

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**I. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA İZMİR'DE EĞLENCE
KÜLTÜRÜ VE TOPLUMSAL YAŞAMA ETKİLERİ**

Fatma BULUT

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Türkan BAŞYİĞİT

İZMİR- 2010

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “I. Dünya Savaşı Yıllarında İzmir’de Eğlence Kültürü ve Toplumsal Yaşama Etkileri” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

16 / 09/ 2010

Adı Soyadı

Fatma Bulut

İmza

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün ...../...../2010 tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim Yönetmeliği'nin ..... maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisan öğrencisi Fatma Bulut'un I.Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'de Eğlence Kültürü ve Toplumsal Yaşama Etkileri konulu tezini incelemiş ve adayın ...../...../2010 tarihinde, saat .....da jüri önünde tez savunması alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içerisinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ..... olduğuna oy ..... ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÖNSÖZ

Savaş yıllarında eğlence ilk etapta insanın aklına gelmeyen bir durumdur. “Savaş yıllarında eğlence olur mu?” sorusuna genelde verilecek cevap “olmayacağı” yönündedir. Ancak tarihsel süreç incelendiğinde savaş yıllarında da insanların eğlence hayatlarının devam ettiği görülmektedir. Eğlence insanlık tarihi kadar eski olup insanın var olduğu andan itibaren süregelmiştir.

Bu tez konumu belirlemede çıkış noktam, I. Dünya Savaşı’na ilişkin hemen hemen her alanda çalışmaların yapılması, ancak savaş yıllarında insanların gündelik hayatlarına ve eğlencelerine ilişkin incelemelerin yeterli olmamasıdır. Aslında bu durum çalışmam süresince yaşadığım zorlukları doğurmuştu. Çünkü Osmanlı’nın savaş öncesi ve sonrası eğlence hayatına ilişkin pek çok kaynağa rastlamak mümkünken, savaş yıllarında eğlenceye ilişkin kaynak bulmak oldukça zordu. Ayrıca çalışmış olduğum dönem Osmanlıca belgelerin incelenmesini gerektiriyordu. Pek çok kişinin almak istemediği Osmanlıcanın kullanıldığı dönemden tezimi almam beni zorlasa da sonuç Osmanlıcada yol kat etmemi sağladığı için mutluluk vericiydi.

İzmir’de eğlence hayatını I.Dünya Savaşı yılları arasında sınırlamamın nedeni, savaşın getirdiği buhranın toplumun gündelik yaşantısını nasıl etkilediğini net olarak ortaya koyabilmektir. Dünya savaşı sadece kan, acı, ıstırap değil aynı zamanda farklı eğlence anlayışlarının da doğmasına neden olan önemli bir olaydı.

İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin ortaya koyduğu pek çok yapıt bu çalışmamda bana büyük destek sağladı. İncelemiş olduğum yapıtlarda büyük bir titizlikle, adeta deyim yerindeyse, iğne ile kuyu kazarcasına savaş yıllarında eğlence kültürüne ilişkin bilgileri bulmaya çalıştım. Daha çok dönemin anılarından, gazete arşivlerinden ipuçlarını takip ederek, kimi zaman yaptığım röportajlarla o dönemin eğlence kültürünü satırlara yansıtmaya çalıştım. Aslında bu çalışmamda her ne kadar zorluklar yaşamış olsam da savaş yıllarında eğlenceyi yazmak, her anı merak duygusuyla kaplanmış bir süreçten oluşması nedeniyle çok keyifliydi.

Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürümüz Sayın Doç. Dr. Kemal Arı’ya değerli yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Yüksek Lisans eğitimim ve tezimin hazırlanması sırasında, danışmanlığı boyunca, bana göstermiş olduğu ilgi, iyi niyet ve desteklerinden dolayı değerli Hocam Yrd. Doç. Dr. Türkan Başyigit'e Teşekkürü bir borç biliyorum. Ayrıca, tezimin hazırlanmasında değerli bilgilerini paylaşan ve bu konuda yardımlarını esirgemeyen değerli Hocam Yrd.Doç.Dr. Ahmet Mehmetefendioğlu'na, Lisans eğitimim süresince aynı sıraları paylaştığım çok değerli arkadaşım, Araştırma görevlisi Cihan Özgün'e, yardımlarından dolayı çok teşekkür ederim. Şenocak Yayınevi sahibi olan Sayın Bülent Şenocak'a da Kütüphanesinden çalışmama ilişkin kaynaklardan yararlanmamı sağladığı için ve bu konuda değerli vaktini harcadığı için çok teşekkür ederim. Ayrıca Henri Benazus'a, İzmir'in sosyal yaşantısına yönelik değerli fotoğraf koleksiyonunu benimle paylaştığı için teşekkür ederim. Tabii ki her zaman yanımda olan ve benim bugünlere gelmemde büyük katkıları olan aileme bana karşı gösterdikleri sabır, vermiş oldukları sonsuz sevgi ve bitmeyen destekleri için sonsuz teşekkür ederim. Bu nedenle bu çalışmamı izninizle sevgili aileme ithaf ediyorum.

Fatma Bulut İzmir 2010.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	I
TUTANAK.....	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	X
ABSTRACT.....	XI
KISALTMALAR.....	XII
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

1.İZMİR'DE SOSYO EKONOMİK YAŞAM.....	4
1.1.İzmir Adının Anlamı.....	4
1.2.Osmanlı İmparatorluğu İçinde İzmir Sancağı.....	5
1.3.İzmir'de Nüfus Ve Yerleşme.....	7
1.4.İzmir'de Yaşayan Topulukların Özellikleri.....	20
1.4.1.Türkler.....	21
1.4.2. Rumlar.....	22
1.4.3.Ermeniler.....	24

1.4.4. Yahudiler(Museviler).....	25
1.4.5. Levantenler.....	26
1.4.6. Zenciler.....	30
1.5.İzmir’de Ekonomik Yaşam.....	30

II. BÖLÜM

1. OSMANLI’DA EĞLENCE KÜLTÜRÜ.....	41
1.1. Klasik Dönemde Eğlence.....	41
1.2. Tanzimat Dönemi Osmanlı’da Değişen Eğlence Kültürü.....	44
1.3.Tanzimat Dönemi İzmir’de Eğlence	46
1.3.1.Dini Bayramlar.....	57
1.3.1.1.Türkler.....	57
1.3.1.1.1.Ramazan Eğlenceleri.....	57
1.3.1.2.Rumlar.....	59
1.3.1.2.1.Paskalya Yortusu.....	59
1.3.1.2.2. Vaftiz.....	63
1.3.1.2.3.Hıdrellez.....	63
1.3.1.3.Yahudiler.....	64
1.3.1.4.Zenciler.....	65
1.3.1.4.1. Dana Bayramları.....	65
1.3.2. Eğlenceye Dayalı Mekanlar.....	65

1.3.2.1.Tiyatrolar.....	65
1.3.2.2.Kahvehaneler.....	66
1.3.2.3. Birahaneler- Meyhaneler.....	69
1.3.2.4.Gazinolar.....	72
1.3.3. Spora Dayalı Eğlence Etkinlikleri.....	73
1.3.3.1.Avcılık.....	74
1.3.3.2.Cirit.....	75
1.3.3.3.At Yarışları.....	75
1.3.3.4.Deve Güreşi Şenlikleri.....	76
1.3.3.5.Futbol.....	77
1.4. Meşrutiyet Dönemi İzmir’de Eğlence.....	78
1.4.1. Tiyatrolar.....	82
1.4.2. Sinemalar.....	84

III. BÖLÜM

1. I. DÜNYA SAVAŞI'NIN OSMANLI'YA ETKİSİ.....	85
1.1. I. Dünya Savaşı ve Osmanlı	85
1.2. I. Dünya Savaşı ve İzmir.....	88
1.3. Savaş Yıllarında İzmir'de Ekonomi	89
1.4. I. Dünya Savaşı ve İzmir Valisi Rahmi Bey	92

IV. BÖLÜM

1. I.DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA OSMANLI'DA EĞLENCE HAYATININ SEKTEYE UĞRAMASI.....	96
1.1. Savaş Bunalımında İzmir'de Eğlence.....	96
1.1.1.Eğlenceye Dayalı Mekanlar.....	105
1.1.1.1. Tiyatrolar.....	105
1.1.1.2.Sinemalar.....	110
1.1.1.3.Operetler.....	115
1.1.1.4.Kahvehaneler.....	116
1.1.1.5.Birahaneler- Meyhaneler.....	117

1.1.1.6.Fuhuşhaneler.....	120
1.1.1.7.Deniz Banyoları Kaplıcalar Ve Hamamlar.....	123
1.1.2- Spora Dayalı Eğlence Etkinlikleri.....	124
1.1.2.1. Avcılık.....	124
1.1.2.2. At Yarışları.....	124
1.1.2.3. Güreş.....	125
1.1.2.4. Deve Güreşı Şenlikleri.....	125
1.1.2.5. Koşu.....	126
1.1.2.6. Futbol.....	128
SONUÇ.....	130
KAYNAKÇA.....	134
EKLER.....	148

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu içinde adeta yarı özerk bir konumda olan İzmir'in karmaşık nüfus yapısını Müslümanlar ile gayrimüslim tebaa oluşturmuştur. Gayri Müslim tebaa azınlıklar ve yabancılar olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Azınlık grubu içerisinde Rum, Ermeni, Yahudiler yer alırken Yabancılar içerisinde Avrupalı milletler bulunmaktaydı.

Bu tebaanın Osmanlı'nın son dönemlerinde ekonomik üstünlüğü ele geçirmesi, İzmir'in sosyal yaşantısında önemli bir yere sahip olmalarına neden olmuştu. Böylelikle İzmir'in eğlence hayatı tüm canlılığı ve renkliliği ile Osmanlı'nın gündelik yaşantısında yerini almıştı.

Tanzimat Fermanının ilanı ile başlayan süreçte Batı etkisi sadece siyasi ve askeri hayatta değil, sosyal hayatta da kendini göstermişti. Bu nedenle de yeni eğlence anlayışları İzmir'de doğmuştur. Osmanlı'nın başkenti olamayan İzmir adeta eğlencenin merkezi konumuna gelmişti.

I.Dünya savaşındaki eğlence anlayışı Tanzimat döneminde oluşan yeni eğlence anlayışının devamı niteliğindedir. Eğlence hayatında yer alan etkinliklerin bir kısmı savaştan nasibini almış, bir kısmında ise artış görülmüştü.

Eğlence hayatı savaşın getirdiği tüm olumsuzluklara rağmen devam etmişti. İzmir, gündelik hayatından pek bir şey kaybetmeyen bir Osmanlı şehri olarak tarihteki yerini almıştı. İzmir sokaklarında, savaşın buhranından neredeyse eser yoktu.

ABSTRACT

Moslems and non-Moslems people formed the complex population structure of Izmir being of as a semi-autonomous position in the Ottoman Empire. Non-Moslems divided into two as the minorities and aliens. While Greek, Armenian and Jews were included in the minority group, Europeans were included in the aliens.

These people captured the economic dominance in the last periods of the Ottoman and this made them have an important place in social life of Izmir. So entertainment life of Izmir took its place in the daily life of the Ottoman with the liveliness and variegation.

The effect of Westerns did not show itself in the political and military life but also in social life during the period starting with the announcement of the Rescript of Gulhane. For this reason, new entertainments concepts were born in Izmir. Izmir not being the capital of the Ottoman became almost the center of entertainment.

The entertainment perception of World War I. was the continuity of new entertainment perception created during Tanzimat reform era. Some parts of the activities in the entertainment life had its share from the war, increase was experienced for some of them.

Entertainment life continued in spite of all negative sides of the war. Izmir took her place in the history as the Ottoman city not losing anything from daily life. There was no mark of depression of the war on the streets of Izmir mostly.

KISALTMALAR

a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m:	Adı geçen makale
a.g.r.:	Adı geçen rapor
a.g.t. :	Adı geçen tez
B.O.A:	Osmanlı Arşivi
Bkz.:	Bakınız
C.:	Cilt
Çev.:	Çeviren
D.E.Ü.:	Dokuz Eylül Üniversitesi
E:	Erkek
Esiad:	Ege Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
Enst.:	Enstitü
Fak.:	Fakülte
Haz.:	Hazırlayan
H.:	Hicri
H. MKT.:	Hariciye Mektubi
İ.B.B.K.Y.:	İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları
K:	Kız
R.:	Rebiülevvel
s.:	Sayfa
S.:	Sayı
Ş.Y:	Şehir yok
T.Y :	Tarih yok
Yay. :	Yayın
Z.:	Zilkade

GİRİŞ

Arapça'da "levh" olarak adlandırılan eğlence; neşeli ve hoş vakit geçirmeye yarayan ve oyun, yarış, musiki, raks gibi şeylerin genel adıdır¹. Toplu olarak yapılan eğlencelerin, insanlar arasında sosyal bağları güçlendirmek, kültürel mirasın canlanmasını sağlamak gibi önemli bir işlevi vardır.

Kültür ise, insanların yaşamı algılaması sonucunda ortaya çıkan bir yaşam biçimidir. Bu yaşam biçiminin ortaya koyduğu ürünler ise, kültürel değerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, Osmanlı'da eğlence kültürü Osmanlı toplumunun hayatı algılaması, yorumlaması sonucunda ortaya koyduğu yaşam biçimidir.

Orta Asya'daki eğlence kültürü, tahta çıkma, av, nişan, düğün, bayram, karşılama, uğurlama, at yarışları, gülle atma, güreş, doğancılık, çeşitli top oyunları gibi etkinliklerden oluşmuştu. Anadolu'ya gelen Türk kitlenin, Orta Asya'daki eğlence anlayışını, Anadolu'nun yerli kültürüyle birleştirmesi sonucunda Osmanlı'nın Klasik dönemdeki eğlence hayatının oluşumunun temelleri atılmıştır.

Gayrimüslim tebaanın yaşam biçimi, Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği 1839'a kadar, Osmanlı'nın geleneksel yapılanması olan millet sistemine göre devam etmiş, ancak bu tarihten itibaren yeni haklar elde ederek Osmanlı'da etkinliklerini ve nüfuzlarını arttırmışlardır. Osmanlı toplumunda gayrimüslim tebaanın aile yapısı, dinleri, geleneklerinin kendi özel hukukları çerçevesinde şekillenmesi onlara büyük bir özgürlük sağlamaktaydı.

Avrupalıların kapitülasyonlarla birlikte Osmanlı ülkesine gelişi ve birçok alanda ayrıcalıklar elde etmesi, Osmanlı'da pek çok alanda değişimi de beraberinde getirmişti. Yabancılar Osmanlı ülkesine geldiklerinde kendi kültürlerini de aktararak

---

¹ **İslam Ansiklopedisi**, "Eğlence", C. 10, Türk Diyanet Vakfı Yay, İstanbul, 1994, s. 483.

Osmanlı'nın Klasik dönemindeki eğlence anlayışı bundan etkilenmiş, özellikle de Tanzimat dönemiyle birlikte Batı etkisinin artması sonucunda büyük bir değişime uğramıştır. Osmanlı'nın gündelik hayatında, dolayısıyla da İzmir'in gündelik yaşantısında yeni bir pencere açılmıştı. Bu da eğlence hayatında renkliliği ve canlılığı doğurmuştu.

Bu nedenle de İzmir'de yaşayan farklı topluluklar İzmir'in eğlence kültürüne gerek dini inançları gerekse de kendi kültürleriyle değişiklikler katmışlardır. İzmir'de yaşayan Müslüman kitlenin gündelik hayatına bir de gayrimüslim tebaanın gündelik hayatı eklenince, İzmir farklı dinlerin farklı milletlerin yer aldığı mozaik bir yapıya bürünmüştür.

Özellikle, Osmanlı Devleti içinde yaşayan azınlıkların, ekonomik hayatı XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ellerinde tutmaya başlaması nedeniyle İzmir'de gayrimüslim nüfusun etkinliği her alanda artmıştı. Bu eğlence hayatında da kendini göstermiştir. Türkler ise, tıpkı ekonomik hayatta gayrimüslim tebaaya göre geri planda kaldığı gibi eğlence hayatında da bu geri planda kalışı sürdürmüşlerdi.

Tezin I. Bölümü olan “İzmir'de Sosyo Ekonomik Yaşam Başlığı” adı altında, asıl konuya bir zemin oluşturacağı düşüncesiyle, İzmir adının anlamına kısaca değindik. Ve İzmir'in Osmanlı İmparatorluğu içinde adeta yarı özerk durumunu ortaya koyarak, Kozmopolit yapının içinde yer alan unsurlar ve bu unsurların özelliklerini belirlemeye çalıştık. Eğlence hayatının ekonomi ile olan ilişkisinden dolayı limanı sayesinde büyük bir gelişme gösteren İzmir'in Osmanlı ekonomisindeki yerini vurgulamaya çalıştık. Ayrıca, İzmir'in ekonomik yaşantısının yanı sıra, bu yaşantı içerisinde gayrimüslim tebaanın da yerini belirlemeye çalışarak, Savaş yıllarında İzmir'de eğlence kültürünün devam etmesinde önemli bir etkiye sahip olduğunu saptamaya çalıştık.

II. Bölümde ise, Osmanlı'nın Klasik Dönem eğlence anlayışını ortaya koyarak, I. Dünya Savaşındaki eğlence hayatının büyük bir kısmını oluşturması

nedeniyle Batı etkisinin yoğun olarak görüldüğü Tanzimat ve Meşrutiyet döneminde oluşan yeni eğlence anlayışını vurgulamaya çalıştık. Bu doğan yeni eğlence anlayışı savaş yıllarının eğlence kültürünü oluşturması nedeniyle İzmir’de Tanzimat ve Meşrutiyet dönemindeki eğlence anlayışlarını ortaya koymaya çalıştık. İzmir’in Osmanlı İmparatorluğu’ndaki eğlence hayatındaki yerini belirlemeye çalıştık.

III. Bölümde ise, I. Dünya Savaşı’nın Osmanlı İmparatorluğunun hemen hemen bütün şehirlerinde gündelik hayatı olumsuz şekilde etkilerken, gayrimüslim tebaanın yaşadığı kozmopolit bir kent olan İzmir’in bu etkiden biraz daha uzak bir şehir olmasının nedenlerini ortaya koyarak, eğlence kültürünün kesintisiz devam etmesinin sebeplerini belirledik. Ayrıca İttihat ve Terakki Partisi’nin politikasının sonucu İzmir Valiliğine getirilen Vali Rahmi Bey’in, gayrimüslim tebaa ile Müslim tebaa arasında köprü görevi görmesi nedeniyle, İzmir’in yaşamına katkılarını vurguladık.

IV. Bölüm, çalışmamızın esas konusunu oluşturması ve Dünya savaşındaki eğlence hayatı ve bu eğlence hayatında yer alan etkinliklerin ortaya konulması açısından önemli bir bölümü oluşturmuştur. Bu bölümde mümkün olduğu kadar geniş bir ölçüde, İzmir’de savaş buhranında devam eden eğlence anlayışı, eğlenceye dayalı mekanlar ve spora dayalı eğlence etkinlikleri başlığı adı altında incelemeye çalıştık. İzmir’de savaş yıllarında eğlencenin devam etmesinde önemli bir role sahip olan ülkenin kaderini elinde tutan ve döneme damgasını vuran İttihat ve Terakki Partisi’nin bu konudaki çalışmalarını ortaya koymaya çalıştık. Savaş nedeniyle ortadan kalkan eğlence etkinliklerinin neler olduğu ve savaş yıllarında devam etmemelerinin nedenlerini belirttik.

Sonuç kısmında ise, İzmir’de savaş yıllarında eğlence hayatının devam etmesi ve bir takım olumsuzluklar yaşasa da tüm canlılığı ve renkliliği ile devam etmesinin nedenleri ortaya konularak toplu bir değerlendirme yapılmıştır.

I. BÖLÜM

1. İZMİR'DE SOSYO EKONOMİK YAŞAM

1.1. İzmir Adının Anlamı

M.Ö. 3000 civarında kurulmuş olan İzmir, tarih boyunca birçok şekilde adlandırılmıştır². İzmir adı, *Smire*, *Semire*, *Lesmire*, *Lesmirr*, *LeSmirle*, *Ksimire*, *Zmirra*, *Asmira*, *Esmire*, *İsmira*, *İsmire* şekillerine de giren “Smyrna”nın Türkçeleşmiş şeklidir³. Smyrna kelimesi, başka bir kökenden gelmiş olup eski Helen dilinde, Arabistan mersini (Myrte'd Arabie) ağacından elde edilen güzel kokulu öz suyunu anlatır⁴.

Türkçede İzmir olarak belirtilen Smyrna adının kökeni konusunda antik çağ yazarları olan Herodot, Strabon ve diğer bazı yazarlar, Smyrna sözcüğünün bir kadın ismi olduğunu belirtmişlerdir⁵.

Smyrna sözcüğüne ilişkin çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden biri Smyrna'nın, İmparator Thesus'un karısının adı olduğudur⁶. Bu söylenceye göre; İzmir yöresinde yaşamış olan Erektidler⁷, Amazonlarla savaşmış ve onları yenmiş, önderleri These, Amazon kadını Smyrna ile evlenmiş ve yöreye de onun adını

---

² Bülent Şenocak, **Levant'ın Yıldızı İzmir**, Şenocak Yay., İzmir, 2008, s. 10.

³ Tuncer Baykara, **İzmir Şehri ve Tarihi**, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir, 1974, s. 21.

⁴ Bilge Umar, “Kordelio-Karşıyaka - ve Smyrna -İzmir - Adlarının Anlamı Üzerine”, **Üç İzmir**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1992, s. 36.

⁵ Bülent Şenocak, **a.g.e.**, s. 10.

⁶ Tuncer Baykara, **a.g.e.**, s. 21.

⁷ Erektidler, İzmir kentini kuran bir oymaktır. Kent İ.Ö XIV. yüzyılda, büyük bir depremde yıkılmış, buradaki topluluklardan Tirenler başka yerlere göç etmiş; Erektidler ise, yörede yaşamayı sürdürmüş ve Karadeniz'den gelen Amazonlarla savaşmışlar. Erektid önderi These ise, Amazonları yendikten sonra Amazon kadını Smyrna ile evlenmiş kente de onun adını vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Yurt Ansiklopedisi**, Cilt 6, İstanbul, 1982, s. 4258.

vermiştir⁸. Yine Smyrna'nın bir Amazon halkının ismi olduğuna dair rivayete göre ise; Amazonlarının adı Smyrna olan bir kısım halk, Efes yahut Kolofon'dan Naulochon adını taşıyan Bayraklı'daki şehre gelerek buraya amazonlarının ismini vermişlerdi⁹.

Smyrna adının eski Anadolu dilleri ve dinleri ile ilgili olduğu bahsedilmekte M.Ö. 2. binin başlarına ait Kültepe tabletlerinde Tismurna'nın yer adı olarak geçtiği belirtilmiştir¹⁰.

Smyrna ismi, kentin uzun tarihi boyunca varlığını sürdürmüştür. Fakat, Türkler hiçbir zaman bu adı benimsememişler ve kendilerince buraya bir isim aramışlar, bunu da Smyrna kelimesinin başına, Türkçe söylenişi sırasında I sesi getirmiş ve Ismir olarak telaffuz etmiş, daha sonra da bugün kullanılan İzmir biçimine dönüştürmüşlerdir¹¹.

1.2. Osmanlı İmparatorluğu İçinde İzmir Sancağı

Osmanlı idaresine geçtikten sonra, Aydın sancağına bağlı bir kazanın merkezi olan İzmir, kuzeyde Karşıyaka, doğuda Bornova ve Buca, güneyde Torbalı, batıda Çeşme, Seferihisar ve Karaburun'u içine alan, başlangıçta Aydın sancağına bağlı olan İzmir, yaklaşık 1573'te Kaptan Paşa eyaletine dahil olan Sığla Sancağına katıldı¹². Sığla sancağı Ekim 1575'de İzmir, Çeşme, Ayasuluğ ve Akçaşehir kazalarından ibaret olup 1582'de Balat ve Çine kazaları da Menteşe sancağından çıkarılarak Sığla sancağına eklendi¹³.

---

⁸ **Yurt Ansiklopedisi**, Cilt 6, İstanbul, 1982, s. 4257.

⁹ Tuncer Baykara, **a.g.e**, s. 21.

¹⁰ Ekrem Akurgal, **Eski İzmir I. Yerleşme katları ve Athena Tapınağı**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1983, s. 103.

¹¹ Çınar Atay, **İzmir'in İzmir'i**, Esiad yay., İzmir, 1993, s. 22.

¹² Mübahat S. Kütükoğlu, "İzmir", **İslam Ansiklopedisi**, C. XXIII, İstanbul, 2001, s. 516- 517.

¹³ M. Akif Erdoğan, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresi", **Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri**, (Haz. Prof. Dr. Tuncer Baykara), İzmir, 1994, s. 223.

Osmanlı döneminin ilk yıllarında İzmir'in yapısında büyük bir değişiklik yaşanmamıştı. İzmir, XV. ve XVI. yüzyılda, küçük bir kasaba olarak yaşamaya devam etti. XVII. yüzyıla gelindiğinde İzmir, bir eyalet merkezi haline getirilmemiş, Padişah hassı olarak ilan edilmişti. Kentte deniz asayişini sağlamak için bir Kaptan Paşa görevlendirilmiş, yargı işlerine bakmak ve idari işleri görmek için bir kadı atanmış ve Padişah adına vergileri toplamak için de bir Voyvoda çalışmaya başlamış, bu nedenle İzmir, Osmanlı merkezi yönetiminin etkisi dışında kalmıştı¹⁴.

Osmanlı İmparatorluğu kentlerine nazaran İzmir farklı etnik ulusları bünyesinde barındırması nedeniyle daha özgür bırakılmıştı. XIX. yüzyılın başlarında Aydın eyaleti oluşturulunca İzmir, Sığla Sancağı ismi muhafaza edilmek kaydıyla Aydın eyaletine bağlanmış, 1850 yılında eyalet merkezi İzmir'e nakledilmiş olmakla beraber, Osmanlı devlet idaresinde, Aydın eyaleti ismi resmen korundu¹⁵.

8 Ekim 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'yle, önce Tuna, daha sonra Halep, Edirne, Trablusgarp ve Bosna eyaletlerinde uygulanmaya başlanan yeni mülki sistem, 1867 tarihli Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi ile tüm ülkeye yaygınlaştırılınca, 16. yüzyılın ikinci yarısından beri "Sığla" olarak bilinegelen Sancak "İzmir"e dönüştürülmüş, İzmir şehri eskiden olduğu gibi ancak, bu kez "Aydın Vilayeti'nin merkezi yapılmıştı¹⁶. Bu durum, Aydın Vilayeti'nin "İzmir Vilayeti" şeklinde anılmasına sebep olmuştu¹⁷.

Meşrutiyet'in ilanından sonraki yıllarda ise, İzmir'in yönetiminde bir takım değişiklikler meydana gelmişti. Engin Berber'in aktardığı, Aydın Vilayeti'nin ilk resmi salnamesine göre; 9 kaza, 9 nahiye ve 702 köyden ibaretti. 1901 yılında Nif ve

---

¹⁴ M. Akif Erdoğan, **a.g.m.**, s.148.

¹⁵ Besim Darkot "İzmir", **İslam Ansiklopedisi**, C.V /II, M.E.B., Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fak., 1997, s.53-54.

¹⁶ Engin Berber, **Yeni On binlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918- 15 Mayıs 1919)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 5- 6.

¹⁷ Vital Cuinet, "İzmir Sancağı, 1893", Çev. Saadet Özen, **Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu'ndan Kartpostallar ve Vital Cuinet'nin İstatistikleri ve Anlatımlarıyla Bir Zamanlar İzmir**, Editör, Osman Köker, Bir Zamanlar Yay., İstanbul, 2009, s.9.

Karaburun nahiyelerinin de kazaya dönüştürülmesi ile mülki anlamda daha da gelişmişti¹⁸.

İzmir 20. yüzyılın başlarında; Aydın, Saruhan, Menteşe ve Denizli sancaklarını kapsayan Aydın Vilayeti denilen bir yönetim biriminin merkeziydi¹⁹.

1.3. İzmir’de Nüfus Ve Yerleşme

İzmir’in eğlence kültürünü anlayabilmemiz için İzmir’in nüfus yapısını ve bu yapının özelliklerini iyi bilmemiz gerekmektedir. Burada yaşayan farklı din, dil ve inanca sahip milletlerin her biri kendi kültürünü de İzmir’e yansıtmışlar ve eğlence hayatı bu milletlerin yaşamı algılama biçimi sonucunda renkliliğini kazanmıştır.

Antik Çağ’dan beri insanoğlunun yaşadığı bir yer olan İzmir, nüfus bakımından karmaşık bir yapıyı içermiştir. Tarih boyunca fetihler, yerleşme, toprağının bereketi, zenginliğin ve hakimiyetin paylaşılması yoluyla farklı halkları kaynaştıran İzmir, Osmanlı Devleti’nin oldukça parçalanmış toplumsal örgütlenme biçiminin sonucunda insan malzemesi renkli bir bölge olarak varlığını yüzyıllar boyunca korudu²⁰.

Osmanlı gerek din, gerekse de etnik açıdan mozaik bir yapıya sahipti. Etnik ve dini farklılıklara sahip gayrimüslim toplulukların idaresi, Osmanlı yönetiminin hoşgörüsü ve müsamahası ile mümkün olmuştur. Ülke genelindeki bu mozaik yapının oluşumunda etkili olan hoşgörü ve müsamaha İzmir’de de kendini göstermiştir. Bu özellik, Osmanlı Devleti’nde İzmir’in hoşgörünün en güzel örneğinin verildiği şehir olmasını sağlamıştır. İzmir’de Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler azınlık grubu içerisinde en kalabalık kitleyi oluşturmuşlardı.

---

¹⁸ Engin Berber, **a.g.e.**, s. 6-7.

¹⁹ Zeki Arıkan, “ II. Meşrutiyet Dönemi’nde İzmir” , **Üç İzmir**, Yapı Kredi yay. İstanbul, 1992, s.219.

²⁰ Herve Georgelin, **Smyrna’nın Sonu**, Çev. Saadet Özen, Bir Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 25.

İzmir'in kozmopolit yapısını Norveç kökenli Smyrnalı Boneventure Slaars, şöyle tanımlamıştır:

“Smyrna’da tek bir ırk değil, bir ırklar karışımı vardır. Üç yüzyıldan bu yana Fransız, Hollandalı, İngiliz, İtalyan, Helen, Alman, İsviçreli vs. bekarlar ülkenin çeşitli bölgelerinden Smyrna’ya gelip ya yerli kızlarla evleniyor ya da bu Avrupalıların yerli kızlarla evliliklerinin meyvesi olan kızlarla evleniyorlar. Bütün bu çeşitliliklerin evlatları arasındaki evlilikleri de ekleyin,(...)bu çok sayıdaki karışımın sonucu özel bir tür olamaz, bu tanımlanamayacak egemen ve kavranabilir bir çoğunluk oluşturamayacak kadar değişik bir şeydir”²¹.

Görüldüğü gibi coğrafi olarak Doğu’da yer alan İzmir, kozmopolit özelliğiyle adeta bir Avrupa kenti görünümündedir. İzmir’de nüfus kesin olarak Müslim gayrimüslim tebaa olarak ayrılırken bu ayırımı gayrimüslim tebaa Rum, Ermeni, Yahudi, Levanten ve diğer yabancılar olarak da kendi içinde ayırım göstermekteydi.

XIX. yüzyılın ilk yarısında İzmir’e gelmiş olan Fransız seyyahların, kentin kozmopolit karakterine ilişkin anlatımları birbirine benzer ve oldukça dikkat çekicidir.

“İzmir, bir Türk kentinin bütün dış görünümüne, yani ona egemen olan minarelere, selvili büyük mezarlıklara, dar ve kirli sokaklara sahip olmakla birlikte, gerçekte töreleriyle de, halkıyla da, Türkiye’ye ait değildir; o kozmopolit bir kent, bir Pazar meydanıdır (...) Doğu’nun bu büyük tezgahı, Akdeniz’e çıkışı olan bütün uluslar tarafından işgal edilmiştir; Fransız, İtalyan, İngiliz, Avusturya, Yunan, İspanyol ve Rus gemileri, birbirlerine Marina kıyısında randevu verirler; Frenk Sokağı’nda, bütün ülkelerin tezgahlarına rastlanır, İran’ın zenginlikleri ile yüklü develer, Kervanlar Köprüsü’nde Avrupalı gezginlerle karşılaşılır; bir Fransız otelinin yanında bir han; caminin yanında bir kilise; tapınağın yakınında bir Havra vardır. Avrupa Purolarının dumanı, nargilenin üzerinde yanan kokulara karışır; o bütün ulusların harman olduğu, karıştığı, her dilin konuşulduğu, her türlü giysinin yan yana olduğu büyük bir kervansaraydır”²².

²¹ Marie- Carmen Smyrnelis, **İzmir 1830- 1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar**, Çev. Işık Gürden, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 123.

²² Olaf Yaranga, **XIX.Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezginlerin Anlatımlarında İzmir**, Çev. Gürhan Tümer, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İzmir, 2002, s. 30.

Kentin Türk olmayan unsurlarının oturduğu bölümlerine ve özellikle de o zamanın ölçülerine göre bir Avrupa şehri görünümünü aksettiren kesimine Türkler “Gavur İzmir” demişlerdir²³. 1344’te Hristiyanlarca ele geçirilen Aşağı Kale’yi Türklerin elinde bulunan Kadifekale’den ayırt etmek için de bu tabir kullanılmıştır²⁴. Bu ismin kentte bulunan yabancı kitlenin varlığından dolayı verildiği zannedilirse de gerçekte İzmir’de Hristiyan nüfus ancak XVII. yüzyıldan sonra artmaya başlamıştı²⁵.

Bülent Şenocak’ın aktarımıyla, 1853’te Doğu gemileri denizcilik şirketi rehberinde ise İzmir’in kozmopolit yapısına ilişkin şu bilgiler yer almıştır:

“Doğu’daki başka yerlerde olduğundan daha fazla, nüfusun çoğunluğunu Avrupalılar oluşturur. Türkler kendilerini memleketlerinde gibi hissetmezler ve bir takım işler için, onların oturdukları mahallelere gidildiğinde Türkiye’ye gidildiği söylenir. Onun için de bu kente “Gavur İzmir”, yani “İmansız İzmir” derler. Hayranlıkla seyredilmek, güzelliğin özelliğidir. Ve Türklerin onu yalnızca kendilerine saklamaları kötü niyetlilik olurdu”²⁶.

Olaf Yaranga ise, gezginin bu tasviri ve yorumu karşısında şunları belirtmektedir:

“Avrupalıların, azınlıkta olmalarına karşın, nüfusun çoğunluğunu oluşturduklarını öğrenmek şaşırtıcıdır. Frenkler ve Yunanlılar bir araya geldiklerinde nüfusun yüzde otuzundan fazlasını oluşturmamaktadır. Demek ki burada büyük ama anlamlı bir yanlışlık söz konusudur. Gerçekten de her şey gemiden inen her yolcuya Avrupalıların daha çok oldukları izlenimini vermek için bir araya gelmiştir. Charles Reynaud gibi, rehber kitap da, Türklerin ayrı yaşadıkları ve ülkelerinde yabancı oldukları belirtilmektedir. Bunlar, kentin gerisine sürülmüş mahallelerde yaşadıklarından limanda daha az görünürler. Kentin Doğulu çoğunluğunu oluşturan Türkleri hiç görmediğinden ya da çok az görüldüğünden ve Konsoloslukların bayraklarını ve Avrupa mimarisindeki evleri gördüğü, Chateaubriand’ın söylediği gibi, birçok şapkanın görüldüğü Frenk Mahallesi’ne karşı karaya çıktığı için gezgin, Avrupa’ya geldiği izlenimini edinmektedir. Türklerin kendilerinin de bu kenti “Gavur İzmir” olarak adlandırdıklarını da öğrenince artık hiçbir kuşkusuz kalmamaktadır. Aşağılayıcı “Gavur terimi”, her şeyden önce Müslüman olmayan bir kişiyi belirtmekle birlikte genellikle daha çok Hristiyan olan yabancılar, yani

²³ Bilge Umar, **İzmir’de Yunanlıların Son günleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s. 306.

²⁴ Tuncer Baykara, **a.g.e.**, s.21.

²⁵ Bülent Şenocak, **a.g.e.**, s.19.

²⁶ **A.g.e.**, s.19-20.

Frenkler ve Yunanlılar için kullanılmaktadır. Türkler, bu kentin Müslüman olmadığı için Osmanlı olmadığını söyler gibidirler. Böylece, Yolcunun bu ilk izlenimi Türklerin düşüncesinde de destek bulmuş olmaktadır”²⁷.

İzmir’de yaşayan değişik etnik ulusların aslında sayıca fazlalığından değil onların ekonomik yaşamdaki hakimiyeti, şehrin Türkler tarafından “Gavur İzmir” olarak adlandırılmasında etkili olmuştur.

Murat Köylü’nün eserinde belirtmiş olduğu, Yunan kaynaklarına göre; 15 Mayıs 1919 öncesi İzmir, Küçük Asya’nın yani; Ege Bölgesi’nin en büyük ve en zengin ticaret merkezi olup 370 bin kişilik nüfusunun 165.000’i Yunan, 80.000’i Türk, 40.000’i Ermeni, 55.000’i Yahudi ve 30.000’i diğer milletlerden oluştuğu yazılı olmakla birlikte, Yunan unsurunun aritmetiğinin çoğunluğu sosyal hayattaki yerleri kendilerinden başkalarına da Rumcayı kabul ettirmeleri temiz bir Yunan havası esmesine ve Türklerinde şehri “Gavur İzmir” olarak adlandırmasına sebebiyet vermişti²⁸.

Türklerin ekonomik hayatta, gayrimüslim tebaaya nazaran geri planda oluşu ve daha çok şehrin merkezine uzak yerlerde yaşamayı tercih etmeleri, şehirde Türk kitlenin varlığının daha azmış gibi görünmesine neden olmuştur. Bu nedenle; İzmir, içinde yabancılara rastlanan Türk kenti gibi değil de, içinde Türklere de rastlanan yabancı bir kent gibi görünmektedir²⁹.

İzmir’de XIX. yüzyılın sonlarına kadar Türkler nüfus bakımından diğer milletlere nazaran çoğunlukta idi. Bu üstünlüğü hiçbir zaman İzmir’de kaybetmemişlerdi.

XX. yüzyılın başlarında, Yunanistan’ın adalardan gönderdiği göçmenler yüzünden Rum nüfusta büyük artış görüldü³⁰. Rum nüfusunun artışı Urla, Çeşme, Alaçatı, Ayvalık, gibi daha çok kıyı bölgelerinde artarken, bölgenin iç kesimlerinde

---

²⁷ Olaf Yaranga, **a.g.e.**, s. 32.

²⁸ Murat Köylü, **Küllerinden Doğan Şehir İzmir 1922**, Kripto Yay., Ankara, 2010, s. 20.

²⁹ Olaf Yaranga, **a.g.e.** s. 31.

³⁰ Bülent Şenocak, **a.g.e.**, s. 19.

ise küçülen Osmanlı İmparatorluğu'nun Kırım'dan ve Balkanlardan aldığı göçler dolayısıyla, Müslüman nüfusun oranında bir artış olduğu söylenebilir³¹.

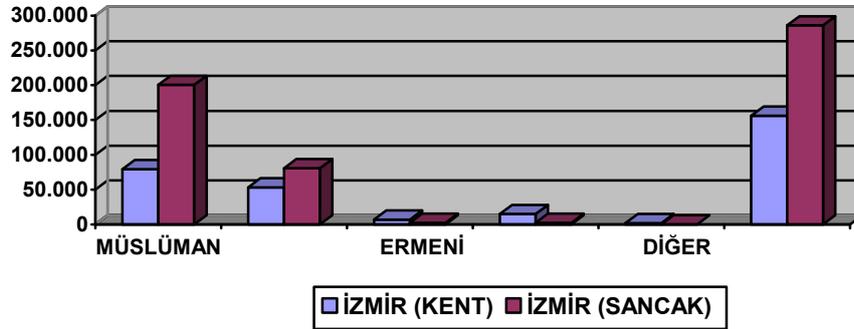
Tablo 1- 1891 Aydın Vilayeti Salnamesi

	MÜSLÜMAN	RUM	ERMENİ	MUSEVİ	DİĞER	TOPLAM
İzmir(KENT)	79.288	53.085	6.810	14.909	1.935	156.028
İzmir(SANCAK)	200.391	80.725	2.346	2.428	140	286.033

Kaynak: Çınar Atay, **İzmir'in İzmir'i**, Esiad Yay., İzmir, 1993, s. 214.

İzmir Kent ve İzmir Sancak nüfusunun Müslüman, Rum, Ermeni, Musevi ve diğer gayrimüslim tebaaya ilişkin verilerin yer aldığı Tablo 1'in Şekil 1'deki gösterimi ise şöyledir:

Şekil 1- 1891 Aydın Vilayeti Salnamesi

Çınar Atay'ın eserinde verdiği 1891 Aydın Vilayeti Salnamesi'nde, 156.028 olan İzmir nüfusunun çoğunluğunu 79.288 ile Türkler, ikinci sırada 53.085 ile Rumlar, üçüncü sırada 14.909 ile Museviler, dördüncü sırayı ise 6.810 ile Ermeniler, son sırada ise diğer gruplar oluşturmaktadır. Tablo 1 ve Şekil 1'de de görüldüğü gibi, İzmir'de nüfus bakımından sayıca üstünlüğü Müslüman nüfus elinde tutmaktaydı.

³¹ İlhan Tekeli, "Ege Bölgesinde Yerleşme Sisteminin 19. Yüzyıldaki Dönüşümü" , **Üç İzmir**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1992, s. 137.

Tablo 2- 1891 Aydın Vilayeti Nüfusunun Sancaklara Göre Dağılımı

Toplumlar	İzmir Sancağı	Saruhan(Manisa) Sancağı	Aydın Sancağı	Denizli Sancağı	Menteşe Sancağı
Türk(Müslüman)	279732	305850	188731	209426	134757
Rum	132726	33810	16197	2562	10636
Ermeni	9165	3850	624	501	-
Musevi	17306	2366	2101	-	510
Bulgar	392	-	-	2	34
Katolik	738	-	138	-	-
Latin	1050	-	-	-	-
Protestan	153	-	-	-	-
Yabancı Uyuksular ve bilinmeyenler	54525	1087	-	23	107
Toplam	495787	346963	207791	212014	145544

Kaynak: Rauf Beyru, **19. Yüzyılda İzmir’de Yaşam**, Literatür yay. İstanbul, 2000, s.56.

Yine, Rauf Beyru’nun eserinde, 1891 Aydın Vilayeti Nüfusunun Sancaklara Göre Dağılımı başlığı adı altında verdiği tabloda, Müslüman nüfus gayrimüslim tebaaya göre sayıca üstündür. Gayri Müslim tebaa içerisinde de bu üstünlüğü elinde tutan kitle yine Rumlardı. Rumları Ermeniler, Museviler ve diğer yabancılar takip etmiştir.

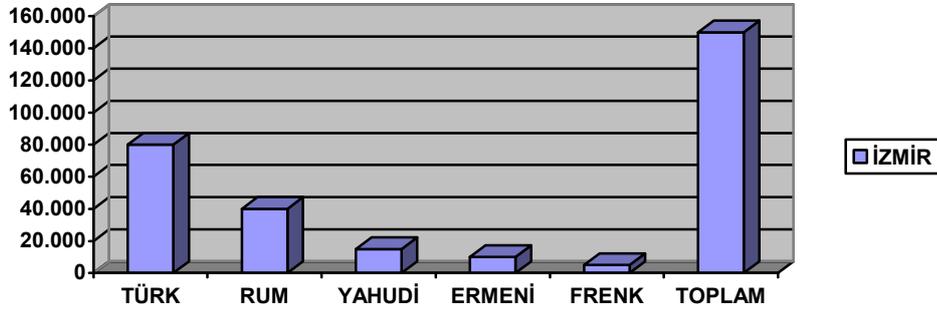
Olaf Yaranga’nın İzmir’e gelen yabancı seyyahların İzmir’in nüfusu hakkında verdikleri bilgilerin yer aldığı eserinde, belirtilen Ouetin Rehberindeki sayılarda da Türk nüfusun çoğunlukta olduğu görülmektedir. Gerek yabancı kaynakların büyük bir çoğunluğunda gerekse de Osmanlı kaynaklarında İzmir’de Müslüman nüfusun gayrimüslim tebaaya nazaran sayıca daha fazla olduğunu görmekteyiz.

Tablo 3- 1846 Ouetin Rehberine Göre İzmir’de Nüfus

	TÜRK	RUM	YAHUDİ	ERMENİ	FRENK	TOPLAM
İzmir	80.000	40.000	15.000	10.000	5.000	150.000

Kaynak: Olaf Yaranga, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezginlerin Anlatımlarında İzmir**, Çev. Gürhan Tümer, s. 31.

Şekil 2- 1846 Ouetin Rehberine Göre İzmir’de Nüfus

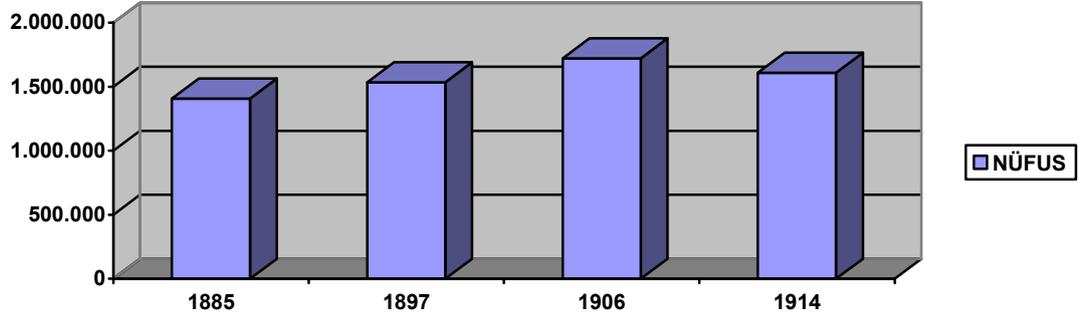
Tablo 3 ve Şekil 2’den anlaşılacağı üzere; 150.000 nüfusun 80.000’i Türk, 40.000 Rum, 15.000’i Yahudi, 10.000’i Ermeni ve 5.000’i Frenk’tir. Türklerin, Rumların, Yahudilerin ve Ermenilerin toplamından sayıca fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 4- 1885 yılından 1914 yılına kadar İzmir’de Nüfus

YILLAR	NÜFUS
1885	1.408.387
1897	1.534.229
1906	1.721.287
1914	1.608.742

Kaynak: Zeki Arıkan, “ II. Meşrutiyet Dönemi’nde İzmir” , **Üç İzmir**, Yapı Kredi yay. İstanbul, 1992 s. 219.

Şekil 3- 1885 yılından 1914 yılına kadar İzmir’de Nüfus

Tablo 4 ve Şekil 3’te görüldüğü gibi; İzmir şehrinin nüfusu 1885 yılından 1906 yılına kadar belirli bir artış göstermiş, 1914 yılına doğru ise düşüşe geçmiştir. Bu düşüşte, hiç şüphesiz, Osmanlı’nın son dönemlerinde girmiş olduğu savaşların büyük etkisi vardır. İtalya’nın hammadde ve Pazar arayışı nedeniyle başlattığı Trablusgarp Savaşı ile Rusya’nın Panislavist politikası nedeniyle Balkan uluslarının Osmanlı yönetimine karşı kışkırtılması ile başlayan Balkan Savaşlarının etkisi yanında, vilayetten yapılan göçün de etkisi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı öncesinde, sadece İzmir kentinin nüfusu bölge nüfusunun yüzde 14’ünü oluşturmakta, diğer kentsel yerleşmeler de göz önüne alındığında, yüzde 30’ların üstüne çıkan bir kentleşme oranının bulunduğu söylemeye olanak vardır³².

³² İlhan Tekeli, a.g.m., s.137.

Tablo 5- 1860 Yılından 20. Yüzyıl Başına Kadar İzmir'in Nüfus Dağılımı

Yıl	Yazar Adı	Türk	Rum	Ermeni	Musevi	Levanten	Toplam
1860	Bibliothek	60000	50000	10000	14000	6000	140000
1861	L'Impartial	42000	28000	7000	14000	28287	123000
1868	Slaars	40000	75000	12000	40000	20000	187000
1870	Cumberbatch	43000	56000	8000	20000	37000	160000
1872	De Scherzer	45000	75000	6000	15000	14000	155000
1875	C.Dudley	80000	90000	-	-	-	200000
1878	John Murray	80000	90000	10000	12000	16000	208000
1884	Elisee Reclus	40000	900000	9000	15000	8000	192000
1885	Demetrius Georgiades	50000	100000	7000	15000	15000	187000
1886	A.Chavet	-	80000	-	10000	20000	220000
1889	Aydın Salnamesi	79288	53086	6810	14909	53455	207548
1890	Holen	5200	620000	12000	23000	16850	210850
1894	Vital Cuinet	96250	57000	7628	16450	52287	229615
1895	Henry Avelot	89000	52000	12000	16000	37000	200000
1900	Paul Lindau	89000	520000	5600	16000	-	-
1902	Paul Lindenberg	52000	108000	-	-	-	200000

Kaynak: Rauf Beyru, **19. yüzyılda İzmir'de Yaşam**, Literatür yay., İstanbul, 2000, s.53.

Tablo 5'te belirtildiği üzere, kentin nüfusunu İzmir'e gelen seyyahlardan da öğrenebiliyoruz. Her ne kadar bu seyyahlar bazen mübalağalı rakamlar verseler de yine de bir takım veriler elde edebiliyoruz.

Tablonun incelenmesi sonucunda; bu dönem içinde İzmir'in nüfus dağılımına ilişkin yapılan sayımların birbirleriyle pek tutarlı olmadığı görülür.

Özellikle bu tutarsızlık Türk ve Rum nüfuslarına ilişkin verilen rakamlarda kendini göstermektedir. Ancak Ermeni ve Musevi nüfuslarında ise birbirine yakın rakamların verilmiş olduğunu görmekteyiz. Özellikle yabancı gezginler İzmir’de Rum nüfusunun fazla olduğuna dair bir kanı oluşturmaya çalışmışlardır. Charles Reynaud’un 1844’te İzmir’e seyahatinden 2 yıl sonra 1846’da yayınlanan Tablo 3’te gösterilen, Quetin Rehberinde de Türk nüfusu 80000 olarak verilmiştir.

İzmir’in nüfus özelliklerinde rakamsal verilerde bir takım tutarsızlıklar olsa da; İzmir’de Türkler gerek XVII. ve XVIII. yüzyılda, gerekse de XIX. yüzyılda diğer gruplara göre çoğunlukta idi; ancak yüzyılın ikinci yarısında Rum nüfusunun diğer yüzyıllara oranla arttığı gerçeği de ortadadır. Fakat Rumlara ilişkin verilen nüfus sayılarında abartı söz konusudur. XIX. yüzyıl başlarında ise Yunanistan’ın Megola Ideaya’yı gerçekleştirme istekleri nedeniyle İzmir ve Ege bölgesindeki Rum nüfusunu arttırmak için bölgeye Rum göçmenler getirmiş bu da Rum nüfusta artışa neden olmuştur.

Tablo 6- 1912 Osmanlı Kaynaklarına Göre İzmir’de Nüfus

		İZMİR (KENT)	İZMİR (SANCAK)
MÜSLÜMAN	E	53.238	193.146
	K	53.238	183.807
RUM	E	38.263	106.798
	K	38.263	106.793
ERMENİ	E	5.593	7199
	K	6.052	7592
MUSEVİ	E	12.081	14.485
	K	12.020	13.878
KATOLİK ERMENİ	E	398	398
	K	422	422
KATOLİK LATİN	E	922	922
	K	1.014	1.014
TOPLAM		216.492	654.072

Kaynak:Çınar Atay, **İzmir’in İzmir’i**, Esiad yay., İzmir, 1993, s. 214.

Çınar Atay’ın eserinde belirttiği 1912 Osmanlı Kaynaklarına Göre İzmir’de Nüfusa ait verilerin yer aldığı Tablo 6’dan da anlaşılacağı üzere; 1912 yılında da

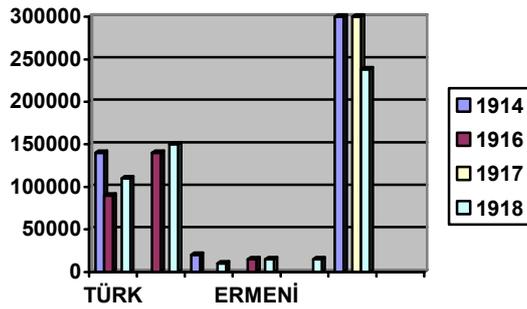
Rumları Ermeniler ve Yahudiler takip etse de İzmir’de nüfus üstünlüğü Müslümanların elindeydi. Tabloda, Müslüman nüfus ile Türk nüfus kastedilmiştir. Buna karşılık Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında kaybedilen topraklar nedeniyle Türk nüfusu çoğalmıştır. Rum nüfusu ve özellikle, Musevi nüfusunda da belirli bir artış gözlenmiştir. Bu dönemde İzmir nüfusu için ortaya atılan rakamlarda tam anlamıyla bir netlik de söz konusu değildir. Ülkenin savaş hali, birçok kişinin nüfus kaydını yaptırmaması ve birçok kişinin göç etmesi nüfus tahminlerini engelleyici etkenler arasında yer alsa da gayrimüslim tebaa arasında Rumlar diğer milletler içinde öncü varlıklarını korumaktaydılar³³.

Tablo 7- I.Dünya Savaşı Yıllarında İzmir’de Nüfus

Sene	Toplam	Türk	Rum	Musevi	Ermeni	Yabancı
1914	300000	140000		20000		
1916		90000	140000		15000	
1917	300000					
1917	238179	111468	87479	24403	12857	1936

Kaynak: Sabri Sürgevil, **II. Meşrutiyet Döneminde İzmir**, İBBKY., 2009, İzmir, s. 119.

Şekil 4- I.Dünya Savaşı Yıllarında İzmir’de Nüfus

Tablo 7 ve Şekil 4’te belirtildiği üzere, İzmir’in nüfusu hakkında I. Dünya Savaşı yıllarında elimizde kesin bilgiler mevcut değildir. Bu konuda büyük bir bilgi

³³ Engin Berber, a.g.e., s. 115.

boşluğu mevcuttur. Savaşın getirdiği birtakım olumsuzluklar, İzmir’de savaş yıllarında nüfus hakkında kesin veriler elde etmemizi engellese de 1916 yılında Rum nüfusunun artışı buna karşılık Türk nüfusunun düşüşü savaş yıllarında Türklerin cephelerde yer alması nedeniyle verilen kayıplar ile ilgilidir.

Tablo 8- 1917 İzmir(Kent) ve İzmir(Sancak) Nüfusu

		İZMİR (KENT)	İZMİR (SANCAK)
MÜSLÜMAN	E	59.939	204.969
	K	51.517	202.646
RUM	E	48.934	69.261
	K	45.563	73.034
ERMENİ	E	5.985	7.696
	K	6.052	7.636
MUSEVİ	E	12.381	13.902
	K	12.022	13.645
KATOLİK ERMENİ	E	398	398
	K	422	422
KATOLİK LATİN	E	922	922
	K	1.014	1.014
TOPLAM		245.149	594.623

Kaynak: Çınar Atay, , **İzmir’in İzmir’i**, Esiad yay., İzmir, 1993, s. 215.

Çınar Atay’ın, eserinde belirttiği 1917 İzmir(Kent) ve İzmir(Sancak) Nüfusuna ilişkin verilerin yer aldığı Tablo 8’de I. Dünya Savaşı sırasında yabancı kaynaklar kent nüfusunu 300.000 olarak kabul etseler de, Osmanlı kaynakları bu sayıyı 245.149 olarak belirtmektedir³⁴.

Savaş yıllarında tüm olumsuzluklara rağmen yine de Osmanlı’nın kozmopolit özellik taşıyan İzmir Vilayeti’nde nüfusun çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktaydı. Müslümanları ikinci sırada Rumlar takip etmiştir.

³⁴ Çınar Atay, **a.g.e.**, s. 215.

İzmir'in nüfus verilerini bir takım kazalarından da elde edebilmekteyiz. Örneğin; Menemen kazasında büyük çoğunluk Müslüman ve de Türklerden oluşsa da Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde savaşların yoğunlaşmasıyla Türk ve Müslümanların silah altında olması Türk ve Müslüman nüfusun sayısını bir süreliğine azaltmıştır. Ancak bu azalmaya rağmen nüfus üstünlüğü yine de Müslüman kitlenin elinde olmuştur.

İzmir'in Kadifekale'de Türkler, Karantina'dan Puntas'a bugünkü Güzelyalı'dan Pasaport iskelesine kadar olan bölgede ise, Rumlar ve diğer yabancılar yaşamaktaydı.

Bugünkü Fevzi paşa Bulvarı'nın kuzeyinde kalan kesim ile Bornova ve Buca, Karşıyaka'da bir kısım yerler, yabancı ve Levantenlerin, geri kalan kesimler ise Müslüman-Türk nüfus ile Yahudi ve Rum azınlıkların yaşadıkları yerler olma özelliğini taşıyordu³⁵. Avrupalılar ve Levantenler kentin batısına yerleşmiş, Levantenlerin bir kısmı Bornova ya da Buca gibi yerlerde oturmakta, bazılarıysa oralardaki evlerini yazlık olarak kullanmaktaydı³⁶.

Avrupalıların yazın daha çok Cuma Ovası, Hacılar, Bornova, Buca gibi şehir merkezine uzak yerlerde gösterişli evler inşa edip yaşamayı tercih etmelerinin iki nedeni vardı. Birincisi; buraların daha serin olması, İkincisi ise; yazın şehir merkezinde ortaya çıkan salgın hastalıklardı. Bu yüzden yabancı kitle kışları Alsancak'ta geçirirken, yazları ise daha serin ve salgın hastalıklardan korunabileceği şehir merkezine uzak yerlerde yaşamayı tercih etmişlerdi.

Kanuni döneminde Fransa'ya Kapitülasyonların verilmesiyle birçok yabancı unsur İzmir'e yerleşmeye başlamıştır. Kapitülasyonların onlara sağladıkları geniş olanaklarla Buca ve Bornova semtlerinde gösterişli malikaneler inşa etmeye başlamışlardı. Bu nedenle Bornova için Fransız köyü tabiri kullanılmış, Buca da da

---

³⁵ Sabri Sürgevil, **II. Meşrutiyet Döneminde İzmir**, İBBKY, İzmir, 2009, s. 108.

³⁶ Yavuz Özmakas, **Rum Metropoliti Hrisostomos'un İzmir Günleri**, Şenocak Yay., İzmir, 2008, s. 14.

Almanlar ve İtalyanlar yoğun olarak yaşamaya başlamışlardır³⁷. Levanten denilen yabancılar 19. yüzyılda Buca ve Bornova'dan Basmane'deki işyerlerine gidebilmek için demiryolları inşa ettirmişlerdi³⁸.

1.4. İzmir'de Yaşayan Toplulukların Özellikleri

İzmir'de nüfusa ilişkin sayısal verilerden sonra İzmir'de yaşayan topluluklardan olan Türkler, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Levantenler ve sayıca çok az da olsa Zencilerin özelliklerini iyi bilmek gerekir. Çünkü bu toplulukların yaşam biçimleri İzmir'in eğlence hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu kitlelerin varlığı ve buna bağlı olarak ortaya koydukları kültür özellikleri Müslümanlar üzerinde de zamanla etkili olmaya başlamıştır. Futbolu, tenisi, baloları, ikinci çaylarını, at yarışlarını, kokteyl denilen davet biçimlerini giyim kuşam tarzlarını içine kapanık, ticarete uzak Türk toplumunun özümsemesi ve öncülük etmesi ilerleyen dönemlerde kendini gösterecektir³⁹.

İzmir'de yaşayan toplulukların özelliklerine ilişkin Sara Pardo eserinde Yaşar Aksoy'un yorumlarına yer vererek İzmir'in genel panoramasını anlatmaya çalışmıştır.

“Osmanlı İmparatorluğunda İzmir'in İl merkezi Aydın'dı. Ve 1914 yılına kadar nüfusu 250 binden fazlaydı. Bunun yarısını Türkler oluşturuyordu. 55 bin Rum, 21 bin Yahudi, 10 bin Ermeni Osmanlı yurttaşı ve 50 bin kadar da yabancı uyruklu kişi vardı ki, bunların çoğu da Yunan Konsolosluğuna bağlıydı. Şehir, bir Osmanlı şehri değil bir Avrupa şehri görünümündeydi. Çeşitli cemaatlerin kendi lisanlarıyla tedrisat yapan okulları, gazeteleri, dünyanın en güzel ithal mallarının satıldığı dükkanları vardı. İzmir sanki iki ayrı parça idi. Frenk mahallesi, Basmane Garı'ndan denize dik çekilen bir çizginin kuzey kısmı(Alsancak bölümü)Rumlar, Levantenler ve diğer azınlıkların yerleşim bölgesiydi. Çizginin güneyi olan Türk bölümü, Kadifekale, Eşrefpaşa'dan Konak'a kadar olan kısımdı. Bu alan Keçeciler, Mezarlıkbaşı, Kestelli Caddesini de içine alırdı. Üst kısımlarda daha fakir Müslüman Türk aileler yaşardı.

³⁷ E.L. Kalças, **Gateways to the Past Houses and Gardens of old Bornova**, Bilgehan Matbaası, Bornova, İzmir, 1978, s. 6.

³⁸ Bu demiryollarının Buca – Basmane hattı bugünkü Eğitim Fakültesi'nin girişindeki kullanılmayan raylar, diğeri, bugünkü Bornova metronun olduğu yerdir. Türkler, yabancıların işlerine gitmek için kullanmış oldukları bu demiryollarını “Gavur icadı” olarak adlandırmışlardır. Bkz. Kalças, **a.g.e.**, s.8.

³⁹ Osman Öndeş, **Asıl Efendiler Levantenler**, Şenocak Yay., İzmir, 2010, s. 10.

Konak'taki 1,2,3. Beyler Sokakları zengin Türklerin oturdukları yerlerdi. Bahri Baba Parkı'nın yanındaki Guraba hastanesinin, devlet hastanesi yanından başlayıp Kestelli Yokuşu'na kadar olan yer de Arap Fırını Sokağıydı. 20.yüzyılın başından itibaren Güzelyalı'ya doğru uzanan evler yapmaya başladılar.

Yunanlılar Alsancak'ın arkasında Kahramanlar'da Kıbrıs Şehitleri'nde ve Punta'da otururlardı. Frenk mahalleri sanki birer küçük devletti. Evlerde Rumca, Fransızca, İtalyanca konuşulurdu”⁴⁰.

Kozmopolit yaşamdaki renklilik, İzmir'in genel görünümünde ilk dikkat çeken özellikti. Çeşitli milletlere ait kültürler İzmir'in zengin sosyal yaşamının oluşmasında önemli bir etken olmuştu.

1.4.1. Türkler

Osmanlı İmparatorluğu ve İzmir'de nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturan Türklere ilişkin yabancı gezginlerin gözlemleri kendi aralarında birçok farklı yorumlardan oluşmaktadır. Türklerin kişilikleri hakkında pek çok seyyah olumsuz düşüncelerini belirtse de, birçok gezginde olumlu duygu ve düşüncelerini belirtmiştir. İzmir'e 19. yüzyılda gelmiş seyyahların olumlu gözlemleri şu satırlarla dile getirilmiştir:

“Türk mahallesine uğradığımızda güven içinde olduğumuzu ve adeta kendi yurdumuzda bulunduğumuzu hissediyor gibiydik. Bu insana büyük bir zevk ve güven hissi veriyordu. Türk kadınları da bizden çok hoşlanıyordu. Çok kere yolda durdurulup el sıkışıyorduk. Bizlere tatlılık ve sevgiyle hitap edilmekteydi. Çocuklar arkamızdan koşarlardı ve aramızda en çok rastlanan konuşma İngelese bono, Françese Bono Mosco no bono İngilizler iyi, Fransızlar iyi, Moskoflar ise kötü olurdu Bunu içten gelen hafifçe omuz vurmalar ve gülmsemeler ve el sıkışmalar izlerdi”⁴¹.

Türkler Osmanlı tebaası içinde güvenilir bir karaktere sahip olmuştu. İzmir'de Türkler yabancılara daima hoşgörü ile yaklaşmıştı.

---

⁴⁰ Sara Pardo, **Dünden Yarına İzmir Yahudileri, Etki Yay.**, İzmir, 2007, s. 53-54.

⁴¹ Rauf Beyru, **a.g.e.**, s. 94.

Türkler her ne kadar sayıca çoğunluğu oluştursalar da İzmir şehrinde gayrimüslimlere nazaran şehrin güzelliklerinden en az yararlanan kitle olmuştur. İzmir'in Punta ve Kordonu'nda daha çok yabancılar çeşitli aktivitelerle gündelik yaşamlarını devam ettirirken, Türkler şehrin art bölgelerinde gündelik yaşamlarını diğer gruplara göre daha sönük geçirmekteydi. Türkler kendi memleketlerinde adeta bir yabancı gibiydi.

Türklerin yaşantıları gayrimüslim tebaa kadar renkli olmayıp daha sade bir yaşantı sürmekteydi. Yaşantıları daha çok şenlik ve dini bayramlarla renklenirdi. İzmir'de Türk kitle için hayat, kadınlar için evlerde, erkekler için ise, genelde işte geçirdi. Yaz günlerinde, hemen hemen her Cuma bütün aile kırlara gider, Kış günleri ise erkekler mahalle mescidi yanındaki odalarda toplanıp helva sohbeti yaparlar, geceleri ise tura, yüzük oyunları, bilmece oynanır, eski Moskof Muharebeleri anlatılıp Battal Gazi, Nasreddin Hoca ve Binbir Gece hikayeleri okunurdu⁴².

1.4.2. Rumlar

Rumlar, İzmir'de yaşayan önemli bir gayrimüslim tebaaydı. Rum tebaa gerek Osmanlı İmparatorluğu içinde gerekse de İzmir sancağında yaşantısıyla, eğlenceye düşkünlüğü ile dikkat çekmekteydi.

19. yüzyılın ilk yarısında İzmir'de yaşayan Rumlar hakkında verilen bilgilerin kendi içerisinde çelişkili olduğunu görmekteyiz. Rumlar yüzyıllardır Anadolu coğrafyasında Türklerle birlikte yaşamışlardı. Yunanlı müzisyen olan Mikis, Theodorakis, Türklerle Rumların yüzyıllardır aynı coğrafyada yaşamalarına ilişkin şunları belirtmiştir.

“Ben kendi halkımı tanırım. Onların çoğunluğu Türkleri tanırlar, severler(...)Unutmayalım, çok ama birçok ortak noktamız var. Bunlar da doğaldır. Ama anımsamamız gerekir: Türklerle Yunanlılar dört yüzyıl

---

⁴² Tuncer Baykara, **a.g.e.**, s.62.

birlikte yaşamışlardır. Mutfaktan tutun, müziğe kadar Türklerden çok şey öğrendik. Tabii ki, Türkler de Yunanlılardan çok şey öğrendiler”⁴³.

Ancak burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta vardır ki; Osmanlı tebaası olan Rumlar ile Yunanistan’da ki Rumlar farklıdır. Yavuz Ercan’a göre; *“Anadolu Rumları ile Yunanistan’da ki Yunanlıları aynı millet olarak kabul etmek ve bunlar arasında tarih bakımından açıklanması güç bir akrabalık kurmak, tarihi gerçeklere uymamaktadır”⁴⁴.*

Rauf Beyru’nun aktarımıyla, 1886 yılında İzmir’de bulunan ünlü bir Fransız yazarın Gaston Deschamps’ın Rumlara ilişkin gözlemleri şöyledir:

“İzmir’de Rumlar o kadar kalabalıktır ki, bu kenti adeta kendilerinin sayarlar. Rum mahalleri ve Punta Burnundaki (Alsancak) sokaklarda yerleşik 80.000 kadar Rum her konuda kendi ülkelerindeymiş gibi davranırlar... Herhangi bir izin almadan mavi beyaz haçlı bayraklarını direklere çekerler her fırsatta, kendilerine destek olunması için patriklerine başvururlar ve çeşitli vergileri, kendilerini muaf tutan askerlik bedellerini vermekle Türklere karşı bütün borçlarını ödemiş olduklarını düşünürler. Uyanık, atak, kurnaz, ama eğlence sever bir ırk olan bu insanlar İzmir’de kabareci, bakkal ya da kayıkçı olarak çalışırlar. Bunlar, kentte daha alt düzeyde bulunan Rumların hoşlandıkları mesleklerdir. Ama daha varlıklı ve imkanlı olanların avukatlık ya da doktorluk gibi meslekleri seçtikleri görülür. Kabareci olarak yaşamları orada gün boyu hoş beşle geçer, politikadan, Türklerin kötülüğünden konuşurlar ve bütün yeniliklerden haberdar olurlar, coşarlar ve kendilerince “ Megalo Idea” için savaşırlar. Bakkal olarak hemen her türlü malı satar ve bir Rum için sonsuz bir mutluluk olan çeşitli alışverişlerde bulunurlar. Sandalcı olarak öteye beriye liman içinde gider gelir yeni gelen kişilerle tanışır uzaklardan gelen gezginlerden son havadisleri alır ve yine onlar için büyük bir zevk olarak bu kişilerle ücret konusunda tartışıp pazarlıklar ederler. Eğlenmeyi seven ve bazı kusurlarına rağmen yine de sempatik olan Rumlar, sabırlı, kanaatkar, biraz yapışkan ve vazgeçilmez umutlarında biraz inatçılardır. Bu coşku ve kurnazlıklarıyla birçok yerde Türklerin yerine geçmişlerdir”⁴⁵.

Yazarın verdiği özelliklerden de anlaşılacağı üzere, Rumlar İzmir’in gerek sosyal hayatına gerekse de ekonomik hayatına damgasını

⁴³ Bülent Şenocak, a.g.e., s.180.

⁴⁴ Yavuz Ercan, **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001, s. 77.

⁴⁵ Rauf Beyru ,a.g.e., s. 81-82.

vurmuşlardır. Dilleri, bayramları ve dinleri ile gayrimüslim tebaa içerisinde önde gelen topluluk olmuşlardır.

Yine bir başka seyyah olan Karl Von Scherzer Rumların yaşamış oldukları bölgeleri şöyle tasvir etmiştir. “... *Rum köyleriye, daha iyi imar edilmiş ve daha temiz köylerdir; Rumların köylerinde de, en az bir kilise, bir kahvehane ve bir meyhane bulunmaktadır ki, durumları hiç de iyi değildir*⁴⁶”.

Rumlar yaşamış olduğu bölgelerde eğlenceye düşkün olmaları nedeniyle meyhaneler ve kahvehaneler kurmuşlardır.

1.4.3. Ermeniler

Osmanlı İmparatorluğu’nda azınlık tebaa içerisinde Rumlardan sonra Ermeniler önemli bir yer tutmaktaydı.

İzmir’de Ermeni nüfusu 19. yüzyılın ilk yarısında artmıştır. Bu artışın nedeni olarak, Ermenilerin ekonomik hayatta güçlenmesi gösterilebilir. Rumlardan sonra İzmir’e yerleşen Ermeniler, kısa zamanda ticari hayata hakim olmaya başladılar. Rusya’nın Panislavist siyasetinin içinde henüz bu dönemde alet edilmemesinden dolayı İzmir’de herhangi bir olumsuz hareketleri dönemin kaynaklarından gözlenmemiştir.

Yabancı kitlenin kendine has kültür özellikleriyle Türklerin kendine özgü kültürleri birbirinden etkilenmiştir. Bunun da örneğini Ermenilerde görmekteyiz. Türklerle sürekli bir arada yaşamının sonucu yaşam alışkanlıkları, genel tutum ve davranışları birbirine benzemekte; ancak dinsel konularda birtakım farklılıklar yaşanmaktaydı⁴⁷.

---

⁴⁶ Karl Von Scherzer, **İzmir 1873**, Çev. İlhan Pınar, İBBKY., İzmir, 2001, s. 11.

⁴⁷ Rauf Beyru, **a.g.e.**, s. 84.

1.4.4. Yahudiler (Museviler)

İzmir’de Yahudiler, daha çok XVI. yüzyılda İspanya’dan gelenlerdi⁴⁸.

İslam’da Yahudiler tıpkı Hristiyanlar gibi, “inanmayanlar” veya ‘Kafirler’ ve “himaye edilen tebaa” veya Zimmiler, olarak sınıflandırılrsa da Osmanlılar bu terimleri daha çok Hristiyanlar için kullanırdı⁴⁹. Yahudiler için bu ifadeler kullanılmazdı. Bu nedenle Yahudiler Osmanlı toplumunda diğer gayrimüslim tebaaya nazaran daha özgürdü.

Yahudi toplumu Osmanlı imparatorluğu içinde son dönemlerde ticari hayatta oldukça etkin olmaya başlamıştı.

Yahudiler adeta İzmir’de kendi vatanları gibi rahat bir yaşam sürmekteydiler. Onlara göre İzmir’de tiyatroları operaları, kulüpleri kahveleriyle tam bir kültürel yaşam vardı⁵⁰.

Rauf Beyru’nun aktarımıyla, 19. yüzyılın ilk yarısında İzmir’e gelmiş bir seyyah olan M. Michaud’un gözlemleri, Yahudi toplumunun Osmanlı İmparatorluğu dolayısıyla da İzmir’de yaşamalarına ilişkin bir takım ipuçları vermektedir.

“Gerçekte, dünyanın her yerinde tanınması güç olan ve daima kenarda kalmayı yeğleyen izole ve belirsiz bir yaşam sürdüren Yahudilerle, ilgili pek çok şey söylemek imkansız. Bir yabancıнын bunların içine girmesi imkansız. Musevilere görme fırsatını bulamadığım Sinagogların dışında ancak ticaret yapılan yerlerde rastalayabildim. Onların ilk endişesi, varlıklarını, ikincisi ise yaşamlarını yabancı gözlerden uzak tutabilmektir⁵¹”.

⁴⁸ Tuncer Baykara, a.g.e.,s. 64.

⁴⁹ Stanford J. Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler**, Çev. Meriç Sobutay, Kapı Yay., İstanbul, 2008, s. 121

⁵⁰ Bülent Şenocak, a.g.e., s. 204.

⁵¹ Rauf Beyru, a.g.e., s. 88.

Yahudi toplumu, günümüzde de olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu içinde de yabancıları kendi içlerine sokmayan kapalı bir toplum olma özelliğini devam ettirmişlerdir.

Museviler, genelde Türk mahallerinin bitişiğinde oturmuşlar, bu nedenle de bir takım kültürel etkileşimler doğmuştur. Bu durumu örnekleyen Musevi evini ziyaret eden bir yazarın izlenimleri Rauf Beyru'nun aktarımıyla şöyledir:

“Bir Musevi evinde hoş geldin töreni tıpkı, bir Türk evinde olduğu gibidir. Yerime oturunca ev sahibimiz ellerini çırpı, bir çocuk kahve ve çubuklarımızı getirdi. Bir süre konuştuktan sonra, ev sahibimiz yeniden ellerini çırpı. Bu kez Dışarıdan küçük bir kızın odaya girdiğini, bir hanım edasıyla divana oturduğunu gördüm. Tam küçük hanım diye hitap edecekken, arkadaşım onun evin hanımı olduğunu söyledi”⁵².

1.4.5. Levantenler

Tartışmaya oldukça açık bir kavram olan Levanten kelimesinin birçok tanımlamaları mevcuttur. Bu tanımlamalardan bazıları şunlardır: Osmanlı topraklarında doğmuş olan herhangi bir Avrupalı anlamına gelmektedir⁵³.

Türk Ansiklopedisinde geçen bilgi ise; daha net açıklamayı içermektedir:

“Levanten; Avrupa asıllı olup Yakındoğu ülkelerine yerleşmiş ve evlenmeler yoluyla soyu karışmış kimse olarak adlandırılıp, Uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu idaresinde bulunan Yakındoğu ülkelerine, özellikle kapitülasyonların kabulünden sonra çeşitli sebeplerle gelip yerleşmiş olan Avrupalılar, zamanla kendi aralarında veya başka ırktan olanlarla evlenerek hayli çoğalmışlardır. İçinde buldukları şartların neticesi olarak gelenek, görenek, şive v.b. yönlerden değişik bir biçim almışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında daha çok deniz ticaretinin yoğun olduğu İstanbul, İzmir, Antalya, Beyrut, İskenderiye v.b. merkezlerde toplanmışlardır. Halen de buralarda Levantenler vardır”⁵⁴.

İlber Ortaylı'ya göre ise; Levanten “Levante” (Doğulu) kelimesiyle Doğu Akdenizliler kastedilmiş, ancak bu daha çok hem Bizans hem Osmanlı döneminde

⁵² A.g.e., s. 347.

⁵³ Edhem Elden, “ Levanten Kelimesi Üzerine”, **Avrupalı mı Levanten mi?**, Bağlam Yay., İstanbul, T.Y, s. 15.

⁵⁴ **Türk Ansiklopedisi**, C.XXIII, Ankara, 1976, s. 112- 113.

yerli ahaliden çok buralara yerleşen İtalyan, Katalan, Fransız gibi Batı Akdenizliler için kullanılmış, 18. ve 19. yüzyılda da Orta ve Kuzey Avrupa'dan gelip kente yerleşen yabancıları da kapsayan ve betimleyen terimdir⁵⁵.

Levantenler ile ilgili olarak çeşitli araştırmalarda bulunan Dr. Albrecht Wirth Levanten toplumu üzerine şunları belirtmiştir:

“Levantenler, genellikle İstanbul’da ve diğer büyük liman şehirlerinde yaşamaktadır; Levantenleri Türkiye’nin zencileri olarak kabul etmek pek yanlış olmaz. Bu insanlar bir zamanlar bu topraklarda yerleşen Venedikli ve Cenevizli soyundan gelmektedir; fakat içinde bulunduğumuz zaman dilimi içinde Levanten adı, Levant’ta Ermeni ve Rum kızlarla evlilik yapan Avrupalıların soyuna da verilmektedir. Levantenler, akıllı ve yeteneklidir; genel olarak birden fazla dil konuşurlar; genellikle derin bir eğitimden ve temel moral değerlerden yoksundurlar. Büyük burunluluk kendini beğenmişlik, bencillik, ve kendilerini her ne kadar dünyayı algılayışları tamamen Doğulu olsa da Avrupalı olarak lanse etmeleri temel özellikleridir. En son Paris modası olan giyimleriyle bilgi yoksulluklarını örtmek ister gibidirler. Herhangi bir çıkar beklentisi içinde oldukları insana her türlü dalkavukluğu yaparlar, fakat kendilerinden alt tabaka da olanlara burunlarından kıl aldırılmazlar.

Levanten kadınlar genel olarak tutucu, miskin, cilveli ve temizlik düşküniüdür; buna karşılık çocuklarına verebileceği çok büyük sevgisi vardır. Bir İtalyan sözü olan, “ Eğer kendini mahvetmek istiyorsan bir Levanten kızıyla evlen!” sözü tamamıyla gerçeği yansıtmaktadır. Elbette Levantenler arasında da bu değerlendirmenin dışında kalan insanlar vardır. Bu söz elbette ki 14. yüzyıla kadar bu coğrafyada yaşayan Levantenler için geçerli değildir; bu söz daha çok 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Levanten tipi için geçerlidir”⁵⁶.

Dr. Julius Rud Kaim’in Doğu’nun Zihniyeti adlı eserinde İlhan Pınar’ın aktarımıyla Levantenlerin tarihçesi ve özellikleri şöyle tasvir edilmiştir:

“Fethedenler doğuya doğru yayılmaya başladıkları zaman Doğu’da Avrupa’yı temsil eden çok sayıda tüccarla karşılaştılar. Bu insanlar, Bizans’ın güçlü olduğu zamanlarda bile kendi konsoloslukları aracılığıyla kendi haklarını uygulayarak ülkelerinin saygınlıklarını başka ülkelere taşımayı bildiler... Fakat bu insanlar zaman içinde anavatanlarıyla olan bağlarını zayıflatılar ve Doğu’daki Hıristiyan unsurlarla karışarak eski

⁵⁵ İlber Ortaylı, “Levantenler”, **Avrupalı mı Levanten mi?**, Bağlam Yay., İstanbul, T.Y., s. 23.

⁵⁶ İlhan Pınar, “Levant, Levanten ve Levantenlik ya da Öteki’ni Tanımlama Bağlamında Kavramların Yeniden Üretimi”, **Avrupalı mı Levanten mi?**, Bağlam Yay., T.Y., s. 36.

temel özelliklerini yitirmeye başladılar; bu süreç yeni bir insan tipi ortaya çıkana dek sürdü; bu insan tipi bize, tecrit edilmiş ve kendine özgü bir tip olarak gelmektedir. Gerçek Avrupa kültüründen çok uzakta yaşayan Levanten öyle bir hayat sürmektedir ki, bu hayata ondan başka kimse Avrupalı dememektedir ve aslına bakılacak olursa sürdürmekte olduğu hayat, Levantenin Türkler tarafından fethedildiği tarihteki insanların hayatıdır. Çünkü o artık ikinci sınıf bir tüccar olmuştu”⁵⁷.

Yine İlhan Pınar’ın belirttiğine göre; XX. yüzyıl başlarında Balkanlarda çeşitli araştırmalarda bulunan Dr. Albrecht Wirth Levantenlerin genel karakteristik özelliklerini şöyle dile getirmiştir.

“...Levantenler, akıllı ve yeteneklidir; genel olarak birden fazla dil konuşurlar; genellikle derin bir eğitimden ve temel moral değerlerden yoksundurlar. Büyük burunluluk, kendini beğenmişlik, bencillik ve kendilerini Avrupalı olarak lanse etmeleri temel özellikleridir. En son Paris modası olan giyimleriyle bilgi yoksulluklarını örtmek isterler. Herhangi bir çıkar beklentisi içinde oldukları insana her türlü dalkavukluğu yaparlar, fakat kendilerinden alt tabakada olanlara burunlarından kıl aldırılmazlar”⁵⁸.

Osmanlı millet ayrımında klasik ayrıma göre; Rum, Ermeni, Yahudi millet ayrımı varken Levantenler ise bu ayrımın dışında tutulan yabancılar olarak adlandırılmıştır. İzmir’de yabancı kitle içerisinde yer alan Levantenler, kendilerine verilmiş geniş haklardan dolayı oldukça varlıklı ve son derece rahat bir yaşam sürmüşlerdir.

İzmir’de yaşayan ünlü Levanten aileleri Forbes, Rees, Barff, Whittall, Paterson, Wilkinson, Giraud, Baltazzi, Missir, Van Der Zee, Alyotti, Dutilh vb. ailelerdir⁵⁹.

Levantenler, birçok dil bilmekteydi. Bu diller arasında Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Yunanca ve Türkçe yer almaktaydı. Levantenlerin ana dillerini konuşma şeklinin Batılı seyyahlar tarafından alay konusu olmuştur:

---

⁵⁷ A.g.m., s. 37.

⁵⁸ İlhan Pınar “Levant, Levanten ve Levantenlik”, **İzmir Kent Kültür Dergisi**, İzmir, 2001, S.3, s.55.

⁵⁹ Şerife Yorulmaz, **İzmir Basınında Levantenler (XIX.Yüzyılın ikinci Yarısı)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü. Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1988, s. 9.

“Nadir bir şey olarak da, bu kolonide doğmuş İtalyanlar’ ın bilhassa üçüncü veya dördüncü neslin Pera’da konuştukları İtalyanca’ dan bir numuneyi İtalya’ya götürmeyi arzu ederdim. Bu İtalyanca’yı duyacak Crusca Akademisi azaları atası içinde yatağa serilirlerdi. Piemonteli bir zabıt, Lombardiyalı bir arabacı, Romagnialı bir hamal İtalyancalarını karıştırsalardı, zannederim, Haliç kıyısında konuşulan İtalyancadan daha az bozuk bir İtalyanca olurdu. Bu tereddidi etmiş dört veya beş başka dille kaplanmış bozuk bir İtalyancadır”⁶⁰.

Kendisi de bir Levanten olan Alex Baltazzi Levantenleri dinlerini, adetlerini ve bir yerde Avrupa ile benimsedikleri bağlantılarını, düşünce tarzlarını muhafaza ederek kendilerini yaşadıkları ülkeye, Doğu’ya ön yargısız bağlamışlar, kimliklerine bir yurt, toprak sevgisini ve bir Doğu felsefesini ilave ettiklerini⁶¹ belirtmiştir.

Türkçede XIX. yüzyıl sonlarında Levanten terimi Tatlı Su Frenki olarak adlandırılmıştır. Tatlı Su Frenki olarak Levantenlerin adlandırılmasının nedeni arasında; gerek Osmanlılar gözünde gerekse de Avrupalılar gözünde Batılı kimliklerini kaybetmiş olmalarıdır.

Levantenler kendi aralarında oldukça uyumlu ilişkiler sergilerken, İzmir’de yaşayan diğer kitlelerle bu uyumu göstermemişlerdir. Türklerle olan ilişkileri sınırlı olmuş, Rum, Ermeni, Yahudileri ise küçümsemişlerdir. Evliliklerini bile sadece kendi aralarında yapmışlardır. Böylelikle toplumdan kendilerini soyutlamışlardır.

Levantenler ekonomik hayatın getirdiği refah nedeniyle İzmir’in sosyetesini oluşturmuşlardır. Zengin eğlenceleri, sosyal aktiviteleri ile Osmanlı İmparatorluğu içinde adeta kendi ülkeleri gibi yaşamışlardır. Ancak Osmanlı yönetiminin onlara verdiği bu özgür ortama rağmen, Osmanlı’ya bağlılıkları pek yoktu.

Bu durumu Rauf Beyru’nun aktarımıyla, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’na gelmiş bir seyyah olan Fellows, Levanten kitlenin Osmanlı İmparatorluğu gerekse de İzmir şehrinde Osmanlı’ya karşı beslediği duygu ve düşüncelerini şöyle dile getirmiştir.

⁶⁰ Arus Yumul, “Melez kimlikler” **Avrupalı mı Levanten mi?**, Bağlam Yay, İstanbul, T.Y, s. 42

⁶¹ Alex Baltazzi, “Levantenler ve Levantenizm” **Avrupalı mı Levanten mi?**, Bağlam Yay. İstanbul, T.Y, s. 52.

“Frenklerin burada oturdukları ülkeyle hiçbir ilgi beslemediklerini gördüm. Yerel yönetimde hiçbir katkıları ve oyları yok. Düşünceleri tümüyle yaptıkları işe yönelmiş. Paralarından sermayelerinden başka önemsedikleri değerler yok gibi... Limanda devamlı bulunan yabancı gemiler veba tehlikesine ve Türklerin ayaklanma olasılığına karşı tebaalarını alıp kaçmaya hazır bekliyor”⁶².

1.4.6. Zenciler

İzmir’de yaşayan bir diğer grup ise zencilerdi. Zenciler daha çok İzmir’de Temaşalık, Mızraklı, Yapıcıoğlunda yaşarlardı. Zenciler şehirde pek çok işle uğraşsalar da daha çok ziraat işleri ile ilgilenirdi. Bu yüzden yaz aylarında şehri terk ederlerdi. Zenciler gerek kültürel hayatta gerekse de ekonomik hayatta geri planda kalmışlardı. Bu nedenle eğlence hayatı gayri Müslim tebaaya nazaran sönük olmuştu. Onlar daha çok milli bayramları olan Dana bayramları ile İzmir’in eğlence hayatında daha çok yerlerini almışlardı.

1.5. İzmir’de Ekonomik Yaşam

Ekonomi, eğlence kültürünün oluşmasında önemli bir role sahiptir. Bu nedenle İzmir’in eğlence hayatındaki renkliliği ve canlılığı ekonomik yaşantısı ile de yakından ilgili olmuştur.

Günümüzde bile Batı Anadolu’nun en önemli ticaret şehirlerinden ve ihracat merkezlerinden biri olan İzmir’in, geçmişin uzun bir zaman dilimi içinde de böyle bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir⁶³. İzmir Körfezi’nin içine kurulmuş olan İzmir, Küçük Asya kıyılarındaki en büyük doğal limana sahipti⁶⁴. Bu özelliği kentin ekonomik yaşantısının hızla gelişmesine neden olmuştur.

---

⁶² Rauf Beyru, **a.g.e.**, s. 123-124.

⁶³ Zeki Arıkan, “XV.- XVI. yüzyıllarda İzmir” **Üç İzmir**, İstanbul, 1992, s.59.

⁶⁴ Herve Georgelin **a.g.e.**, s. 46.

1426'dan itibaren kesin olarak Osmanlı idaresine geçen İzmir, coğrafi durumunun elverişliliği sayesinde gelişmeye başladı⁶⁵. Ancak bu gelişme ilk zamanlarda pek belirgin değildi. XVII. yüzyılda İzmir'in ticaret merkezi iç liman etrafındaki bir rıhtım üzerinde yer almaktaydı⁶⁶. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şehirde çeşitli imar faaliyetleri yapılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda İzmir'in ekonomik yapısını güçlendirmek için Osmanlı devleti bu dönemde gümrük binası inşa etmiş yabancı ticaret gemilerinden alınan vergileri yeniden düzenleyerek İzmir'in İhracat ve ithalatıyla gemi trafiğini kontrol etmek istemiştir⁶⁷. XVIII. yüzyılda iç limanının doldurulmasıyla şehrin merkezi giderek genişlemiştir⁶⁸.

XVIII. yüzyılda İzmir'e gelmiş olan birçok seyyah, İzmir'in ekonomik hayatını şöyle dile getirmiştir.

“İzmir bugün de Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli ve en ünlü şehirlerinden birisi konumunda; ticari önemi o kadar büyük ki; körfezde Fransız, İngiliz Hollanda, Venedik ve Ceneviz yelkenlileri hiç eksik olmuyor. Bunlar genellikle Ermeni'lerin sevk ettikleri İran ipeği, pamuk Ankara'nın tiftik yünü yağ tütün, gibi malları Avrupa'ya taşıyorlar... Camiler o kadar değil ama çarşı çok güzel. Çarşı denilen yerler, uzun bir sokağın her iki yanına dizili dükkanlardan oluşuyor. Buradaki esnafın mallarını, Paris saraylarının sergi salonlarındaki sanat şaheserleri gibi sergiliyorlar. Böylesine özenle sergilenmiş mallar insanda ilgi ve alışveriş yapma isteği uyandırıyor. Dükkanlar üstü kurşunla kaplanmış, pencereler tarafından aydınlatılıyordu”⁶⁹.

Bülent Şenocak'ın aktarımıyla, XIX. yüzyılın başlarında İzmir'de Fransız Konsolosu olan Felix de Beaujour, İzmir'in ekonomik yapısını şöyle dile getirmektedir:

⁶⁵ Tuncer Baykara, **a.g.e.**, s. 12.

⁶⁶ Bülent Şenocak, **a.g.e.**, s. 23.

⁶⁷ Necmi Ülker, **XVII. ve XVIII.Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi I**, Ticaret Tarihi Araştırmaları, Akademi Yay., İzmir, 1994, s. 1.

⁶⁸ Bülent Şenocak, **a.g.e.**, s. 24.

⁶⁹ İlhan Pınar, “ 1720'li Yıllarda İzmir'den Bir Mektup”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, S.6, İstanbul, 1994, s. 50- 51.

“İzmir, bütün Asya Türkiyesi’ nin bir antreposu olduğundan büyük bir ticari önem taşıyordu. Bütün devletlerin gemileri geldiği gibi hemen her gün bir eşeğin sürüklediği ve Asya’nın bütün mahsullerini taşıyan deve kervanlarının aktığı görülürdü. Hint muslin ve şallarını; Mısır pirinç, şeker ve hurmalarını; Ege adaları yağ ve şaraplarını; Makedonya ve Trakya yün ve tütünlerini; İstanbul ise Karadeniz’in bütün ürünlerini; Avrupa’da kendi sömürge ve fabrika ürünlerini hep buraya gönderirdi. Yılda 100 milyon Frank olduğu sanılan bu ticaret, İzmir’i Türkiye’nin en kalabalık ve zengin şehirlerinden biri yapar. İzmir, adeta Avrupa, Asya ve Afrika’nın bir pazarıdır”⁷⁰.

Sara Pardo, Yaşar Aksoy’un İzmir’in ekonomik hayatına ilişkin verdiği bilgileri “Bir Kent Bir İnsan” adlı eserinden şöyle alıntı yaparak anlatmaya çalışmıştır⁷¹.

İzmir limanı bütün ülkenin en büyük limanı ve antreposuydu. 19.yy başlarına kadar Türklerin ticaretteki yeri az da olsa, vardı. Fakat 1840’lardan sonra yabancılara verilen gümrük ayrıcalıkları ve kapitülasyonlar İzmir Türklerini ticaret sahasından sildi. 1890 yıllarında İzmir’in ekonomisi tamamen yabancılara eline geçti. Hristiyan topluluklar olağan üstü zenginleşti. Yahudiler, Ermeniler ve Yunanlılara oranla küçük esnaftı. Yine 19. yy sonlarından itibaren hatırı sayılır bir yer almaya başladılar”.

İzmir, Osmanlı İmparatorluğu içinde diğer Anadolu şehirlerine nazaran oldukça gelişmiş bir ticaret merkeziydi. İzmir limanı, pek çok ülkenin bayraklarıyla kendini hissettirdiği, ticaret gemilerinin yoğun olarak yer aldığı yerdi. Limana bağlı olan demiryolu şebekesi ile kentin ve daha iç bölgelerin incir, üzüm, zeytin, pamuk, palamut gibi ürünleri önce tüccarların depolarında toplanır, sonra limanda bekleyen gemilere yüklenir, pek çok Avrupa ülkesi ile Amerika’ya ihraç edilir, aynı şekilde ülkede yokluğu çekilen mallar da, Trabzon, Mersin, Antalya ve İstanbul limanlarının yanı sıra, İzmir limanı aracılığıyla ithal edilirdi⁷². Çoğu zaman şimendiferlerle

⁷⁰ Bülent Şenocak, a.g.e., s. 25.

⁷¹ Sara Pardo, a.g.e., s. 53-54.

⁷² Cihan Özgün, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Aydın İlinde İktisadi Değişim**, D.E.Ü., Atatürk İlke Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s.120.

İzmir'e getirilen mallar, Fransa'dan Amerika'dan, İngiltere'den, gelen gemilerle gene çeşitli Avrupa limanına taşınırdı⁷³.

İzmir'de gayrimüslim tebaanın ekonomik hayattaki üstünlüğüne ilişkin Sara Pardo eserinde Yaşar Aksoy'un yorumlarına şöyle yer vermiştir.

“İzmir'in en önemli sokağı “Frenk” sokağıydı; çünkü buradaki hemen her şey Fransızdı. Fransız gümrüğü de her şeye hâkimdi. Avrupa'nın her yanından ithal edilen mallar bu sokakta satılırdı.

Birçok ekonomik imtiyazlarla, demiryolu, maden şirketleri, kordon tramvayları, İzmir suları onların tekelindeydi. Körfez vapurları, İzmir elektrik şirketi, İzmir Pamuk sanayi ve şark sanayi de bunlara dahildi. Yani, Batı Anadolu'yu ele geçiren ticaret ve sanayi kuruluşlarının çoğu, İngiliz, Fransız ve Rumlarındı. Tüm Yatırımlar, Levantenler tarafından yürütülmekteydi. Düyun-u Umumiye İdaresi'de Osmanlı gelirlerini denetlerdi. Tütün tekeli İzmir'deki Türk etkinliğini büsbütün gerilettili İtalya, Fransa gibi birçok Avrupa ülkelerinin kendi postaneleri vardı ve oralarda kendi bayrakları dalgalanırdı”⁷⁴.

II. Murat döneminde Osmanlı egemenliğine giren farklı milletlere ve inançlara ev sahipliği yapan İzmir'in ekonomik yaşantısını gayrimüslim tebaa elinde tutuyordu. Batı Anadolu'nun dünyaya açılan kapısı durumunda olan İzmir'in ekonomik yaşantısını elinde tutan gayrimüslim tebaa içerisinde üç yabancı firma dikkat çekiciydi. Bu firmalardan biri İngiliz Vitöl, ikincisi Fransız Cirolar, üçüncüsü İtalyan Alyotilerdi⁷⁵. Bunun da nedeni yabancılara sağlanan kapitülasyon haklarıydı. İzmir'in ihracatında önemli bir yer edinen incir, tütün, meyan kökü, halı ve diğer ürünler bu firmaların elindeydi. Bu nedenle bu kitleler İzmir'de refah bir hayat sürüyorlardı.

⁷³ Kemal Arı, “Türk Kurtuluş Savaşı'nın Bitiminde İzmir'in Genel Ekonomik Durumu”,*Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi- Kuruluşunun 70. Yılı Dolayısıyla İzmir Sempozyumu-*,I/3,İzmir,1993, s.40- 41.

⁷⁴ Sara Pardo, *a.g.e.*, s. 53-54.

⁷⁵ A. Şahabettin Ege, *Eski İzmir'den Anılar*, Yay. Haz. Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İzmir, 2002, s. 34.

18. yüzyıla nazaran 19. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Türklerin ekonomik hayatta büyük bir gerileme yaşamış olduğunu görmekteyiz. Bu durumun nedenleri arasında yapacağımız tespitler şunlardır:

- 1) Türkler ticaretle uğraşmayı küçük görmüşler, askerlik ve devlet memurluğunu daha çok önemsemişlerdi. Buna karşılık Osmanlıda gayrimüslim tebaa askere alınmazken Türkler askerlik görevini yerine getirmekle yükümlüydü. Osmanlı'nın hemen hemen her döneminde savaşların olmasını da göz önünde bulunduracak olursak; Türklerin askerlik hayatının oldukça yoğun olduğu görülebilir. Bu da, Türklerin ekonomik hayattan uzaklaşmasına neden oluyordu. Türkler kendi memleketlerinde ekonomik ve sosyal hayattan, İzmir'deki gayrimüslim tebaaya, özellikle de Rumlara nazaran daha uzaktı.
- 2) Türklerin bazı yeniliklere tam olarak açık olmayışı da bu durumda etkili bir faktördü. Çünkü Türkler bazı yenilikleri "Gavur İcadı" diye küçümsüyorlardı.
- 3) Diğer bir neden ise, Türklerin Osmanlı'nın son dönemlerinde daha çok memur olma istekleriydi. Bu nedenle de, ticari hayatta hakim kitle olamamışlardı.

Gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer kentlerinde, gerekse de yarı özerk bir yönetime tabii kılınan İzmir'de Türkler daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşıyordu.

Avusturya Macaristan İmparatorluğu Başkonsolosu Dr. Karl Von Scherzer'in 1873 tarihli Raporunda, *"İzmir vilayetinin ticari yaşamında, Evliyazade Mehmet Efendi gibi İzmir'in eşrafını meydana getiren zadelere dışında halkın hemen*

hemen tamamı, yokluklar içerisinde mücadele vermekteydi”⁷⁶ şeklinde bilgi aktarmıştır. Bu da Türklerin 19. yüzyılda artık ekonomik hayatta söz sahibi olmadığını göstergesidir.

İzmir Küçük Asya'nın en büyük ticari ve sınai merkezi olmakla birlikte ekonomisini elinde tutan kitlelerden biri Rumlardı⁷⁷. İzmir'de Rumlar Türklere nazaran refah düzeyleri oldukça yüksek bir toplumdur. Bölgede ticaret ve sanayi ile uğraşanlar genelde Rumlardı. Sadece sanayi ve ticaret hayatında değil, tarım sektöründe de Rumlar, Türklere nazaran ekonomik gücü ellerinde tutuyordu.

Tuncer Baykara, Türklerin ekonomik hayatta gerilemesini Tanzimat döneminden önce başlatmış, bu gerilemenin nedeni olarak da iş imkanlarının giderek azalmasını göstermiştir⁷⁸.

Bu durumu da bir örnek vererek açıklamıştır:

*“Yeniçeriler kaldırıldıktan sonra İzmir'de Sarı Kışla yapıldı. Fakat o dönemde bütün işçi ve esnafın Yeniçerilikle ilgisi olduğu kabul edildiğinden dolayı yeni yapılan kışla inşaatında Müslüman İşçiler çalıştırılmadı. Rum ve Ermeni işçiler çalıştırıldı. Dolayısıyla da 1828'lerde bu Sarı Kışla inşaatı gibi inşaatlarda, Rumlar ve Ermeniler ustalaşmaya başladılar. Demirci oldular, marangoz oldular yapıcı ustası oldular ve diğer imkanlarıyla 19. yüzyılın geri kalan dönemlerinde özellikle Rumlar, ekonomik yaşamdaki kolları teker teker ele geçirmeye başladılar”*⁷⁹.

Aslında Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslim tebaanın Gayrimüslim tebaa üzerindeki üstünlüğü Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile sona ermişti. Tanzimat Fermanı'nın devamı niteliğinde olan gayrimüslim tebaaya geniş haklar tanıyan

---

⁷⁶ Osman Öndeş, **a.g.e.**, s. 9.

⁷⁷ Engin Berber, **İzmir 1920, Yunanistan Rehberinden İşgal Altındaki Bir Kentin Öyküsü**, Akademik Kitabevi, İzmir, 1998, s. 6.

⁷⁸ Tuncer Baykara “100 Yıllık İzmir Ekonomisi” 1885- 1985 Türkiye Ekonomisinin 100. Yılı, **İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu**, C. I, S.I, İzmir, s. 140.

⁷⁹ **A.g.m.**, s. 140.

Islahat Fermanı'nda da bu süreç azınlıkların lehine işlemiştir. Bu iki büyük reform hareketi, Rumların özellikle İzmir'de hızla gelişmelerine yol açmış, Rumlar kapitülasyon sahibi Avrupalı Levantenlerle neredeyse baş başa gelmiştir. Giderek hızlanan girişimlerle bankalar, sigorta şirketleri, un fabrikaları, deniz acenteleri, ithalat- ihracat etkinlikleri ve daha pek çok alanda hızla Müslüman Türk nüfus aleyhine gelişen ekonomik yapının üst sıralarında yerlerini almışlar, ayrıca, hekimlik, avukatlık, mühendislik, gibi yükseköğrenim gerektiren mesleklerde büyük ölçüde Rumların hakimiyeti alanına girmiştir⁸⁰.

Osmanlı Devleti içinde; ekonomik ve siyasi dengeler XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk ve Müslüman nüfus aleyhine işliyordu. Rumların Osmanlı ekonomisindeki payı ele geçirmesine ilişkin durumu Mehmet Coral'ın aktarımıyla Konstantin Asomatos adlı bir Rum, sözleriyle çok daha net ortaya koymuştur:

“... Osmanlı'nın çözülme sürecini hızlandırmak için mücadelemizi sivil güçleri örgütleyerek Türk topraklarına taşımaya karar vermiştik. İstanbul'daki patrikhanenin himayesinde kurulan “Mavri Mira”, “Rum İzci Derneği”, “Rum Kızılhaçı”, “Pontus Derneği” gibi sivil kuruluşlar hızla Anadolu içlerine yayılıyor ve hemen örgütleniyorlardı. Biz kendi topraklarımızda Yunanlı, anakarada Osmanlı tebaasıydık. Bu yüzden yoğun bir göç hareketi başlattık. Kaleyi içten fethetmek için, önce ekonomik egemenliği ele geçirmemiz gerekiyordu. Hızla anakaradaki nüfusumuzu arttırıyorduk. Böylece bağımsızlığı izleyen elli yıl gibi bir sürede Ege Bölgesinin tümüne ve Anadolu'nun içlerine kadar uzandık. Büyük bir sermaye birikimine ulaşan Rum varlığı yeni iş ve kazanç alanlarının ortaya çıkmasıyla birlikte Osmanlı mülkünde dalga dalga yayılıyordu.

Toprağın yapısına göre kalifiye nüfus ihraç ediyorduk. Böylece, belirli bir mesleki birikimi olan çekirdek göçmenler gittikleri bölgeye ekonomik yönden kısa sürede hakim oluyorlardı. Maden işlerinde deneyimli Lavrionlu, Midillili Rumlar, Bergama ve Balya'ya göç ederek yörenin maden zenginliklerini ellerine geçirdiler.Çeşme ve Eritrai'ye(Ildırı) Sakızlı Rumlar yerleşti. Zagorililer Aydın'a, Manitoslular, balık ve meyve bahçeleriyle dolu olan Apollaonia'ya(Ulubat), Samoslu adalılar da Kula ve Civarına...”

⁸⁰ Mehmet Coral, **Ateşin Gelini Gavur İzmir**, Doğan Egmont Yay., İstanbul, 2008, s. 21.

Rum'un sözlerinden de anlaşılacağı üzere, Rumlar bu dönemde hem nüfuslarını arttırmak için çaba sağlıyorlar hem de Osmanlı'daki konumunu güçlendirmek için ekonomik hayatı ele geçirmek adına büyük bir çaba sarfediyorlardı. Nitekim bu çabaları Osmanlı'nın son dönemlerinde başarıya ulaşıyordu. Konstantin Asomatos adlı Rum, sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Kidoniai, toplumsal refahı, sinai yatırımcılığı, eğitime verdiği özel önem Akdeniz'in en iyi üniversitesi olma iddiası taşıyan bir yüksekokul kuruluyordu ve uygar görünümüyle, Ege'de yeniden dirilecek “Büyük Yunanistan İmparatorluğu”nun bir mikro kozmosu oldu”⁸¹.

Rumlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik üstünlüğü ele geçirmek ve refah bir hayat sürebilmek için oldukça iyi bir şekilde örgütlenmişlerdi. Aslında Rum'un sözlerinden de net olarak anlaşılan ekonomik üstünlüğü ele geçirmenin altında, Megala Idea yatmaktaydı. Rumlar için Batı Anadolu topraklarını ele geçirmede ilk yol olarak ekonomideki üstünlüğü ele geçirmektir.

İlhan Pınar'ın aktarımıyla Ludwing Ross, Rumların ticari hayattaki üstünlüğüne ilişkin şunları belirtmiştir: *“Türkler ticaretle pek uğraşmaz bu işi vilayetin en zenginleri, para işlerinde becerikli, usta ticaretçi ve kurnaz yatırımcı, Rumlar yapardı. Rumlar, ticaretten kazandıklarını toprak alımına yatırıyor, bu konuda Türklerin saflığından yararlanıyordu”⁸².*

19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında Rum tebaanın İzmir'in ticaret hayatında etkili olduğunu, Engin Berber'in İzmir 1920 adlı rehber kitapta belirttiği Rumların Büro ve Ticarethane tabelalarından da anlıyoruz.

---

⁸¹ A.g.e., s.24-25.

⁸² İlhan Pınar, **Yabancı Gezginler Gözüyle İzmir**, Akademi Kitabevi , İzmir, 1994, s. 90.

Tablo 9- 19. Yüzyıl sonları ile 20. Yüzyıl başlarında İzmir Rumlarına Ait Başlıca Büro ve Ticarethanelerin Tabelaları

<p>YERGİOS B. VERTURATOS İzmir(paralel no:109) UN TÛCCARLARI İTHALAT-İHRACAT</p>	<p>UNTİCARET MAĞAZASI Ali Paşa Meydanı NO:21-23-25 İZMİR İTHALAT-İHRACAT</p>
<p>EVSTRATİOS PAPUCAKİS VE ORT. Ticarethanenin Kuruluşu: 1908 Peynir, Tereyağı, tüccarlara mal tedariki İthalat-ihracat Arapyan Çarşısı – İzmir</p>	<p>KARAKOSTAS KARDEŞLER Tüccarlar ticarethanenin kuruluşu:1892 Salamura ürünler, peynir ve tereyağı Arapyan Çarşısı No.28-30- İzmir</p>
<p>A.ATHANASİOS VE OĞULLARI İZMİR Eski Keresteciler No:48 Kuruluş:1908 Koloni Malları tüccarları Kuru Üzüm – İncir İTHALAT-İHRACAT</p>	<p>G.VEN. ÇAKLAS Tüccarlar İTHALAT-İHRACAT Zeytin, Sabunlar,Girit Şarapları Tedarik Temsilcilikler İzmir –Prisim Han No:7</p>
<p>APERGİS KARDEŞLER Mamul Deri İthalatı tüccarları deri ve her tür ayakkabı malzemeleri deposu İzmir- gerenio no:24</p>	<p>İRENEOS SPİRUPULUS Kestane Pazarı No:29-31-33 İTHALAT-İHRACAT TEMSİLCİLİKLER-İZMİR</p>

Kaynak: Engin Berber, **İzmir 1920, Yunanistan Rehberinden İşgal Altındaki Bir Kentin Öyküsü**, Akademik Kitabevi, İzmir, 1998, s. 45.

Tablo 9’da belirtilen Rumların Ticarethanelerine ve Bürolarına ilişkin tabelalar İzmir’in Ticari hayatta söz sahibi olduğunu ortaya koymaktadır.

İzmir’de daha çok İthalat ve İhracatı Levanten denilen Avrupalı kitle elinde bulundurmuydu. İzmir’de refah ortamdan büyük ölçüde yabancı kitle yararlanmaktaydı. Yabancı kitlenin ekonomik hayattaki üstünlüğü, köşkler, malikaneler inşa ederek gösterişli bir yaşam sürmelerine olanak sağlıyordu.

Tablo 10- 1891 Osmanlı İhracatı

	Türk Lirası
Afyon	810.591
Arpa	716.617
Buğday	1.762.142
Fındık	196.989
Ham İpek	1.091.200
İpek Kozası	444.293
İncir	443.811
Palamut	77.657
Pamuk	411.272
Susam	169.891
Tiftik	547.727
Üzüm	1.664.909
Yapağı	489.487
Yumurta	77.657
Zeytin Yağı	235.480
Muhtelif	4.224.832
Toplam	13.364.555

Kaynak Nail Moralı, **Mütareke Döneminde İzmir**, Yay. Haz. Erkan Serçe, İBBKY, İzmir, 2002, s. 26.

Tablo 10'dan anlaşılacağı üzere, 19. yüzyılın sonlarında limanı sayesinde Osmanlı'nın ekonomik yaşantısını elinde tutan İzmir, İthalat ve İhracattaki payı nedeniyle Osmanlı ekonomisinde önemli bir role sahipti.

İzmir'in İthalat ticaretine bakacak olursak; petrol, un, şarap ve çeşitli alkollü içkiler, şeker, kahve, kumaşlar, iplikler, işlenmiş deriler, demir, porselen, cam çeşitleri tarım makinaları, kağıt ve çeşitli mamul sanayi ürünlerini içermektedir⁸³.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde İzmir, ihracatta birinci, ithalatta ise, İstanbul'dan sonra ikinci şehir olmuştur⁸⁴.

İzmir'in ekonomik hayatta Osmanlı İmparatorluğu içinde önemli bir role sahip olmasında hiç şüphesiz, Avrupa'da meydana gelen sanayi devriminin sonucunda Avrupa ülkelerinin sanayisine ucuz ama kaliteli hammadde ve ürünleri için açık pazarlar araması önemli bir etken olmuştur.

---

⁸³ Engin Berber, **a.g.e.**, s. 7.

⁸⁴ Reşat Kasaba, **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi**, Belge Yay., İstanbul, 1993, s. 55.

II. BÖLÜM

1. OSMANLI'DA EĞLENCE KÜLTÜRÜ

1.1. Klasik Dönemde Eğlence

Osmanlı'nın Klasik döneminde düzenlenen eğlenceler daha çok Saray merkezli olmuştur. Devletin gücünü göstermek için halkın katıldığı çeşitli eğlenceler dini bayramlar, şenlikler, şenliklerde düzenlenen ateş oyunları, padişahın tahta çıkışı, şehzade ve sultanların doğumu, şehzadelerin sünnetleri, sefer ve zafer hazırlıkları gibi etkinliklerden oluşmaktaydı⁸⁵. Yine geleneksel dönemde yapılan şenliklerde hokkabazlar, hanendeler çeşitli gösteriler düzenlerlerdi. Bunlar daha çok Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da At Meydanında bulunurlardı. Şenlik günlerinde Osmanlı'da adeta bir bayram havası eserdi. Bu günlerde insanlar sokaklarda delice eğlenir, maskeli truplar, muhtesip ayak naibi gibi yüksek dereceli görevlilerin taklitlerini yaparlar, alanlarda yılan oynatılır, hokkabazlar ateşbazlar, takla atanlar, canbazlar, şişebazlar, matrakçılar ve kumarbazlar gösteriler yaparlardı.⁸⁶

Şenliklerin en önemli yanlarından biri de, gündelik yaşamda başka zaman yasak olan şeylere şenlik sırasında hoşgörülle bakılması, hatta bazen tümüyle göz yumulmasıydı⁸⁷. Bu nedenle şenlikler, Osmanlı toplumunda yasakların çiğnendiği önemli etkinliklerdi.

---

⁸⁵ Nevin Meriç, **Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi**, Kaknüs Yay., İstanbul, 2000, s. 140.

⁸⁶ Zeki Tez, **Gündelik Yaşam ve Eğlencenin Kültürel Tarihi**, Doruk Yay., İstanbul, 2009 s. 249.

⁸⁷ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mayıs 1997, s. 197.

Ayrıca savaşçı bir toplum özelliği gösteren Türklerde spora dayalı eğlence etkinlikleri de yaygındı. Örneğin; Yiğitlik oyunu olarak adlandırılan güreş, eğlencelerin düğünlerin ve bayramların vazgeçilmez törelerinden biriydi⁸⁸. Okçulukta savaş eğitimine dayalı olması nedeniyle de Türklerde oldukça gelişmişti. Özellikle spor dalında atlı sporlara büyük ilgi duyulmaktaydı. 1826 yılına kadar cirit Osmanlı toplumunda önemli bir spor etkinliğiydi. Türklerin yüzyıllardan beri yapmış olduğu sporlardan biri de avcılıktı. Av, hem ekonomik ihtiyaçların karşılanmasında etkili olmuş, hem de nişancılık eğitimi için iyi bir spordu. Padişahların ava çıkması çok büyük bir kalabalıkla olurdu.

Avcılık sporu Osmanlı sarayında önemli bir spor türüydü. Padişahın mahiyetinde görevleri doğan yetiştirmek olan doğancı ve doğanbaşı ile iri av köpekleri yetiştirmek ve bakmakla yükümlü olan samsoncu ya da samsoncubaşı denilen subay ve hizmetliler vardı⁸⁹.

Halkın kendi aralarında düzenlediği eğlencelerden biri olan helva sohbetleri ise, önemli bir toplumsal etkinlikti. Bu eğlencelerde oynanan oyunlar, anlatılan hikayeler, maniler toplumsal hafızanın kuşaklar boyu devamını sağlayan önemli etkinliklerdi⁹⁰.

Klasik dönemde halk arasında sohbetlerin yapıldığı önemli etkinlik alanı da kahvehanelerdi. Kahvehaneler Osmanlı'nın ilk genel eğlence alanlarından biriydi. Ancak; başlangıçta Müslüman mahalleleri arasında kahvehane açmak yasaktı. Kahvehaneler, başlangıçta şaraphanelere benzetilmesi nedeniyle toplum tarafından yadırganmıştı. Yani tavernaların, çoğu kez yasadışı işletilen şaraphaneler gibi yasadışı oldukları, meyhane sahipleri toplumsal hiyerarşinin en altında "fahişeler, fuhuş yapan eşcinseller ve gezgin cambazlarla" aynı düzeyde yer alıyorlardı⁹¹. Ancak bu fikir Osmanlı toplumunda zamanla değişmişti. Gazetelerin ve halk forumlarının yerini alan kahvehaneler kısa sürede Saray ya da Kapı ile ilgili

---

⁸⁸ Zeki Tez, **a.g.e.**, s.84.

⁸⁹ **A.g.e.**, s. 95.

⁹⁰ Nevin Meriç, **a.g.e.**, s. 142.

⁹¹ Ulla Heise, **Kahve ve Kahvehane**, Dost yay., Ankara, 2001, s. 21.

haberlerin kulaktan kulağa yayıldığı birer bilgi alışverişi odağı haline geldi⁹². Kahvehanede yapılan sohbetlerin büyük bir kısmını hükümet işleri oluşturmaktaydı. Zamanla Kahvehaneler, erkeklerin rahatlıkla gidebileceği eğlence oyun sohbet gibi çeşitli faaliyetlerin yapıldığı kurumlar olmaya başlamıştır.

Osmanlı'nın Klasik döneminde zarar verici eğlence etkinlikleri arasında fuhuşu görmekteyiz. 18. yüzyılda cezası ölüm olan fuhuşun 19. yüzyılda devletin denetimi altında tutulması için güvenlik ve sıhhatten sorumlu elemanların yetişmesine yönelik faaliyetlerde bulunulmuştur. 18. yüzyılda ülke genelinde fuhuş sektörünün artmasıyla fahişelerin asılacağına ilişkin irade yayınlanmış böylelikle toplumun ahlakı düzeni korunmaya çalışılmıştır⁹³. Ancak, Osmanlı Devletinde Frengi vakalarının artması sonucunda fuhuşu kontrol altına almak için 1856'dan itibaren ilk genelevlerinin açılmasına izin verilmiştir⁹⁴.

Arapça'da sıcak anlamına gelen "Hamam" kökünden geçmiş olan Hamamlar ise tarihsel süreç içinde kent yaşamının çekirdeğini oluşturmuşlardı⁹⁵. "Yıkanmaya mahsus yer, bina"⁹⁶ olarak adlandırılan hamamlar, insanların bir arada toplandığı ve temizlik kurallarını uygulamalarını sağladığı önemli alanlardı. Osmanlı'da temizliğe büyük önem verilmesi Klasik dönemde hamamların önemli bir hale gelmesine neden olmuştu. Hamamlar bedensel ihtiyaçların, dini yaptırımların da teşvikiyle toplum hayatında aynı zamanda bir eğlence anlayışı şeklinde formüle edilen mekânlardı⁹⁷. Sivil mimari alanında önemli bir yere sahip olan hamamlar, Osmanlı toplumunda kadınların başlıca eğlence mekanlarıydı.

İslam kültüründe önemli bir ay olan Ramazan ayında düzenlenen şenlikler nedeniyle, Osmanlı'nın hemen hemen tüm şehirlerinde büyük bir canlanma olurdu. Bu ayda insanların birbirleriyle armağanlaşmaları, çocukların kapı kapı gezip

⁹² Ralph S. Hattox, **Kahve ve Kahvehaneler Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu'daki Kökenleri, Çev., Nurettin Elhüseyni**, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, Mayıs 1998, s. 89.

⁹³ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, Hat, 206/10845, H., 29/Z /1204.

⁹⁴ Abdullah Martal, **Belgelerle Osmanlı döneminde İzmir**, İzmir,2007, s.118.

⁹⁵ Zeki Tez, **a.g.e.**, s.183-188.

⁹⁶ Harun Ürer, **İzmir Hamamları**, TTK Basımevi, Ankara, 2002.

⁹⁷ Nevin Meriç, **a.g.e.** s. 144.

şarkılar söylemesi, özenle hazırlanan yiyecek ve içecekler insanların birbirlerine sevgi gösterileri, bu ayın temel karakteristik özelliği⁹⁸.

Osmanlı'da bu dönemde çeşitli gösteri sanatlarının sergilendiğini görmekteyiz. Bu oyunlardan en rağbet görenleri ise meddahlık ve Karagöz Hacivat idi. Özellikle bu oyunlar, Ramazan gecelerinde en çok tercih edilen ve vazgeçilmeyecek eğlence araçlarından biriydi. Karagöz oyununda sergilenen tipler ve meslekler ise şöyleydi. Kastamonulu, Bolulu, Kayserili, Aydınli, Tatar, Arap, Yahudi, Ermeni, Rum, Tatlı Su Frengiydi. Bunların meslekleri ise Kastamanulu oduncu, Kayserli, Pastırmacı, Rumeli pehlivanı, Arap Dilenci, Rum Meyhaneci olup; Rum, Ermeni ve Yahudilerin meslekleri zamanla değişmiş, Rumlar doktor, terzi, tüccar Ermeniler sarraf, Yahudiler de bezirgan olmuşlardı.⁹⁹. Osmanlı toplumunun kozmopolit yapısı, görsel oyunlarda kendini gösteren önemli bir özellikti. Bu oyunlar Osmanlı'nın sosyal yaşantısında önemli bir yer kaplıyordu. Bu yüzden, Karagöz Hacivat oyunu, Osmanlı ülkesine gelmiş olan pek çok seyyahın ilgisini çekmiş ve gözlemlerinde bu oyunlara yer vermişlerdi.

1.2. Tanzimat Dönemi Osmanlı'da Değişen Eğlence Kültürü

Osmanlı İmparatorluğu Batı'nın gerisinde kaldığını ilk kez XVIII. yüzyılda fark etmiş, Batı'yı örnek alma girişimini yoğun olarak Tanzimat dönemi ile birlikte gerçekleştirmiştir.

Tanzimat Döneminin en belirgin özelliği, Batı kurumlarını aktarmanın bir devlet politikası olarak uygulanması olmuştur¹⁰⁰.

---

⁹⁸ Zeki Tez, **a.g.e.**, s. 245.

⁹⁹ **A.g.e.**, s. 296.

¹⁰⁰ Toktamış Ateş, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul Bilgi üniversitesi Yay., İstanbul, 2007, s. 59.

1839 Tanzimat Fermanıyla başlayan ve Meşrutiyetin ilanına kadar geçen süreci kapsayan Tanzimat Dönemi Batı etkisinin Osmanlı İmparatorluğu'nda yoğun olarak yaşandığı bir dönem olmuştur. Osmanlı bu dönemde İmparatorluğu dağılmaktan kurtarmak adına Batı'nın birçok siyasi, sosyal teknik, kültürel alandaki yeniliklerini almış, bu nedenle de gerek siyasi yaşantısında gerekse de sosyal yaşantısında birçok değişimi yaşamıştı. Osmanlı'nın Klasik eğlence hayatı bu değişimden payını almış, bu nedenle eğlence hayatı bir takım farklılıklar yaşamıştı.

Osmanlı'da başlayan Batı etkisinin, sadece siyasi hayatta değil toplumsal hayatta da kendini göstermesi, yeni mekan ve eğlence anlayışlarının doğmasına neden olmuştur. Batılıların Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük şehirlerinde kapitülasyonlarla birlikte yerleşmeleri sonucunda Batılıların kendi yaşam biçimlerini buralara aktarmalarıyla Osmanlı'nın modernleşme sürecinde yeni sosyal etkinliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Osmanlı'nın geleneksel dönemlerinde dini bayramlar, şenlikler, helva sohbetleri, hamamlar yer alırken, Batı etkisiyle tiyatroların, sinemaların, salon hayatının, kulüplerin, barların, gazinoların birahanelerin Osmanlı'nın eğlence hayatında yer almasına neden olmuştur. Ayrıca Kapitülasyonların sağladığı olanaklar nedeniyle gelen Avrupalı tüccarlar kendi ülkelerindeki yaşamlarına benzer yaşamı Osmanlı ülkesinde de kurmaya başlamışlardır. Kendilerinin konaklamaları için modern konaklama tesisleri yapıp bunları işletmişlerdi. Bu konaklama tesisleri içinde en önemli yeri Oteller almıştır. Oteller bünyesinde yer alan kafeler, barlar, restoranlar, kulüpler, balo salonları Osmanlı'nın renkli bir sosyal hayata bürünmesine neden olmuştu. Aynı zaman da İslami kurallara göre geleneksel dönemde kadın ve erkeğin bir arada olmadığı mekanların yerini batı etkisi sonucu batılı yaşamın bir etkisi olan kadın ve erkeğin bir arada yer aldığı sosyal mekanların ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bunun da en güzel örnekleri kafelerde, kulüplerde, balo salonlarında kendini göstermiştir.

1.3. Tanzimat Dönemi İzmir’de Eğlence

M.Ö 3000 civarında kurulmuş olan tarih boyunca Smyrna, Smira, Smire, Semire, Lesmire, Lesmirr, LeSmirle, Ksimire, Zmirra, Asmira, Esmire, İsmira, İsmire¹⁰¹ gibi adlarla anılan Osmanlı’nın başkenti olamayan İzmir, eğlence hayatında renkliliğini ve toplumlara açık bir pencere olma özelliğini yüzyıllar boyunca korudu¹⁰².

İzmir’de eğlence hayatı Osmanlı İmparatorluğu’nun genel eğlence hayatına nazaran pek çok farklılık göstermekteydi. Bunun da en önemli nedeni İzmir’de farklı dünya görüşüne sahip milletlerin varlığıydı. Tanzimat dönemiyle Osmanlı toplumunda meydana gelen yeni eğlence anlayışı, İzmir’de kozmopolit yapı nedeniyle aslında daha önce kendini hissettirmişti. Ancak Tanzimat döneminde, ülke genelinde meydana gelen yeni eğlence anlayışı ile Batı etkisi daha da artmıştı. Bu nedenle, Tanzimat’tan Meşrutiyet’e kadar geçen sürede İzmir’de yaşayan tüm toplumlar için gündelik yaşam oldukça renkliydi.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında İzmir’in sosyal yaşamı üzerinde farklı milletlerin kendi kültürlerini şehre aktarmalarıyla Batı etkisi oldukça fazlaydı. Balolara ve davetlere katılmak, tiyatro ve gösterileri izlemek, gazino, kafe, bar ve restoranlara gitmek, Marina’da Batı tarzı bir alışveriş imkânı sunan Frenk Sokağı’nda gezmek, Kervan Köprüsü veya Bornova, Buca gibi yerlere geziler düzenlemek, 19. yüzyılın yaygın aktiviteleri arasında yer alıyordu¹⁰³.

İzmir’in kozmopolit yapısının ortaya koyduğu değişik kültürler ve bu kültürlerin birbirlerinden etkilenmeleri sonucunda eğlence hayatı oldukça canlanmıştı. Ve ortaya sentez bir eğlence kültürü çıkmıştı. Örneğin; Türklerin oyunları olan Karagöz ve Hacivat oyunları Rum tebaa tarafından da oynatılmıştır.

¹⁰¹ Bülent Şenocak, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁰² Fatma Bulut, “İzmir Eğlence Hayatında Rumlar”, **İzmir Tarih Ve Toplum**, S.7, Şenocak Yay., İzmir 2010., s. 92.

¹⁰³ Emel Kayın, **İzmir Oteller Tarihi**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yay.İzmir, 2000, s.34.

Ancak bu oyunlar oynatılırken Rumlar kendi kültürüne ilişkin yaşantılarını, toplumsal yaşamdaki beklentilerini de bu oyunlara aktarmış, bunun sonucunda da farklı görüntüler ortaya çıkmıştı.

Rauf Beyru'nun aktarımıyla, XIX. yüzyıl başlarında İzmir'i, özellikle de İzmirliilerin genel eğlence anlayışını anlatan bir kitapta şu satırlara yer verilmiştir:

“İzmir, ister öğrenmek ister eğlenmek amacıyla olsun, seyahat eden bir yabancı için kalınabilecek en iyi yerdir. Burada gerek kentin içinde ve gerekse sayfiye alanlarında her türlü eğlenceyi bulabilirsiniz, hoş bir toplulukla karşılaşsınız. Tacirler ve konsoloslar, her gece sosyal ilişki ve temasların zevklerine şarkı ve dansın da katıldığı partiler verirler. Konukseverlik, İzmir tüccarlarının çok hoş bir özelliğidir. Burada bulunduğumuz sırada verdikleri yemek, resepsiyon ve balolara sık sık katılma olanağı bulduk. Kanımca buradaki vatandaşlarımızın yaşam düzeyi İngiltere’de bize öğretilenlerin çok çok üstündedir. Çok avantajlı ticaret olanaklarının yarattığı çekicilik, Avrupa’nın her yerinden gelen çeşitli ulusları İzmir’de bir araya getirmiştir... İzmirliilerin yabancıları karşılama ve eğlendirme konusunda samimi bir konukseverlik sergilediğini söyleyebiliriz”¹⁰⁴.

Görüldüğü gibi, İzmir çeşitli milletlerin eğlenceleri ve ritim gezintileriyle çok hoş vakit geçirilebilecek yerd. Bu nedenle de birçok etnik grup arasında İzmir eğlenceleriyle ayrı bir öneme sahipti.

XIX. yüzyılın sonu, XX. yüzyılın ilk yıllarında İzmir’in panoramasını Sara Pardo, Yaşar Aksoy’un “Bir Kent Bir İnsan” adlı eserinden şu satırlarla belirlemiştir

“Frenk Mahallesi ya da başka deyimiyle “Gavur İzmir” Paris ve Londra’da görülebilecek güzellikte ve şıklıkta dükkanları, evleri, ihracat ve ithalat şirketleri, konsoloslukları, sinemaları, kulüpleri ve gazinolarıyla birçok yabancıların yazlığa geldikleri bir “turizm cenneti”ni andırıyordu. Kordon Boyu, gazinolar, tiyatrolar ve sinemalarla süslüydü. Buraları, havagazıyla aydınlatılır, geceleri her taraf ışıl ışıl olurdu. Alsancak’taki ünlü Ayafotini kilisesinin yanındaki sokak, “Meyhane Boğazı” yani bugünkü Mustafa Bey Caddesiydi. Burada Yüzlerce meyhane ve taverna vardı. Kordon’da bugünkü Cumhuriyet alanında “Odeon” Tiyatrosu “Key” ve “Pathe” Sinemaları; Efes otelinin arkasında da İzmir Tiyatrosu yer alıyordu...

---

¹⁰⁴ Rauf Beyru, a.g.e, s. 101.

Bu cıvıl cıvıl Gavur İzmir'in yanında Türk İzmir'i sönük, karanlık, bakımsız ve içine kapanıktı. Türk mahalleri geceleri karanlıktı. Ve akşam ezanıyla birlikte hayat dururdu. 19.yüzyıl ortasından itibaren bütün esnaf kolları ve sanatları Rumlara geçti. Türkler memur olmak için çırpınıyorlardı.

Osmanlı Döneminde, 10km.yi aşan kıyı şeridi boyunca çift atlı tramway işlerdi. Güzel yalı, bir bataklıktı ve atların deposu olduğu için çok kokardı ve bunun için adı Kokaryalı'ydı"¹⁰⁵.

Eğlencenin merkezi olan Rıhtım Caddesinde (Birinci kordon) yer alan Rum gazinosu Frenk Sokağı üzerinde ve Fransız (St.Polycarpe) ve Avusturya (St.Marie) kiliselerinden çarşılarla doğru yüründüğünde solda görülen Rum Kilisesinin yanında yer almaktaydı¹⁰⁶. Balolar, karnavallar gibi çeşitli eğlenceleri ile caddenin vazgeçilmez mekanlarından biri olan Rum gazinosunda yapılan danslar arasında en özel yeri vals alıyordu. Ayrıca bu mekânlar belirli bir süre için kente gelen yabancılara da açıktı.

İzmir'in eğlence hayatında önemli bir yere sahip olan meyhaneler de gece gündüz açıktı. Osmanlı'da tüm Avrupalılara verilen isim olan Frenklerin¹⁰⁷ "Papegai" denilen festivalleri de İzmir'in eğlence hayatının bir parçasıydı¹⁰⁸. Bu festivalde Frenkler festival için bir lider seçerlerdi.

İzmir'de toplum yaşantısı, doğunun hemen bütün şehirlerine oranla çok daha fazla gelişmiş, akşam yemekleri, balolar, küçük toplantılar ve davetler birbirini kovalamıştır¹⁰⁹.

---

¹⁰⁵ Sara Pardo, **a.g.e.**, s. 53-54.

¹⁰⁶ Rauf Beyru, "İzmir'in Gezi Ve Eğlence Yaşamı", **Üç İzmir**, s.355.

¹⁰⁷Frenk tabiri Osmanlı'da bütün Avrupalıları temsil etmiştir.Bunun nedeni ise Gerçek anlamda Kapitülasyonları Kanuni döneminde Fransa'nın almış olmasıdır.Bu nedenle kapitülasyonlarla gelen Fransızlar daha sonra gelecek Avrupalılar da Frenk denmesine neden olacaktır. Fransızların İzmir'e serbestçe yerleşim hakkını kapitülasyonlarla elde etmesiyle, bu kapitülasyonların sağladığı geniş olanaklar sayesinde gösterişli evler inşa etmişlerdir. Hatta Frenk tabiri İzmir'de Levanten kitlenin yoğun olarak yaşadığı Frenk sokağına da isim olmuştur. Frenk Sokağı yabancıların kendi bayraklarını özgürce dalgalandırdıkları sosyal aktivitelerini rahatlıkla yaptıkları önemli bir yerleşim alanıydı.Bu kozmopolit atmosferinden dolayı da İzmir'e "Doğu'nun Paris'i" denmişti. Bkz. Kalças, **a.g.e.**, s. 4- 5.

¹⁰⁸ Kalças, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁰⁹ Paul Lindau Ander West Kütle- Asein Berlin "1899 1900'lar da İzmir" Çev. Dr. Selçuk Ünlü **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, S.10, 1985, s.176.

İlhan Pınar'ın aktarımıyla, 19. Yüzyılda İzmir'e gelen seyyahların kaleminden İzmir'in bitmeyen gösterişli eğlenceleri şöyle tasvir edilmiştir:

“Frenklerin kendi ülkelerinde alıştıkları eğlence türleri de çeşitli etkinliklerle giderilmeye çalışılıyordu. İzmir’de birkaç yıldır vasatın üzerine çıkmayan bir İtalyan Operası bulunuyor. Fakat “Casino Europeo”, “Casino Greco” ve “Cercolo Levantino” adları altında kurulan üç dernek ve bu eğlenceler için çok daha iyi hizmetler veriyor. Bu gazinoların her birinde çeşitli gazetelerin yer aldığı okuma salonları, düzenli balo salonları ve kağıt oyunları var. Özellikle karnaval zamanları verilen balolarda en güzel tuvaletleri giyen ve takılarını takan genç kız ve kadınlar eski güzel İyon kadınının ününü bugün de sürdürüyorlar. Salonunun duvar dibindeki üç dört sırada ıslıl ıslıl gözleriyle ve pırl pırl ciltleriyle Ermeni kadınların güzel Rum kızlar ve damarlarında genellikle anne tarafından Avrupalı taşıyan melez Levanten kızlar oturuyor. Genç kızlarda göze çarpan moda eğilimi, Marsilya, ve Tiryeste’ den gelen gemilerle bir Alman baş şehriden çok daha çabuk buraya ulaşan Fransız Modası. Bunun yanı sıra Ermeni ve Rum Kızları bir Doğu giysisi olan işlemeli cepkeni ve İzmir’e özgü çevresi püsküllerle sarılı küçük fesi de bırakmamışlar. Kadınların dünyası böyleyken erkeklerde genellikle frak giyiyorlar. Ve onların örnek giyimleri ya nezaket icabı davet edilen Türkler tarafından ya da bahriyelilerin üniformaları nedeniyle bozuluyor. Rum ve Levantenlerin verdiği balolar çok daha renkli ve hareketli geçiyor. Fakat İzmirli kadınlar her üç gzinoda hiç yorulmadan sabahlara kadar dans ediyorlar, balolar genellikle akşam saat 10.00’den ertesi sabah 07.00- 08.00’e kadar devam ediyor. Ulusal gururumu okşayan ve beni sevindiren bir şey söyleyebilirim ki matbaacılığın ve Bavyera birasının keşfinden sonra Almanların evrensel buluşlarından birisi olan Alman Valside bu salonlar da hiç eksik olmayan bir dans. Valse ve onun kâşifleri Strauss ve Lanner’e selam! Onların dans sanatı Almanya’nın ününü dünyanın en uzak köşelerine taşımaktadır”¹¹⁰.

İzmir’in sanat yaşamına dair bir takım bilgileri elde ettiğimiz Halit Ziya Uşaklıgil’ in Kırk Yıl adlı anı yapıtında İzmir’in eğlence ve sanat hayatına dair şu bilgiler yer almaktadır

“İzmir’in yaz ve kış, daha çok yazın bir tiyatro hayatı vardır ki İtalya ve Fransa ile denizden münasebeti sayesinde İstanbul’un hiç aşığıında değildi; hatta üstünde idi. Buna başlıca sebep olarak İstibdat hükümeti tarafından tiyatrolara karşı gösterilen zorlamadan İzmir’in bir dereceye kadar kurtulmuş olması gösterilebilir. Rıhtımda mutlaka bir İtalyan Operası, yahut bir Fransız Operet Kumpanyası, vakit vakit her iki dilde

¹¹⁰ İlhan Pınar, a.g.e., s. 95- 96.

dram ve komedi trupları bulunurdu ve biz üç beş dost bunların gedikli müşterileri idik. Bu sırada bende meydana gelen musiki merakı beni daha çok operalarla operetlere sürükledi, muhakkak haftada üç beş geceyi buralarda geçirmek için Yokuşbaşı'ndan rıhtıma kadar yürüyordum".¹¹¹.

Dönemin anılarından da anlaşıldığı üzere, İzmir'in limanı sayesinde bir çok etnik ulusun yer aldığı bu nedenle kültürel çeşitliliğin yaşanmış olduğu açıkça ortadadır.

Yine İzmir'e 19. yüzyılda gelmiş seyyahların İzmir'in eğlence hayatında önemli bir yer kaplayan balolar ve tiyatroalara ilişkin gözlemleri şöyledir:

"Uygar Avrupa, İonya Frenkleri'nde kendi alışkanlıklarını, kimi zaman da modalarını, zevklerini ve eğlencelerini görebilecektir; geçen kış İzmir'de verilen balolardan başka bir şeyin konuşulduğunu duymuyoruz, orada komedi bile oynanıyor. Birkaç ay önce "Ayı ve Paşa" adlı bir oyun, Frenk sokağı halkını çok eğlendirmişti"¹¹².

Özellikle, 19. yüzyılda İzmir'de verilen balolar oldukça ses getirmiş ve tüm ihtişamıyla dönemin anılarında yer bulmuştur.

Özellikle İzmir'e olan hayranlığı nedeniyle anılarında İzmir'in zengin eğlence hayatına büyük ölçüde yer veren, Halit Ziya Uşaklıgil İzmir Hikayeleri adlı yapıtında İzmir'in renkli eğlence hayatını şöyle dile getirmiştir.

"Sonra bu Kemeraltı caddesi... Burada ne garip çekememezlik, kin garaz duygularıyla karşılaşmıştım... Bir aralık İzmir'e, (İstanbul) Gedik paşa sahnesinin döküntülerinden oluşmuş bir operet kumpanyası geldi. Oldukça dolgun bir repertuvar ile... Eserleri değerinde Türk sahnesine hala bir şeyler eklenilmeyen Çuhacıyan'ın "Lebleci Horhor, Arif'in Hilesi, Köse Kahya çeşidinden üstün ve seçkin eserlerinden başka gene Gedikpaşa sahnesinde o zamanın ünlü Fransız operetlerinden çevirttirilerek, Paris'ten getirilen bir yönetmenin yönetimi altında sahneye konulan eserler vardı. "Giroflee Girofla, "Orphee Aux Enfers", Madam Angot'un Kızı" ve başkaları... Angot' nun kızı vazifesini yapan Virginia Karakaştı... Derken akşamın alacakaranlığında ışıklarla dolu bir yere, set üzerinde bir bahçeye varmış oldum. Burası hınca hınç doluydu. O zaman aklıma geldi,

¹¹¹ Halit Ziya Uşaklıgil, **Kırk yıl**, İstanbul İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1969, s. 115- 116.

¹¹² Olaf Yaranga, **a.g.e.**, s. 39.

günlerden pazardı. Bu tatil gününü şu eğlence yerinde geçirmeye gelmiş olan halkı orada toplu olarak bulacaktım. Burası neresiydi? Şehir bahçesi mi, Belediye gazinosu mu? Daha önce burada ne vardı? Eldorado, Cafe Luca? ¹¹³. ”...

1892’de İzmir’de otuz iki gün kalmış ve bu süre içinde izlenimlerini aktarmış olan Kauder ise, sosyal aktiviteler hakkında şunları belirtmiştir:

“İzmir’in günlük yaşamı insana Avrupa’nın rahatlığında bir yaşam sunabilmektedir... En zevkli ve zarif düzenlenmiş yerler, sosyal yaşamın merkezi olan kulüpler: “Club Europeen” ve Sporting Club’e¹¹⁴ konuk olarak davet edildim; birçok olanağın yanı sıra bu kulüplerde gazetede okumak mümkün. İzmir’de kulüpler dışında Avrupa standartında kafe ve restoranlar da bulunuyor. Bunlar arasında en çok rağbet gören yer, bir Viyanalı olan Bay Kraemer tarafından işletilen ve rıhtımda yer alan restorandır; burada içilecek bira eşliğinde, limandaki hareketli yaşamı izlemek mümkün. Akşam eğlencesi için her şey düşünülmüş. İzmir’e geldiğimde ilk günlerde şehirde bir sirk vardı ve daha sonra İtalyan Opera kumpanyası şehre gelmişti ve oldukça da iyiydi”¹¹⁵.

Tıpkı diğer seyyahların belirttiği gibi Kauder’de İzmir’in yazmakla bitmeyen sosyal yaşantısını canlı bir şekilde tasvir etmiştir.

19. yüzyılda Batılı kültüründe etkisiyle, Tiyatrolar, sinemalar, kafeler, Operet Kumpanyaları, balolar, karnavallar, gazinolar, Türklere ait Hacivat, Karagöz temsilleri, müzik dinleme, nargile içilen yerler, birahaneler, kahvehaneler kulüpler, düğünler, sünnetler, şenlikler, çeşitli ulusların bayramları, Türklerin Ramazan eğlenceleri İzmir’in eğlence kültürünü oluşturmaktaydı. Ancak Türkler, İzmir’in eğlence hayatında çok yer alamamışlar, onların yerini ekonomik hayatta üstün olmalarının da büyük etkisi nedeniyle gayrimüslim tebaa almıştı. Gayrimüslim tebaanın nüfusunun artmasıyla renklilik kazanan İzmir’in, eğlence hayatına özellikle, Anadolu’nun kültürüyle yoğrulmuş Hristiyan bir halk olan Rumlar¹¹⁶

¹¹³ Halit Ziya Uşaklıgil, **İzmir Hikayeleri**, İstanbul İnkılap Kitabevi , 1991 s. 21-24,34

¹¹⁴ Sporting Kulüp 1888 yılında kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Engin Berber, **İzmir 1920** s. 35-36.

¹¹⁵ Bülent Şenocak, **a.g.e.**, s.87.

¹¹⁶ Osmanlı İmparatorluğu Rumları İki millet olarak kabul etmiştir. Bunlardan Birincisi Anadolu’da yüzyıllardır yaşamış olan Anadolu Rumları, diğeri ise Yunanistandaki Yunanlılardır.

damgasını vurmuşlardır. Bunun da İzmir’de anlaşma dilinin Rumca olması, İzmirli diğer milletlerin hemen hemen hepsinin Rumca bilmesi, çevredeki yerleşim yerlerinin adlarının büyük bir çoğunluğunun da Rumca isimlerden oluşması¹¹⁷ en önemli göstergesidir.

19. yüzyılda İzmir’e gelmiş olan pek çok seyyah, İzmir’in kafeleri hakkında da birçok gözlemlerini eserlerinde aktarmıştır: *“Akşam olunca Levantenler ve Frenkler denize uzanan bir dil üzerinde kurulmuş olan Kafe Bela Vista’ya giderler. Açık havada oturarak gözler gemilerle dolu körfezde dondurma yenilir, kimi Avrupa gazeteleri okunur kendi kendilerine gezen şık Rum kızlarına bakılır ve karanlık basıp da gece olunca herkes kendi köşesine çekilir”*¹¹⁸. Kafeler sadece sohbet edilecek yerler değil aynı zamanda kültürel aktivitelerinde yapıldığı önemli mekanlar olarak var olmuştur.

Ayrıca Osmanlı’nın eğlence kültüründe önemli bir yere sahip olan İzmir’de fuhuşhaneler de önemli bir farkla eğlence hayatında yerini almıştı. İzmir, adeta fuhuşun merkeziydi.

Yine İzmir’de gezintilerin de oldukça önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. İzmir’in kozmopolit yapısı, kordon gezintilerinde kendine has görünümüyle İzmir’in sosyal yaşantısında yerini almıştır.

19. yüzyılda İzmir’e gelmiş olan seyyahlar, İzmir gezintileri hakkında gözlemlerini şu satırlarla dile getirmişlerdir.

“Akşamleyin, eğer salondaki sohbeta, aristokratik Whist oyununa, yeni yapılmış Avrupai evlerin bahçelerindeki mermer kolonlu galerilerin altında dinlenmeye ya da kalabalık topluluklara, İngiliz Rıhtımında dolaşmayı yeğlerseniz, orada kent halkının en seçkinlerini bulabilirsiniz. Kafeler ve bu ya da İzmir Kulübü, dalgalarının kıyıyı okşadığı duyulan

¹¹⁷ İlhan Pınar, **Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler Ve İzmir Yabancıların Gözüyle Osmanlı Döneminde İzmir, (1608-1918)**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay.,İzmir, 2001, s.354.

¹¹⁸ Olaf Yaranga,a.g.e., s. 40

*denizin üzerinde kolonlarla yükseltilmiş galerilerini size açarlar. Tortonî'ye layık dondurmalar oldukça iyi bir müzik tatlı bir serinlik bütün bunlar düşlerinizde ülkenize gitmeniz. Doğu havasının sizi izlediğini düşünmeniz için yeterli değil midir”?*¹¹⁹.

Kentin kozmopolit yapısına uygun olarak gelişen eğlence hayatında gayrimüslimlere hitap eden yerler daha çok Rıhtımda ve Frenk mahallesinde yaygındı. İzmir'in Kordonunda Tiyatro, opera, konser, bale yaşantısı daima canlı ve renkli olmuştur¹²⁰.

Yerli biraların yanında Avrupa'dan getirilen pek çok biranın satıldığı Birahaneler XIX. yüzyılda da İzmir'de çok yaygındı. Kozmopolit yapının kendini gösterdiği bilardo oynanan ve nargile içilen kahvehaneler ve birahaneler doğu ve Batının kültür özelliklerini bir arada sergilemekteydi.

Frenk Sokağı'ndaki sosyal aktivitelere ilişkin bir takım tasvirler ise şöyledir:

*“Frenkler Sokağı'ndaki kahvelerle meyhaneler, kentin Avrupalılarını, Rumlarını Türklerini kendine çeker, Günün her saatinde buralarda bir şeyler atıştırılabilir ya da sadece bir kahve içilebilir, ancak gündüz, herkese açık olan eğlence yeri, geceleyin yalnızca erkeklerin gidebildiği ve şarabın su gibi aktığı mekanlar haline gelir... Herkes, sahip olduğu bu mutlak özgürlüğü Frenk mahallesinde her türlü taşkınlığı yapma yolunda kullanır”*¹²¹.

Nargile içilen kahvehaneler daha çok Türk mahallelerinde yaygınken bir arada yaşamının getirdiği kültürel alışverişler sonucunda Rum, Ermeni, Yahudi mahallelerinde de bu kahvehanelere rastlanılmaktaydı.

Gece Kulüpleri ve Avrupa tipi gazinolara daha çok zengin sınıflara mensup kişiler gitmekteydi. Sporting Club, New Club, Concordia, Monaco bunların başlıcalarıydı¹²².

¹¹⁹ A.g.e., s. 40.

¹²⁰ Oğuz Makal, **Tarih İçinde İzmir Sinemaları (1896-1950)**, Güsev Yay., İzmir, 1999, s. 60.

¹²¹ François Georgeon, Paul Dumont, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak**, İletişim Yay., İstanbul, 2000, s. 220-221.

¹²² **Yurt Ansiklopedisi**, “İzmir”, C.6, Anadolu Yay., İstanbul, 1982, s. 4416.

İzmir kentinde 19. yüzyılda da pek çok tiyatro binasının olduğunu görmekteyiz. Oyunların pek çoğu yabancı dilde sergilense de Elhamra tiyatrosunda Ermeni oyuncularından oluşan bir grup zaman zaman Türkçe oyunlar da sergilemekteydi. Yine sinemalarda çoğunlukla Kordondaydı. Filmlerin alt yazıları çoğunlukla Fransızcaydı. Cinema da Paris, Cinema Pathe, tiyatro olarak da kullanılan Gay önde gelen salonlardandı¹²³.

İzmir'de yaşayan topluluklar arasında olan çekişmeler nedeniyle, halkın kaynaşmasını sağlayacak eğlencelerin pek olmadığını görmekteyiz. Ancak, İzmir'de yaşayan her ulusun kendine ait özel günleri ve dini bayramları vardı.

---

¹²³ A.g.e., s. 4416.

Tablo 11- Çeşitli Etnik Grupların Milli ve Dini Bayramları

Etnik Grup	Milli Bayram	Dini Bayram Biçimi	Tarih	Kutlama
Hristiyan		Noel Yeni Yıl	Rum Ocak 6 Ocak 13	Her iki cemaatte kiliselerde ve okullarda özel törenler yapar, işyerlerini kapatır, Aile ziyafetleri ve şölenler yapılır. Batı etkisi sonucu ağaçlar süslenir Maskeli balolar ya da kostümlü partiler ve özel şölenler düzenlenir.
		Paskalya öncesi perhizden üç hafta önce karnaval	Şubat veya Mart	Maskeli Balolar veya kostümlü partiler ve özel şölenler düzenlenir
		Paskalya	Mart veya Nisan	Kiliselerde özel ayinler yapılır, Paskalya kuzuları yapılır
Rum Ermeni Türk	Geleneksel	Geleneksel	Mayıs 1	Her zaman sütün içildiği piknikler Çiçekler ve çelenklerle evlerin süslenmesi
Rum	Bağımsızlık Günü	6 Ocak'ta Kutlanan Yortu	Ocak Mart	Büyük kalabalıklar eşliğinde bir haçın kutsanarak denize atılması genç erkeklerin denize atlayarak haçı çıkarmak için yarışmaları, Kiliselerde ayinler, geçit törenleri, ayinler.
Ermeni	Vartan Günü Büyük Komutanın Onuruna		Şubat	İşyerlerinin kapanması Okullarda ve kiliselerde kutlamalar

		Diarıntaraç Hristiyanlığın Ermenilere gelişi	Şubat	Yamaçlarda şenlik ateşlerinin yakılması çocukların ateşler etrafında dans ederek ateş içinde geçmeleri Eski adetlere göre yeni gelinlerin ateşden atlaması
	Bağımsızlık Günü		Haziran	İşyerlerinin kapanması, kilise ve okullarda ayinler
		Krikor Günü Hristiyanlık uğrunda ölen kişi anısına	Haziran	İşyerlerinin kapanması ziyaretler ve konserler
Türk	Sultanın tahta çıkışı	Mevlud Ramazan Şeker Bayramı	Farklı Tarihler Ay takvimine göre değişir.	Şölenler Akşamları şölenler, Tiyatrolar, sinemalar, kahvehaneler Tatlıların yenmesi, Ziyaretler aile piknikleri
Yahudi		Purim	Mart	Ağustos tatlıların yenmesi, Eğlenceler, Tiyatrolar,yoksullara yardım edilmesi
		Pessah	Nisan'da 8 gün	Dini törenler, eğlenceler ve şölenler
	Tobeav(geleneksel)	Geleneksel	Ağustos	Dışarıda eğlenceler ve piknikler geleneğe dayalı olarak genç erkeklerin eşlerini seçtiği eğlenceler.
Arap(Zenci)	Dana Bayramı		Ramazan'ın onuncu günü	Süslenmiş kuzu ile sokaklarda dolaşılması Kuzunun kesilerek kızartıldığı piknikler,Müzik ve dans

Kaynak: Sara Snell - Forsythe Margaret, , **İzmir 1921 İzmir'de Eğlence**, Uluslar arası Araştırma Merkezi Raporları, Çev. Aykan Candemir , Rapor No: 69-70, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. İzmir 2000, s.81-83.

1.3.1. Dini Bayramlar

1.3.1.1. Türkler

1.3.1.1.1. Ramazan Eğlenceleri

Müslümanların yaşamında ibadetlerin yoğun olarak yapıldığı bir ay olan Ramazan ayı eğlenceleriyle de Osmanlı'nın gündelik yaşantısına damgasını vurmuştur. Dini bayramlarda şehir adeta ikiye ayrılırdı. Çünkü Hristiyanların Ramazan şenlikleriyle bir ilgisi yoktu. Geceleri şehrin çeşitli yerlerinde düzenlenen eğlencelere katılmak Türkler için önemli bir etkinlikti. Çünkü Ramazan ayı süresince yeme içme ve içki yasağı gibi kısıtlamalar, Ramazan gecelerinde düzenlenen çeşitli eğlence ve şenliklerle telafi edilmeye çalışılırdı¹²⁴.

Osmanlı Bahriyesinde görev yapmış olan Henry Woods'un Ramazan ayıyla birlikte canlanan Türklerin yaşantısına ilişkin şu gözlemleri aktarmıştır:

“Genellikle akşam ziyafetlerinden (iftarlarından) sonra birlikte şehre iner (eğitimi İngiltere’de tamamlayan dostu Ahmed Bey ile) , kahvehane köşelerinde ilginç hikayeler anlatan meddahları dinler ve Karagöz oyunları seyrederdik. Karagöz oyunları, Avrupa memleketlerinde oynanan ve <<Punch ile Judy>> diye anılan kukla oyunlarına benzemektedir. Seyircilerin çoğu kadınlardı. Kadınlar ramazan ayı boyunca nispeten daha hür idi. İkinci namazından çıktıktan sonra derhal en yakın eğlence yerlerine akın ederlerdi. Başörtülü ve yaşmaklı olan bu hanımlar erkeklerden ayrı yerlere otururlardı. Karagözle Hacivat’ın karşılıklı olarak yaptığı şakalar çok eğlenceli idi...

... Müslüman mahalleleri ramazan süresince çok ilginçti. Gündüzleyin, Müslüman mahallelerinden geçerken caddelerde kimseyi göremezdiniz. Herkes evinde istirahate çekilirdi. Ancak güneşin batışına bir saat kala bu ölü mahalleler aniden canlanırdı. Halk sokaklara dökülür, kahveler açılır ve lokantalar faaliyete geçerdi. Paris bulvarındaki gibi, kahvehane ve lokantaların önlerindeki kaldırımlara küçük küçük masalar ve sandalyeler sıralanırdı... Kahvehanelerdeki masalara oturan insanlar daha çok

---

¹²⁴ Zeki Tez, a.g.e. , s. 245.

nargile ve kahve içerdiler. Ama iftar saatinden önce kahve ve nargile içen birine rastlamak mümkün değildi”¹²⁵ ...

İzmir’de Ramazan ayı dönemin anılarından da anlaşılacağı gibi, oldukça canlı geçirdi. Ramazan geceleri eğlencelerinin tipik ve sevilen bir örneği kahvelerde ve zengin evlerde oynatılan Karagöz oyunuydu¹²⁶. Bu oyun vesilesiyle insanlar arasında kaynaşmalar olurdu. Nail Moralı Ramazan ayında İzmir’in sosyal yaşantısına dair şu bilgileri vermektedir: “*Mekteplerin ve hükümet daireleri, geç açılır ve erken kapanır, oruç bozanlar polisler tarafından tutuklanır*”¹²⁷.

Aynı zamanda Ramazan ayında Tilkilik ve İkiçeşmelik’in büyük kahvehanelerinde tombala oynandığını plakaların on para karşılığında dağıtıldığı tombalayla kazananlara tavuk ve hindi gibi ürünlerin dağıtıldığını da belirtmektedir¹²⁸.

Karagöz de, orta oyunu da yalnız Ramazan gecelerine mahsus eğlenceler değildi Ramazan gecelerinde erkekler genelde kahvehanelerde vakit geçirirken ya da karagöz oyunları izlerken, kadınlar ise komşularıyla birlikte sohbet ederdi. Müslümanların gündelik yaşantısı Ramazan ayıyla birlikte büyük bir canlılık kazanırdı. Ramazan ayında bir yandan Müslümanlar ibadet etse de bir yandan da eğlencelerine devam etmekteydi.

İftar yapıldıktan sonra Müslümanlar, sahura kadar kahvelerde genellikle vakitlerini geçirirlerdi. Buralarda Karagöz oyunlarının yanı sıra, Tiyatrolar, kukla oyunları ve çeşitli sinemalarla İzmir kenti Ramazanı ağırlardı. Ramazan davulcularının manileri de Müslümanların hayatında Ramazan ayını süsleyen önemli bir etkinlikti.

---

¹²⁵ Sir Henry Woods, **Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesi’nde Kırk Yıl (1869-1909))**, Çev., Em. Amiral Fahri Çoker, Ekim, 1976, Milliyet Yay., s.267-268.

¹²⁶ Raphaela Lewis, **Osmanlı Türkiye’sinde Gündelik Hayat**, Çev. Mefkure Poroy, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1973, s. 129- 130.

¹²⁷ Nail Moralı,, **a.g.e.**, s. 6.

¹²⁸ **A.g.e.**, s. 19.

“Geldi Ramazan-ı Şerif
Ehl-i diller gayet zarif
İftarı size söyleyem
Olmaz mı sultanım latif”¹²⁹.

1.3.1.2- Rumlar

1.3.1.2.1. Paskalya Yortuları

İzmir’de çeşitli toplumların dinlerine göre değişen haftalık resmi tatil günleri olan Cuma, Cumartesi ve Pazarların dışında, Rumlar için Toplam 49, Ermeniler için 26, Museviler için 7, Katolikler için 14, Protestanlar içinse 4 gündü¹³⁰.

Rumlar eğlence hayatında İzmir’de dini eğlenceleri bakımından da oldukça etkili bir toplumdur. Dini bayramlarını kutlama konusunda diğer toplumlara nazaran daha etkindiler. Konuyla ilgili Gültekin;

“İzmir’de Rum Takvimi hepsi tatil olarak kabul edilen sayısız dini bayramları ve aziz günlerini içermektedir. Bu takvim, yine pek çok tatil günü kabul edilen ve hemen hemen tümüyle her türlü işin bırakılarak, dinlenildiği günlerin sayısı belki de, dünyanın herhangi bir kentinde rastlayabileceğimizin çok üstündedir¹³¹.

Rumlar bayramlarını diğer milletlere nazaran daha gürültülü ve gösterişli kutlamışlardır. Bu nedenle İzmir’e gelen yabancı seyyahların gezi notlarında en fazla Rumların yaşamlarına ilişkin bilgilere rastlanılmıştır. Bunlardan ilki, Rumların 6 Ocakta kiliselerde ve özel okullarda törenlerin, aile ziyaretleri ve şölenlerin yapıldığı Batı etkisi sonucu ağaçların süslendiği Noel’di¹³².

¹²⁹ Ramazaname, Tercüman 1001 Temel Eser Haz:Amil Çelebioğlu Kervan Kitapçılık , T.Y, s. 49.

¹³⁰ Rahşan Demir Kerimoğlu, **Osmanlı’nın Son Yüzyılında İzmir’deki Rum Tebaa(1823-1923)**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s.93.

¹³¹ Ertuğrul Gültekin, **İzmir Tarihi**, Korsini Basımevi İzmir, 1932, s.37.

¹³²Sara Snell - Forsythe Margaret, **a.g.r.**, s.81.

Rumların en önemli dini bayramları Paskalya idi. Paskalya bayramlarına hazırlığı günler öncesinden yaparlardı. Rumların dini bayramlarından biri olan Paskalya gününde Rumlar arasında genel bir barışma günü olan bu günde, sokaklarda, sarmaş dolaş “ *Hazreti İsa'nın bizi affettiği gibi, siz de beni affedin sözleri*”¹³³ yankılanırdı. Paskalya gününden önce de Rumlar şubat veya mart aylarında maskeli balolar ya da kostümlü partiler ve özel şölenler düzenler, Mart veya Nisan ayına denk gelen Paskalya gününde ise kiliselerde özel ayinler düzenlenir, tüm işyerleri kapatılır, Paskalya kuzularının veya renkli yumurtaların özel olarak hazırlandığı aile yemekleri verilirdi¹³⁴. Türklerin Rumlarla birlikte oturdukları semtlerde kilise çanları durmadan çalar, silahlar patlardı¹³⁵. Ancak Paskalya kutlamaları Rumların şımarık ve kaygısız hareketleri nedeniyle bazı taşkınca hareketlerin ortaya çıkış günü gibi olurdu¹³⁶. Aynı zamanda Rumların Yahudi cemaati ile olan husumetleri de paskalya yaklaşırken artardı. Bunun nedeni ise Rumların Yahudi bayramı olan Pesah¹³⁷ ta gerekli olan Hamursuz ekmeğe bir Rum çocuğunun ya da yetişkinin kanının kullanıldığıydı. Bu nedenle Rumlar Yahudi mahallelerini istila eder yoldan geçenleri tartaklar, mağaza cemakanlarını kırar, dükkanları yağmalardı¹³⁸. Rumlar dini bayramlarında İzmir’de yaşayan diğer toplulukları rahatsız edecek şekilde eğlenirlerdi. İzmir’de Rumların dışında dini bayramlarında taşkınlıklar yapan hemen hemen hiçbir millet yok gibiydi.

Rumların taşkınlıklarının arttığı dönem olan Paskalya Bayramlarına ilişkin bir gözlem ise şöyledir:

“Nisanın 16 ve 17’si sokaklar, çeşitli çılgınlıklar yapan, kimin daha fazla içebileceğini tartışan, bahislere giren Rumlarla dolmuştu. Frenk

¹³³ Rauf Beyru, “19. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir’de Sosyal Yaşam”, **Üç İzmir**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1992. s.176.

¹³⁴ **A.g.r.**, s.81.

¹³⁵ Nail Morali, **a.g.e**, s.11.

¹³⁶ Onur Gülsün Vere, **Mütareke’den İşgale İzmir’de Rumlar**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2007, s. 10.

¹³⁷ Pesah (Hamursuz Bayram) Yahudilerin Hz. Musa’nın önderliğinde Mısır’dan çıkışını anan Nisan ayının 15. gününden itibaren sekiz günlük kutlanan bayram. Tevrat’a göre Yahudilerin Mısırdan çıkışı acele olmuştur, kendileri için hazırladıkları ekmeklerin hamurlarının mayalanmasını bile bekleyememişlerdi. Bu nedenle bu bayramda mayalı hiçbir ürün kullanılmamaktadırlar. Ayrıntılı bilgi için; bkz. **Yahudi Cep Takvimi (2007- 2008)**, Tıglat Matbaacılık, İstanbul, 2007.

¹³⁸ İbrahim Fıdanoglu “Bergama’nın Gavur mahalleleri”, **İzmir Tarih ve Toplum**, Şenocak Yay., Sayı:7, İzmir, 2010, s. 68-69.

sokağında dikkatimi çekecek derecede zevkimi okşamayan yerel bir takım müzik aletlerinin eşliğinde dans ederek dolaşıyorlardı. Bu aletlerden biri bir çembere gerilmiş deridendi. Ve çalgıcılar parmaklarıyla üzerine vurmak suretiyle ses çıkartıyorlardı. Çalgıcılar, izleyicilerin attıkları paraları havada yakalayabilmek için tüm hünerlerini kullanıyor ve bu parayla kendilerine içki satın alıyorlardı. İçlerinde başının üstündeki dolu bir şarap şişesinin üstünde, içinde bir gül buketi bulunan su dolu bir kadehi dengede tutmaya çalışan birini gördüm. Bu adamın dans ederek sokaklarda dolaşmasına engel olmuyordu... Patrik bir gün önceden üstünde bıçak ya da tabanca taşıyanın aforoz edileceğini belirterek bu konuda önlem almaya çalışıyordu”¹³⁹.

Rumların Paskalya Yortularındaki şımarıklıklarından kendi Patrikleri bile rahatsız olmuş ve bunları engellemek için aforoz edilecekleri yönünde ihtarda bulunmuştur.

Birkaç kişinin yaralanması Rumların Paskalya törenlerinde normal kabul edilen olaylardandı¹⁴⁰. Raif Nezihî'nin aktarımıyla, 19. yüzyılın ilk yarısına ait Fransız bir gazetede yer alan Rumların Paskalya törenlerine ilişkin şu haber yer almıştır.

“Rumlar geçen Pazar günü uzun yıllardan beri görülmemiş şekilde büyük bir gürültü ve patırtı içinde Paskalyalarını kutladılar. Bu arada pek çok olayla da karşılaşıldı. Bu konuda, meydana gelen olaylar karşısında bunları görmezden gelen Türk Polisine de, bu vesile ile küçük bir sitem de yerin de olur.

Olaylarda ortaya çıkan kavgalar sırasında pek çok yaralanma oldu. Ve birkaç kişi de tutuklandı. Ama öte Yandan şunu hatırlatmadan kendimizi alamıyoruz. Bizce bütün konsolosluklar, kentin ve özellikle Frenklerin güvenliği konusunda, yerel makamlar nezdinde alınabilecek önlemleri ciddiyetle dile getirmeli ve onların bu önlemleri almasını sağlamalıdır. Örneğin; burada sayıları bir hayli fazla olan düşük tabakalardan Rumların, bugün yaptıkları gibi sokaklarda bir sarhoşluk anında suçsuz kişilere rahatlıkla saplayabilecekleri kocaman bıçaklarla koşuşturmaları mutlaka önlenmelidir”¹⁴¹.

Rumların Paskalya törenlerinin oldukça hareketli geçtiğini görmekteyiz. Eğlencelerinde havaya rastgele ateş edilmesi veya bıçaklarla sokaklarda dolaşmaları

¹³⁹ Rauf Beyru, **a.g.e.**, s. 35.

¹⁴⁰ Bülent Şenocak, **a.g.e.**, s.185.

¹⁴¹ Raif Nezihî, **İzmir'in Tarihi**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1975, s.12.

Rumların alışkanlıkları olup bölge halkının güvenliğini de tehdit etmekteydi. Bu nedenle Osmanlı İzmir şehrinde bir takım önlemler ve yasaklamalar getirmiştir.

1887 yılında İzmir'e gelmiş olan bir başka gezginin Rumların Paskalya törenlerine ilişkin anlatımları ise şöyledir:

“16 Nisan 1887 Cumartesi Akşamı- “Bugün Rumların Kutsal saydığı Cumartesidir. Gece yarısına doğru Aya Fotini Kilisesinde düzenlenen Christos Anesti İsa Dirildi töreninin görmek üzere bugün çok gürültülü olan sokaklara dökülüyoruz. Parlak bir biçimde aydınlatılmış bir çan kulesinin altından geçerek ağaçlı geniş bir avluya ulaşıyoruz... Kalabalık çok büyük... Çocuklar ağaçların üzerlerinde kadınlar merdivenlere çevredeki evlerin teras ve pencerelerine üşüşmüşler... Her birinin elinde bir kısmı şimdiden yakılmış birer mum... Işık demetleriyle aydınlatılmış üç katlı çan kulesinde insanların siyah silüetleri göze çarpmakta. Çanlar çalıyor ve tabancalarla havaya ateş ediliyor.

Papazlar, oradaki bir yükseltinin üstüne çıkıyorlar. Ortodoks metropoliti, İncil'den dualar okuyor. Ve burada ateş seslerinin de ardı arkası kesilmiyor. Çan Kulesine yerleştirilmiş tiz sesli bir bando Yunan Kurtuluş Marşını çalıyor... Derken Metropolit, geriye dönüp ellerini havaya kaldırarak, herhalde Christos Anesti İsa dirildi anlamında olsa gerek birkaç söz söylüyor. Bu anda Bütün hançerelerden aynı anda, korkunç bir bağırişla “Zito yaşasın” diye seslendiğini görüyoruz. Bu bağıriş gittikçe güçlenerek tekrarlanıyor. Havai Fişekler fırlatılıyor, silah sesleri sıklaşıyor. ...

Bütün ağızlarda dolaşan kelime “Christos Anesti”...Yarın, bütün Rumların birbirleriyle karşılaştıklarında selam olarak söyleyecekleri kelime de bu olacak... Bando, gürültülü bir şekilde Yunanlıların Bağımsızlık savaş Marşını Kleph'lerin (Rumların Kahraman olarak gördükleri soyguncu eşkiya) marşını çalarak ortalığı inletiyor. Bu Türk ülkesinde dirilen sanki yalnız İsa değil... Sanki Yunanistan'da bulunuyormuşcasına Zito'lar ve bağırişlar doruk noktasına ulaşıyor... Daha sonra ise geçit resmine başlandığını görüyoruz. Önde güllerle bezenmiş İsa Tasviri arkasında tacını kafasına geçirmiş metropolit ve sonra yine tasvirler taşıyan yardımcıları. O anda bunları bekleyen büyük kalabalığın büyük bir hızla onlara doğru hamle yaptığını görüyoruz. Erkekler birbirlerini ve onları sıkıştırarak, diz çöküp bu tasvirleri tutuyor ve öpmek istiyorlar. Bu değerli sembollerin bu fanatik saldırıdan kurtarılmak için havalara kaldırıldığı izleniyor ve bütün bu itiş kakıştan sonra, nihayet, meydanı dolaşmayı başaran papazlar kahramanca bir çabayla tekrar kiliseye girebiliyorlar”¹⁴².

¹⁴² Rauf Beyru, a.g.e., s.337-338.

Ayrıca bugünlerde Rumların Musevilerle olan din düşmanlığı daha da artmaktaydı. Rumların İzmir şehrinin ekmek ve fırıncılık işlerini ellerinde tutmasından dolayı, Türkler bugünlerde normal günlere nazaran daha fazla ekmek alırlardı. Daha önceleri sadece mahalle aralarında simit ve börek pişiren fırınların yerine Türk göçmenler büyük fırınlar dükkanlar açarak bu işlerin Türklerin eline geçmesini sağladı¹⁴³.

Sadece Paskalya Yortusu Rumlara özgü değil Ermeniler tarafından da kutlanmaktaydı. Ermeniler Paskalya Yortusu denilen yumurta eğlencesi olarak adlandırılan bu etkinlikte çok güzel giyinirler ancak Rumlar kadar taşkınlıklar yapmazlardı.

1.3.1.2.2.Vaftiz Yortusu

Yine Rumların 6 Ocak'ta kutlanan Vaftiz Yortusu büyük kalabalıklar eşliğinde bir haçın kutsanarak denize atılması ve genç erkeklerin denize atılarak haçı çıkarmak için yarışmalarını¹⁴⁴ içermektedir. Özellikle Pazar ve Yortu günleri sabahları dükkan ve meyhanelerin açılmaması Rum Patrikliği'nce Osmanlı yönetiminden istenmiştir¹⁴⁵. Bu durum Rumların Vaftiz yortularını önemsediklerini ve ülke genelinde yaygınlaştırmaya çalıştıklarını akla getirmektedir.

1.3.1.2.3. Hıdrellez

Rumların İzmir'de Türklerin Hıdrellez şenliklerine benzeyen bir uygulamanın her yılın 6 Temmuz günü gerçekleştirildiği görmekteyiz. Türk dünyasında yer edinmiş mevsimlik bayram olan Hıdrellezin Rum kültüründe de yer alması kozmopolit yaşamın doğurduğu kültürel etkileşimin sonucudur. O günün Rumların, “Ateş Günü” olarak kutladıklarını her zaman olduğu gibi Bela Vista

¹⁴³ A.Şahabettin Ege, **a.g.e.**, s. 25- 39.

¹⁴⁴ **A.g.r.**, s. 81.

¹⁴⁵ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi**, HR. MKT . 56 / 46, H. 24/R /1269.

(Gündoğdu civarı) yakınında bir yerde yakılan ateş üzerinden mahalle çocuklarının ve gençlerinin atlamaya çalıştıkları ancak bu oyun sırasında zaman zaman kazaların meydana geldiği böylece ateşin içine düşenlerin çoğu kez vücutlarında yanıklarla kurtulabildikleri¹⁴⁶. Rauf Beyru'nun aktarımıyla bir gazete sayfasında belirtilmiştir.

İzmir'deki kozmopolit yaşamın meydana getirdiği sentez kültürün bir sonucudur.

1.3.1.3. Yahudiler

Yahudilikte de diğer toplumlarda olduğu gibi birçok bayram vardır. Bunların Yahudiler açısından anlamı ve önem derecesi birbirinden farklıdır.

Hristiyan kültüründe Noel olarak adlandırılan Yılbaşı bayramı Musevilerde Roş Haşana olarak geçmekteydi. Eylül Ekim aylarında başlayıp iki gün devam etmekteydi. Bir dini bayram olan ancak daha çok eğlence yönü ağır basan bir etkinlik olan Sukkot, Yahudilerin Mısır'dan çıktıktan sonra, kırk yıl çölde dolaşmaları anısına yapılan bir bayramdı. Yahudiler bu günde evlerinin bahçesinde, bir çadır kurarlar ve onu ağaç dallarıyla süsler ve bu çadırlarda milli oyunlar oynarlardı. Şavuot ise, Tevrat'ın Tanrı tarafından Yahudilere verilisinin kutlandığı bayramdı. Haftalar bayramı olarak da bilinen Şavuot, Haziran ve Temmuz aylarında Yahudi toplum tarafından kutlanırdı. Bu sayede Yahudileri bir araya getiren ve "topluluk mefhumunu" sürekli ayakta tutan bu etkinlik sadece bir eğlence kültürü değil aynı zamanda Yahudiler için bir araya gelmelerine fırsat tanıyan özelliğiyle de karşımıza çıkmaktadır.

Ancak Yahudi toplumu kapalı bir toplum olması nedeniyle bayramları da Rumlara nazaran daha sönüktü. Ayrıca Yahudilerin Türklerle komşu olması birtakım gelenek ve göreneklerin aktarılması ve yaşatılmasında etkili bir durumdu.

---

¹⁴⁶ Rauf Beyru, **a.g.e.**, s. 339.

1.3.1.4. Zenciler

1.3.1.4.1. Dana Bayramları

Zencilerin en önemli bayramı Dana bayramıydı. Dana bayramı Ramazanın 10. günü süslenmiş kuzu ile zencilerin sokakta dolaşması ve bu kuzuların kesilip pikniklerde yendiği müzik ve dans gösterilerinin yapıldığı önemli etkinlikti¹⁴⁷.

Dana bayramlarında, yapılan eğlence etkinliklerine ilişkin dönemin anıları önemli ipuçları vermektedir. Döneme ait anıların birinde, Zenciler için büyük bir anlam ifade eden bu bayramın üç hafta sürdüğünü, birinci hafta davulların çaldığını ve bayraklarla şehir içinde mahalle, mahalle dolaşıldığını para, şeker ve pirinç gibi şeyler toplandığını, İkinci haftada alınan dana ile davullu kafilenin *lülü* sesleri ile mahallelerde dolaştığını, Üçüncü haftada ise, dananın kesildiğini ve yemeklerin yendiğini ve geceye kadar eğlencelerin yapıldığını, Gudyeye denilen zenci liderlerinin bu bayramlarda başı çektiğini kadınların ve erkeklerin bu şenliklerde bir arada dans ettiklerini bazen ellerindeki ufak değnekleri ile birbirine vurarak yalelli sopa çılgınlıkları ile çılgınca hareketler yaptıklarını ve bu şenlikte coşanların kendilerini kaybedenlerin olduğunu¹⁴⁸ belirtilmiştir.

1.3.2. Eğlenceye Dayalı Mekanlar

1.3.2.1. Tiyatro

İzmir’de Tiyatro faaliyetleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti olan İstanbul’dan daha erken dönemde başlamıştır. İzmir’in ilk önemli tiyatrosu 1841’de kurulan “Euterpe” tiyatrosuydu¹⁴⁹. 19. yüzyılda İzmir’i ziyarete gelmiş bir seyyah

---

¹⁴⁷ Sara Snell, Forsythe Margaret, **a.g.r.**, s. 83.

¹⁴⁸ A. Şehabettin Ege, **a.g.e.**, s. 27.

¹⁴⁹ Fikret Tartan, **İzmir Devlet Tiyatrosu**,(1944-2003), İBBKY, İzmir, 2004 s. 5.

olan Andersen bu duruma ilişkin izlenimlerini şöyle aktarmaktadır. “*Kıyıya çıkınca gözüme çarpan ilk şey Fransızca bir tiyatro afişi oldu. Bir Fransız tiyatro trupu şehirdeydi ve o akşam Les Ppremiers Amours(İlk Aşkılar) oynuyorlardı*”¹⁵⁰. İzmir’e gelen seyyahların dikkatini çeken ilk etkinliğin gösterimde olan Tiyatro oyununun olması, İzmir’de canlı bir Tiyatro hayatının olduğunun göstergesidir.

İzmir’de Tiyatro oldukça önemli sosyal aktivitelerden biri olup, bu dönemde Euterpe, Cammarano, Concordia, Kraemer, Olimpia, Eksaristen, Smyrna, Kivotos, kentin tanınmış tiyatrolarından bazılarıydı¹⁵¹. Ayrıca, İzmir’de Rıhtım Tiyatrosu, Eden Bahçe tiyatrosu gibi açık hava tiyatrolarının olduğunu görmekteyiz¹⁵². 19. yüzyıl başlarından itibaren Fransız, İtalyan, ve Yunan tiyatro toplulukları İzmir’e sık sık gelmişler ve çeşitli temsiller sunmuşlardır. İzmir’de Türklerden sonra nüfus bakımından üstün olan Rumlar ise daha çok tiyatro binaları yapmak ve işletme adlarını bu alanda duyurmuşlardı. Ermenilerin tiyatro faaliyetlerine ait ilk kayıt 1836 yılına aittir¹⁵³.

1.3.2.2. Kahvehaneler

Kahve sözcüğü. ‘kahva’ ya da ‘qahwah’ Arapça kökenli bir sözcük olup ilk zamanlarda; Ortaçağ Arapça sözlüklerinde ve özellikle de şiirlerde “şarap” anlamında kullanılmıştır¹⁵⁴. Bazı eski kaynaklarda şarabın yanı sıra içki (bade) anlamına da gelmektedir. Arapça’da ayrıca ‘kahve çekirdeği’ ya da ‘kahve bitkisinin meyvesi’ anlamına gelen ‘bunn/bun’ sözcüğünün de Yemen civarında yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir¹⁵⁵. Kahve kelimesinin kökenine ilişkin bir diğer varsayım ise onun İbrani kökenli olduğu ve koyu/kara anlamına gelen *qehe(h)*’ten türetildiği,

¹⁵⁰ Oğuz Makal, a.g.e., s. 34.

¹⁵¹ Emel Kayın, a.g.e., s.34.

¹⁵² Metin And, **Türkiye’de İtalyan Sahnesi**, Metis Yay., İstanbul, 1989, s.57,

¹⁵³ Ömer Faruk Huyugüzel, **İzmir’de ilk Tiyatro Faaliyetleri Ve Sultan II. Abdülhamit Zamanında Tiyatro Hayatı**, Ş.Y, 1992, s. 3.

¹⁵⁴ Arendonk, “Kahwa”, **Encyclopedia of Islam**, Vol: 4, Leiden, 1997, s.449-453.

¹⁵⁵ Ekrem Işın, “Kahvehaneler”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, İstanbul, 1994, s.386.

Arap dil bilimciler kelimenin,“iştahı olmamak” anlamındaki *qahiya* fiil kökünden türemiş olabileceğini de ileri sürmüşlerdir¹⁵⁶.

Kahvenin Osmanlı ülkesine gelişine dair çeşitli bilgiler vardır. Raphaela Lewis, 1543 yılında geldiğini belirtse de, Fernand Braudel, kahvenin Osmanlı Devleti’nde ilk defa 1511 tarihinden itibaren kullanılmaya başlandığını iddia etmektedir¹⁵⁷.

Osmanlı’da kozmopolit özellik gösteren kahvehaneler, kendine özgü kurumlar olarak gelişmiş ve eğlence hayatında önemli bir farkla yerini almıştır.

G. Gilbert Deaver’ın Osmanlı’da kahvehanelere ilişkin verdiği tasvirler bu mekanların genel görünümü hakkında bilgiler edinmemizi sağlamaktadır.

“Genellikle, üç tarafında tahta sıraların bulunduğu büyük bir salondan oluşmuş, Kimi zaman, sıraları kırmızı kadifeyle kaplanmış, zengin bir kahvedir, kimi zaman da boyasız masaları, çıplak duvarları ve çıplak zeminiyle çok mütevazıdır. Kahvede, Türk kahvesi, şerbet limonata, nargile ve Türk lokumu bulunup, Rum ve Ermeni kahvehanelerinde yiyecek listesi daha uzundur, alkollü içecekler de listede yer alır”¹⁵⁸.

Kahvehaneler, Osmanlı toplumunda ilk ortaya çıktığında şarapsız meyhaneler olarak adlandırılmıştır. Kahvehanelerin çoğalmasıyla birlikte, sahipleri müşterileri çekmek için yarışa girmişlerdir. Birçoğu canlı eğlenceler düzenleyerek rekabette üstünlük kazanmaya çalışmıştır¹⁵⁹.

Türk kahvehanelerin daha çok Ramazan aylarında canlandığı görmekteyiz. Ramazan aylarında kahvehaneler İftardan sonra Müslümanların yoğun olarak gittiği önemli mekanlardı. Kahvehaneler müşteri çekebilmek için ünlü meddahları ağırlayıp halka çeşitli oyunlar sergilemişlerdir. Her ne kadar Nail Moralı anılarında,

---

¹⁵⁶ Yahya Kemal Taştan, “Sufi Şarabından Kapitalist Metaya Kahvenin Öyküsü”, **Akademik Bakış**, Cilt 2, S. 4, 2009, s.56

¹⁵⁷ Fernand Braudel, “Kahvenin Batı’da Yayılması” (Çev. Mehmet Genç), **Tarih ve Toplum**, Sayı: 14, 1985, s.22. Ayrıntılı bilgi için bkz., Raphaela Lewis, **a.g.e.**, s144.

¹⁵⁸ G. Gilbert Deaver, **Eğlence, İstanbul 1920**, Çev. Sönmez Taner, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1995, s. 225.

¹⁵⁹ Ralph S Hattox., **a.g.e.**, s. 92.

meddahlığın İzmir’de olmadığını belirtse de¹⁶⁰, dönemin kaynaklarında İzmir’de kahvehanelerin müşteri çekmek için ünlü meddahları getirdiği belirtilmiştir.

Başlangıçta kahvenin tüketildiği yerler olan kahvehaneler zamanla sohbet eğlence ve bilgilenme mekânı olarak varlıklarını devam ettirmiştir. Bu yüzden de savaş yıllarında kahvehaneler, cephelerde meydana gelen gelişmelerin takip edildiği önemli kurumlar haline gelmiştir.

Kahvehanelerin işletmecileri olarak Türkleri, Rumları, Yahudileri ve Ermenileri görmekteyiz. Bu da İzmir’in kozmopolit yaşantısında her ulusun kendilerine ait kahvehanelerin olduğunu kanıttır. Bu kahvehanelerde dikkat çeken özellik Türk kahvehaneleri daha sakin ve gösterişsiz iken gayrimüslim tebaaya ait kahvehanelerin daha gösterişli canlı ve alkol tüketilen yerlerden biri olduğudur.

İzmir’in en iyi kahvehaneleri hiç şüphesiz eğlencenin merkezi olan Kordondaydı. 495 kahveden yaklaşık 13 tanesi en çok rağbet gören mekanlar arasında yer alırken, bunların 13 tanesinin 6 tanesinde erkekler olduğu kadar kadınlarda yer almıştır¹⁶¹.

Kahvehaneler sadece kahve içilmek için gidilen mekanlar değildi. Bunu aynı zamanda dışarıya çıkmak, arkadaşlarıyla sohbet etmek, günün yorgunluğunu atmak, eğlenmek için yapıyorlardı.

Bu tür yerlerde her türlü içecek; kahve, çay, şaraplar ve sert içkiler verilmektedir. Bazı kahvehaneler bu içeceklerin yanında hafif içecek servisi de yapmaktadır. Beş adet kahvehane, bünyesinde restoranları da barındırmakta, bir tanesinde de yiyecek servisi yapılmakla birlikte dondurma yenildiği dönemin kaynaklarında yer almıştır¹⁶².

İzmir’de azınlık tebaanın varlığı nedeniyle yerleşik kültür ile yabancı kültürün birleşmesinden Birleşik kültür doğmuştur. Örneğin; Yerleşik kültür olan

---

¹⁶⁰ Nail Moralı, **a.g.e.**, s.19

¹⁶¹ Sara Snell, Forsythe Margaret, **a.g.r.**, s. 69.

¹⁶² **A.g.r.**, s. 69.

kahvehanelere sadece erkekler gitmiştir. Bu Osmanlının yerli kültürüdür. Ancak kordon dolaylarındaki Cafelere ise kadın erkek her ikisi de gitmiştir. Bunun nedeni ise, bu kültürün yabancı kitleden Osmanlıya geçmesidir. Yani birleşik kültürün yaratmış olduğu bir sonuçtur. Çünkü Avrupalılara has yerlerden biri olan Cafee Houselarda, insanlar kadın erkek bir arada oturup kahve içip kitap okuyup çeşitli sohbetlerde bulunmuşlardır. Bugün bile Kordon civarında bulunan çeşitli Cafelerde bu özellik devam etmektedir. Bu kültür aslında Osmanlı'nın yerleşik kültürü ile Avrupalıların İzmir'de yaşarken şehre katmış olduğu yabancı kültürün sonucu ortaya çıkan Birleşik Kültürün etkisidir¹⁶³.

1.3.2.3. Birahaneler – Meyhaneler

İnsanoğlunun yaptığı ilk alkollü içki olarak bilinen biranın insan kullanımına dair en eski buluntuları M.Ö 4000- 3500 yıllarına aittir¹⁶⁴. Ülkemizde bira üretimine ilişkin en eski belge efemera koleksiyoncusu Mert Sandalcı tarafından bulunmuş olan, İzmir Prokopp Birahanesi'nin kuruluş tarihini 1846 olarak gösteren seramik bir bira şişesidir¹⁶⁵.

19. yüzyılda Osmanlı toplumunda görülen Bira kültürü, özellikle 1870'li yıllarda Almanya'nın siyasi birliğini tamamlaması sonucu İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı'yı parçalama politikasına karşın, Osmanlı'nın Almanya'ya yaklaşması sonucu tüketilmeye başlanan bir içecek haline gelmiştir.

Bira üretiminde Osmanlı imparatorluğu içinde İstanbul en ön sırada gelirken ikinci sırayı İzmir almıştır. İzmir'de ki Prokopp Birahanesi'nin yanı sıra, Halkapınar semtinde de Aydın bira fabrikasının imalathane olduğunu görmekteyiz.

Günümüzde yaygın kanı olarak Türk içkisi denildiğinde rakı ilk akla gelse de, rakının Türk içki geleneğinde birinci sırayı alması oldukça yakın bir dönemdedir.

¹⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul,1982.

¹⁶⁴ Deniz Gürsoy, **Harcıalem İçki Bira**, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2004, s. 15.

¹⁶⁵ Bora Şafak, **Türk Bira Sektörü Analizi ve Türk Bira Firmalarının İhracat Olanakları**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Pazarlama Programı(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006, s. 48.

18. yüzyıla dek alkollü içkiler arasında şarap¹⁶⁶ birinciliğini korumuş ve İçki denince de daha çok şarap anlaşılmıştır¹⁶⁷.

İzmir’de meyhanelere ilişkin bilgilerin bir kısmını 19. yüzyılda İzmir’e gelmiş bir seyyah olan Karl Von Scherzer’den öğrenmekteyiz. Seyyahın belirttiğine göre;

“... Bira, öncelikle Avusturya’dan ve daha sonra sırasıyla İngiltere ve Bavyera’dan kısmen fiçı olarak 29- 30.000 Avusturya gümüş florini tutarında ithal edilmektedir; eğer şişe bira üretimi daha iyi kalitede ve düzine fiyatı 18 frankın altında İzmir’e teslim edilebilse tüketimi çok daha artacaktır.

... Şarap ithalatı önemsiz miktardadır; yöresel şarap üretimi sade zevklere sahip yöre insanı için yeterli olmaktadır. Yılda yaklaşık olarak 58 000 Avusturya gümüş florini tutarında 500 fiçı ve her birinde 12 şişe olmak üzere 3 000 kasa şarabın Fransa’dan ithal edildiği tahmin edilebilir. Ren ve Macar şarapları sadece İzmir’in Avrupalı nüfusu tarafından tercih edilmektedir ve bu nedenle çok kısıtlı miktardadır”¹⁶⁸.

İzmir’de içki tüketiminin oldukça yoğun olduğunu görmekteyiz. Özellikle Avrupalı ülkelerden ithal şarapların getirildiği ve bunların yoğun olarak tüketildiği görülmektedir. Karl Von Scherzer’in vermiş olduğu bilgilerden Ren bölgesinden İthal edilen şarabın sadece Avrupalı nüfus tarafından tercih edilmesi, bu yıllarda İzmir’de Müslümanların daha çok bira tükettiği kanısını doğurmaktadır.

İslamiyetin içkiyi yasaklamasına rağmen Osmanlı Müslim tebaanın da alkol tüketiminde yer alması, bir çok sorunu doğurmuştu. Örneğin; İzmir’in Menemen ilçesinin köyleri olan Sasalı ve Kalkıç’ta ahali müslüman olduğu için bu yörelerde bazı bakkalarda içki satımının engellenmek istediği dönemin basınında yer almıştır¹⁶⁹.

Ersin Doğer’in aktarımıyla verilen 20 Teşrin-i evvel 1899 Ahenk gazetesi’nin bir haberinde, aynı sorunun kasaba içinde de kendini gösterdiğini,

---

¹⁶⁶Arapça’da hamr kelimesi daha çok üzümden yapılan şarap için kullanılır. Hamr’ın bir çok türü vardır. Araplar, eskiliği, tazeliği, çabuk sarhoş etmesi, rengi, yapıldığı malzeme, üretildiği yer ve saklandığı kaba göre içkilere değişik adlar takmışlardır. İçkiye alışkanlık yaptığı için akar, sarhoş ettiği için müskir denilmiştir. İçki mübtelası olanlara müdmin adı verilirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz., Nebi Bozkurt, “İçki”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 21, İstanbul, 2000, s. 455.

¹⁶⁷ Fuat Bozkurt, **Türk İçki Geleneği**, Kapı Yayınları, İstanbul 2006. s. 3.

¹⁶⁸ Karl Von Scherzer, **a.g.e.**, s.130.

¹⁶⁹ **Hizmet**, 8 Temmuz 1893.

“Meyhane Boğazı” adı verilen ve adından da anlaşılacağı gibi meyhanelerin bulunduğu caddede bugünkü Mithat Paşa Caddesi aynı zamanda Ulu Cami, Mühürlü Sultan Türbesi ile türbenin yanındaki mezarlığa çok yakın olması nedeniyle sarhoşlar tarafından ayak yoluna döndürüldüğü, meyhane tabelalarının da mezarlığın duvarlarına raptedilmiş olduğu, bu durumun Müslüman halkın tepkisini çektiğini belirtmiş ve şikayetlerin vilayete kadar ulaştırıldığı vurgulanmıştır¹⁷⁰.

19. yüzyılda İzmir’in çeşitli semtlerinde meyhanelerin varlığından bahsedebiliriz. İzmir’de tahminen 266 meyhane olduğu dönemin kaynaklarında belirtilmektedir¹⁷¹.

Osmanlı sosyal hayatında kahvehaneler ile meyhaneler arasında bir takım farklılıklar yer almaktadır. Meyhanelerde sadece alkollü içkiler satılmakla beraber müzik ve eğlencenin de yer aldığını görmekteyiz. Ayrıca meyhanelere gelen müşteriler daha alt sınıflardan oluşmaktaydı.

Meyhanelerin içerisi sokaktan geçenlerin rahatlıkla görülebileceği şekilde dizayn edilmişti¹⁷². Birahane ya da bira bahçesi olarak sınıflandırılacak sadece 43 adet yer mevcut olduğu bu yerlerin çoğunda, biranın yanında şişelenmiş diğer

---

¹⁷⁰ Ersin Doğer, **İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen (ya da Tarhaniyat) Tarihi**, Sergi Yayınevi, İzmir 1998, s. 104.

¹⁷¹ Sara Snell, Forsythe Margaret, **a.g.r.**, s. 70-71.

¹⁷² Osmanlı’da meyhanelerin genel görünümü ve müşterilere yapılan ikramlar hakkında bakınız Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, **Bir Zamanlar İstanbul**, Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser 11, T.Y, s. 289- 292. Kapıdan içeri girildiğinde önce tezgâh göze çarpar. Tezgâhın üzerinde Rakı ve Şarap kadehleri, su kupaları, ufak tabaklar içinde Fasulya ve Lahana haşlamaları, Leblebi, Kabak Çekirdeği gibi mezeler bulunur, bu mezeler dünya gamını başından atmak ve biraz kendini avutmak hülyası ile ayakta birkaç kadeh atıp gidenler içindir. Bu hale erbabi, tezgâh başı âlemi tabir ederler. Bu âlemlerle iktifa edenler uzun uzadıya meyhanede oturmaya halleri ve vakitleri müsait olmayanlardır. Hatta bu takımdan bazıları ağızlarının kokusunu belli etmemek için çiğ nohut ve kuru kahve, günlük, kakule, karanfil gibi şeyler yemeye bile kendilerini mecbur tutarlardı. Meyhanelerin içinde rakılar ve şaraplar, büyük küplerde muhafaza edilir, fiçilerden kovalara aktarmak için meyhane miçoları denilen hizmetçiler fiçinin ağzına merdivenle çıkarlardı. Meyhanelerin raflarında birçok şarap ve rakı şişeleri dizilmiş ve duvarlara birtakım kabadayı resimleri asılmıştır. Akşamcılar için meyhanenin münasip yerlerine tahta sofralar konulmuş ve etraflarına dört ayaklı hasır iskemleler dizilmiştir. Yukarı katlarında Şirvanlar ve birer ikişer döşeli odalar bulunur, böyle yerler zengin ve sefahat düşkün kimselerin eğlencelerine mahsustur. Meyhanelerin müteaddit hizmetçileri olduğu gibi çubuklara ateş koymak için de ayrıca ikişer çocuk bulunur, kerahet vaktinden evvel hizmetçiler sofraları siler ve süpürürler. Toprak şamdanlara mumları dikip, sofraların ortasına kor, kökten içleri oyulmuş tuz kutularını, meyhaneci tarafından parasız olarak hazırlan meze tabaklarını rakı şişe ve kadehlerini sofraya dizer... Meyhane müdavimlerinden tabiat sahibi ve hal ve vakti müsait olanlar akşamları yolları üzerinde rastladıkları Kayısı, Şeftali, Armut, Portakal ve benzeri mezeliğe elverişli meyvalardan, Sucuk, Pastırma, Havyar gibi çerezlerden yeteri kadar alarak meyhaneye getirir. Bazıları meyhanede pişirtmek üzere Lüfer, Kılıç, Barbunya gibi mevsim balıkları da alıp gelirler. İzmirde bulunan Bira bahçelerine ilişkin tasvirler Yine Bkz. Sara Snell, Forsythe Margaret, **a.g.r.**, s. 70-71. Bahçenin bir tarafında masa ve sandalyelerin yerleştirildiği bir çardak bulunmaktadır. Burada esas olarak bira, ekme ve peynir sunulmaktadır.

türlerde içkiler satıldığı bunların içinde diğerlerinden ayrı özellikler taşıyan bir mekan olan, 1- 1.5 hektar civarında çim bir alanda iyi bir şekilde ağaçlandırılmış olan Halkapınar yakınlarındaki bira bahçesidir¹⁷³. İzmir’de bir bira bahçesi de Kokaryalı’da mevcuttu.

Yeme içmeye düşkün olan Rumlar için, içecekler arasında şarabın ayrı bir yeri vardı. Rumlar, şaraplarını kendileri yapar ve yaptıkları şarabı, evlerinde özel olarak ayırdıkları bölümde bekletirlerdi. Yaşamlarında şarabın önemi büyük olan Rumların, içinde üzüm sıkmakta kullanılan mengineleler ve fiçiler bulunan şaraphaneleri de vardı. Şarabın yanında Rumların sosyal hayatında önemli bir yer tutan içecek de kahve idi. Her Rumun evinde özel kahve takımı bulunur, kahveyi soğuk ve sıcak olarak tüketirlerdi¹⁷⁴. Rumlarda şarap, misafirlikte de kullanılan önemli bir ikramdı. Evde yapılan şarap ne kadar iyi ve bolsa, ziyarete gelmiş olan misafir o kadar iyi karşılanmış sayılır, eğer şarap az ve tadı bozuk ise hazırlanan yiyecekler bol ve güzel olsa bile, ev ziyaretinde iyi karşılamamanın belirleyicisi olmazdı¹⁷⁵.

1.3.2.4. Gazinolar

Kozmopolit bir nüfus yapısına sahip olan Osmanlı ve buna bağlı olarak İzmir’de yabancı kitle kendilerini diğer milletlerden üstün görmek ve soyutlamak adına kendilerine has birtakım kulüpler kurmuşlardı. Bu sosyal mekanlardan biri de gazinolardı. 19. yüzyılın ünlü gazinolarından biri olan Frenk gazinosuna ait bir takım seyyahların gezi notları bu durumu ortaya koymaktadır: “*Frenk gazinosuna normalde Türkler, Ermeniler, Ve Museviler gibi Rumlarda kabul edilmezler Avrupalı olmayan birinin Frenk gazinosuna kabul edilmesinin gazinonun saygınlığına gölge düşüreceği düşünülür*”¹⁷⁶.

¹⁷³ Sara Snell, Forsythe Margaret, **a.g.r.**, s. 70-71.

¹⁷⁴ Rahşan Demir Kerimoğlu **a.g.t.**, s. 45.

¹⁷⁵ **A.g.t.**, s. 45-46.

¹⁷⁶ Rauf Beyru , **a.g.e.**, s. 121.

Gazinolar sadece insanların gelip eğlendiği yerler değil, aynı zamanda kütüphane salonları ve okuma salonlarıyla da kültürel hayata hizmet eden önemli etkinlik alanlarıydı. İzmir'in ünlü gazinosu olan Frenk gazinosuna ilişkin yabancı seyyahların tasvirleri şöyledir:

“Kente gelen her yabancı vakit kaybedilmeden gazinoya götürülür, İzmirli yabancılardan ve azınlıklardan oluşan üyelerin aidatları ile desteklenen kuruluşu barındıran bu geniş yapı, İçinde Avrupa gazete ve mecmualarının bulunduğu bir okuma salonunun olduğu sık sık kullanılan balo salonunu içeri girdiğinizde kahve ikramı ile karşılaştığınız bir kahve salonu ile bilardo salonlarını, oyun salonlarını, vb. mekânları içermektedir”¹⁷⁷.

İngiliz ve Avrupalı tüccarların kendilerini küçük görmelerinden dolayı kendi gazinolarını açan Rumlar, buralarda kumar etkinliklerine de başlamışlardı. Kumar etkinliklerinden biri de Faroydu.

“Faro, (bir çeşit İskambil oyunu) masasının kurulduğu Rum Gazinosunda kumar daha da üst düzeyde oynanır. Hele baloların verildiği günler, hanımlar büyük bir hırsla kumara dalarlar. Arada kayıplarından dolayı ağlayan kadınlara da sık rastlanır”¹⁷⁸.

Kumar o dönemin zararsız bir eğlence türü olarak görülmektedir. Hatta evlerdeki sosyal toplantılarda kumar yaygındır. Kumara erkekler kadar kadınlar da katılmaktadır¹⁷⁹.

1.3.3. Spora Dayalı Eğlence Etkinlikleri

Spor sözcüğü Fransızca “aylak, aylaklık” anlamına “desporte”den türemiştir¹⁸⁰.

Spora dayalı eğlenceler, aslında yüzyıllardır savaşçı bir toplum olma özelliğini koruyan Osmanlı İmparatorluğu için savaşçı yeteneklerin korunması ve geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktaydı.

¹⁷⁷ Lütfü Dağtaş, **İzmir Gazinoları(1800'lerden 1970'lere)**, İBBKY, İzmir, 2004. s. 8.

¹⁷⁸ Rauf Beyru, **a.g.e.**, s. 130.

¹⁷⁹ **A.g.r.**, s. 80.

¹⁸⁰ Zeki Tez **a.g.e.**, s. 79.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'yı örnek alma girişimleri 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren spor alanında da ortaya çıkmıştı. Kozmopolit yapısı nedeniyle İzmir'de Batı tarzlı sporların ortaya çıktığını görmekteyiz.

19. yüzyılın son çeyreğinde İzmir'in zengin Levanten ailelerinin eliyle sırasıyla futbol, tenis, bisiklet, yüzme, kürek, atletizm, kriket, jimnastik ve boks kentte yayılmaya başlayan spor dallarındandı¹⁸¹. Bu spor dalları arasında en çok rağbet gören günümüzde de olduğu gibi futboldu.

İzmir'de spor faaliyetleri çok eskilere dayanıp sosyal yaşantı içerisinde önemli bir yer tutuyordu. İzmir'in spor hayatını güreş, futbol, cirit, atıcılık, avcılık, spor yarışmaları koşu, güreş gibi aktiviteler oluşturmaktaydı.

Osmanlı İmparatorluğu içinde birçok etkinliğe öncülük eden İzmir, spor faaliyetlerinde de bu özelliğini korumuştur. Batılı anlamda at yarışları futbol yelken gibi spor faaliyetlerinin ilk olarak görüldüğü yer İzmir'di. Örneğin; Osmanlı'da futbol ilk olarak İzmir'de görülmüştür¹⁸².

1.3.3.1. Avcılık

İzmir'in spor aktivitelerinden biri olan avcılığa özellikle gayrimüslim tebaa da ilgi duymaktaydı. Bornova, Buca, Kokluca, Seydiköy, Balçova gibi yörelerde, güvenlik koşullarının iyi olduğu dönemlerde toplu av partileri sürekli düzenlenmiştir¹⁸³. Özellikle XIX. yüzyılın sonlarına doğru Rumlar avcılık sporuna daha fazla rağbet göstermiştir. İzmir'de yüzyılın sonlarına doğru ulaşımın gelişmesi Avcılık sporunun da gelişmesine neden olmuştur. Bunun nedeni ise; ulaşımın gelişmesiyle daha uzak bölgelere gidebilme olanaklarının kolaylaşmasıydı.

Rauf Beyru'nun aktarımıyla İzmir ve yakınlarında av sporuyla ilgili anlatımların büyük bir kısmını, kentte görev yapan ve avcılığa düşkün olan bir

---

¹⁸¹ Osman Öndeş, **a.g.e.**, s. 175.

¹⁸² Tuncer Baylara, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁸³ Rauf Beyru, **a.g.e.**, s. 264

konsolosun anılarında görmekteyiz. Konsolos anılarında bunu şöyle ifade etmektedir:

“... Pazar günlerinin çoğu Rum olan kalabalık avcı gruplarının köpekleri ve içkileriyle treni doldurdukları, bunların çoğu kez öğlene kadar pek de fazla bir şey vurmada bekledikten sonra, daha çok yeme ve içmeye daldıklarını daha verimli bir yer olan Ayrancılar (Trianda) ve Kayası istasyonları arasındaki sazlık bölgeyi tercih ettiğini, burada 10 çift kadar bataklık kuşu avlamanın mümkündür”¹⁸⁴.

1.3.3.2. Cirit

Osmanlı'nın geleneksel spor dallarından biri olan ve at üstünde oynanan cirit, Batı etkisinin yoğun olarak Osmanlı'da görüldüğü dönem olan Tanzimat dönemi ile birlikte Batılılar tarafından vahşi ve sert bulununca 1826 sonrasında cirit oynanmaz olmuştur¹⁸⁵. Bu durum XIX. Yüzyıl ortalarında Avrupa merkezli değişen batının can güvenliğine olan ilgisinin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Türklerin yüzyıllardır süregelen savaşçılık özelliklerinin gelişmesine katkı sağlayan ata sporu cirit, Batı tarzlı yaşamın Osmanlı gündelik hayatına girmesinin sonucu olarak terk edilen spor dalı olarak tarihteki yerini almıştır.

1.3.3.3. At Yarışları

Türk kültürünün vazgeçilmez bir parçası olan At kültürü ve buna bağlı olarak gelişen çeşitli oyunlar ve yarışların programlı bir şekil alması İzmir'de yaşayan Levanten aileleri sayesinde olmuştur¹⁸⁶. 1840'larda Bornova ve Buca gibi Levantenlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde düzensiz olarak başlayan yarışlar XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren düzenli hale getirilmiştir¹⁸⁷.

---

¹⁸⁴ A.g.e., s. 264-265.

¹⁸⁵ Nevin Meriç, a.g.e., s. 141.

¹⁸⁶ Yasin Kayış, “İzmir Tarih ve Toplum Paradiso'ya Rakip olarak Tepeköy Çiftlik-i Hümayunu At Yarışları”, **İzmir Tarih ve Toplum**, Şenocak Yay. İzmir, 2010, s. 74.

¹⁸⁷ Günver Güneş, “İzmir'de At Yarışları(1850-1900)”, **Tarih ve Toplum**, Sayı:240.Aralık 2003 s. 42-43.

At yarışları her kesimin ilgisini çeken etkinlikti. Günümüz de olduğu gibi At yarışları 19. yüzyılda en çok rağbet gören spora dayalı eğlence etkinliği idi. Bu yarışların düzenlenmesinde İngilizler etkili olmuşlardı. Ancak bununla birlikte, koşu atlarını yarışa sokan Türklerde vardı.

At yarışlarında, İzmir'in kozmopolit yapısı öne çıkmaktaydı. Buca-Şirinyer'de (Paradiso'da) yoğunlaşmaya başlayan yarışlara her milletten ve her sınıftan insanlar trenlerle, atlarla, eşeklerle akın ediyordu¹⁸⁸.

At yarışlarında öncü millet olan Levantenler, Sultan Abdülaziz İzmir'e geldiğinde Sultan Abdülaziz'i etkilemişler ve Sultan Abdülaziz, kendisi için bir at yarışı düzenlemiştir¹⁸⁹.

Buca'nın at koşularındaki öncülüğü gazetelerde sık sık anılmaktaydı. Levantenlerin ve Rumların at yarışlarında öncü toplum olma özelliğini ilk kıran Türkler İzmir eşrafından Evliyazadeler'in oğlu Refik Bey ile Mısırlı bir Türk olan Ahmet Bekri oldu¹⁹⁰. Bu nedenle yabancıların her yıl düzenli koşular düzenlemelerine karşılık Türkler de Cuma günleri Torbalı Tepeköy arasındaki Çamlık'ta at yarışları düzenlemeye başladılar. At yarışlarının olduğu günler özel törenler düzenlenir ziyafetler verilirdi. Nail Moralı Kırmızı ceket, mavi Pantolon ve beyaz kalpak giyen hocamız İsmail Zühtü Bey'in İslahane Bandosu'nun koşuların neşesi olduğunu, yabancı ve yerli davetlilerin takdirini kazandığını belirtmektedir¹⁹¹.

1.3.3.4. Deve Güreşi Şenlikleri

Deve güreşleri Türk milletinin yüzyıllardır yapmış olduğu yerel bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

¹⁸⁸ Yasin Kayış, **a.g.m.**, s. 74.

¹⁸⁹ Osman Öndeş, **a.g.e.**, s. 183.

¹⁹⁰ Yasin Kayış, **a.g.m.** s.75.

¹⁹¹ Nail Moralı, **a.g.e.**, s. 115-116.

İzmir’de Deve güreşi şenlikleri I.Dünya savaşından önce yani; XIX. yüzyıl sonları halk tarafından oldukça ilgi ve rağbet görmüştür. Bu güreşlerin Tepecik ve Kışla civarında yapıldığı bilinmektedir.

Rauf Beyru, İzmir’de deve güreşlerinin büyük seyirci toplayan etkinliklerden biri olduğunu belirtmekte ve 1826 yılına ait bir gazete haberini şöyle belirtmektedir:

“1826 yılına ait bir gazete haberinde, 19. yüzyılın ilk çeyreğinin sonunda kentte Meles Çayı yakınlarında bulunan ve zengin bir türe ait olduğu belirtilen geniş bir bahçe içinde düzenlenen Deve Güreşlerinin büyük bir ilgi gördüğü ve çok önemsendiği açıklanmıştır. Gazete yazısında, deve güreşlerinin o gün çeşitli toplumlardan on binin üstünde kentlinin burada toplanmasına neden olduğu belirtilmekte ve öğlene doğru sona eren deve güreşlerinin ardından bir grup Türkün katıldığı cirit oyunlarına geçildiği anlatılmaktadır”¹⁹².

Yerel bir etkinlik olarak gerçekleştirilen bu şenlikler, gerek Osmanlı’nın diğer kentlerinde gerekse de İzmir kentinde oldukça rağbet görmekteydi. Bu nedenle de hemen hemen her milletin ilgisini çekmiş, İzmir’in kültürel anlamdaki çeşitliliğinin meydanlarda yer bulmasını sağlamıştır.

1.3.3.5. Futbol

Futbolun Osmanlı İmparatorluğu içinde ilk hangi şehirde ortaya çıktığına dair elimizde kesin veriler bulunmamasına rağmen elde edilebilen kaynaklardan anlaşılacağı üzere, 1870’li yıllarda İzmir’de çıktığına dairdir. İzmir birçok konudaki üstünlüğünü Futbol alanında da göstermiştir. Adnan Bilget, İzmir’de spor hayatının İzmir Sultanisi ile başladığını belirtmektedir¹⁹³. İzmir Sultanisinin gençlerinin kurduğu takım bu konuda faaliyetlerde bulunmuştu. Futbol, 19. yüzyılda özellikle Türkler ile İngilizler arasında her yıl tekrarlanan önemli bir spor dalıydı¹⁹⁴.

---

¹⁹² Rauf Beyru, **a.g.e.**, s. 279.

¹⁹³ Adnan Bilget, **Son Yüzyılda İzmir Şehri**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1949, s. 136.

¹⁹⁴ Rauf Beyru, **a.g.e.**, s. 279.

1.4. Meşrutiyet Dönemi İzmir’de Eğlence

Tanzimat Döneminde ortaya çıkan Batılı eğlence anlayışı Meşrutiyet döneminde de devam etmiştir. Batı etkisi günlük hayatta büyük ölçüde kendini hissettirmekteydi. Ancak önemli bir değişiklik gerçekleşmiş, sinema Osmanlı gündelik yaşamına girmiştir.

Aydın vilayetine bağlı bir sancak olan İzmir’in 1905 yılında genel görünümüne ilişkin dönemin anıları önemli bilgiler vermektedir.

“İzmir şehrinin esas süslerinden biri ve belki en birincisi, 1285 senesinde başlanıp beş senede son bulan ve 3800 metre yani 4500 arşın uzunluğu ve 18 metre yani 25 arşın genişliği olan rıhtımdır ki halk arasında Kordon diye şöhret bulmuştur.

Bu kordonun yakınına yakın bir kısmı ticarete ve bu kısmın kuzey ciheti olan ve yarısından ziyade bulunan ciheti ikamete mahsustur. Hükümet önünden başlayan birinci kısmı birçok palamut mağazalarını ve Aydın şimendifer hattına mahsus büyük antrepoyu ve büyük küçük birçok ticarethaneleri ve sigorta, vapur acenteleriyle Hamidiye Vapur Şirketi idarehanesi ve tramvay ve kordon ve sair bazı şirket idarehanelerini ve borsa ve mahkeme, ticaret odası ve postahane ile birçok mağaza ve otel ve kahve ve gazinoları barındırır...

... Pasaporthane hizasından itibaren kordonun kuzey cihetinde güzel binalara daha çok tesadüf olunur. Bu cihet ileri gelenlere mahsus büyük oteller, birahaneler, kulüpler, gazinolarla en süslü hususi meskenleri barındırmaktadır...

... İzmir şehrinde kırk bine yakın muhtelif bina vardır. Bunlardan bittabi en çoğunu haneler, sonra mağaza ve dükkânlar, daha sonra hanlar, kahvehaneler teşkil eder. Altı yüze yakın olan kahvehane ve gazinolar, iki yüzden fazla bulunan fırınlar, elliye yakın hamam, 150–200 civarındaki ufak büyük fabrikalar bu adede dahildir...

... Karşıyaka’da bir Katolik, bir Rum, bir de Ermeni kilisesi, birkaç Hıristiyan mektebi, beş eczane, bir kiraathane, bir misafirhane, birçok kahve ve gazino ve mağaza ve dükkân vardır... ”¹⁹⁵.

¹⁹⁵ Cevat Sami- Hüseyin Hüsnü, **İzmir 1905**, Haz. Erkan Serçe, İBBKY, İzmir, 2000, s. 63- 68.

20. yüzyılın başlarındaki İzmir'in sosyal yaşantısına ilişkin betimlemelerden de anlaşılacağı üzere oldukça renkli bir yapısının olduğunu görmekteyiz. Kordonun bu dönemde eğlencenin adeta merkezi olduğu dönemin kaynaklarında yer almaktadır.

Dönemin İzmir basınında yer alan haberler, Basmane ve çevresinde canlı bir eğlence hayatına vurgu yapmaktadır. Köylü gazetesinin bir haberi, Basmane semtinde bir konser verileceğine ilişkin olup konserin verileceği mekan olarak Giritli Mehmet Ağa'nın kahvehanesi gösterilmiştir¹⁹⁶.

Eğlencelerin yoğun olarak yapıldığı yerlerden biri olan Basmane ve çevresinin eğlence yerlerinde meydana gelen olaylar da dikkat çekicidir. Bu haberde Kahvehanelerde oynatılan orta oyunların toplumdaki gençlerin ahlakını bozduğunu bu nedenle orta oyunlarda kullanılan ifadelerde daha dikkatli olunması gerektiğine ilişkindir¹⁹⁷.

---

¹⁹⁶ Köylü, 18 Cemaziyelahir 1328.

¹⁹⁷ Hizmet, 16 Kanun-ievvel 1308.

Tablo 12- İzmir’de 20. Yüzyılın Başlarında Eğlence İle İlgili Kuruluşlar

Adı	Mülkiyet Türü			
	Ticari	Hayır amaçlı demek	Özel	Belediye
Parklar	0	0	1	1
Oyun Alanları (genel amaçlı)	0	1	0	0
Oyun Alanları (Okul ya da yetimhaneye bağlı)	0	0	0	0
Sinemalar	14	1	0	0
Kahvehaneler	495	2	16	0
Meyhaneler	226	0	0	0
Birahaneler	43	0	0	0
Deniz Banyoları	10	1		
Hamamlar				0
Dans Salonları	1	1	6	0
Dans Okulları	6	0		0
Sosyal Kulüpler	0	0	16	0
Atletizm Kulüpleri	0	0	6	0
Atletizm Takımları	0	0	0	

Kaynak:Sara Snell- Forsythe Margaret, **İzmir 1921 İzmir’de Eğlence**, Uluslar arası Araştırma Merkezi Raporları, Çev. Aykan Candemir , Rapor No: 69-70, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. İzmir 2000, s. 63.

Tablodan anlaşılacağı üzere İzmir’de eğlence kuruluşlarının ticari amaçlı hayır amaçlı, kişisel eğlence amaçlı ve şehirde yaşayanların yararı için yapılmış olduğunu görmekteyiz. Eğlence kuruluşları arasında, ticari amaçlı açılan türlerin oldukça fazla olduğu, kişisel eğlenceler için hizmet veren kuruluşların ikinci sırada yer aldığını, hayır amaçlı açılan kuruluşların ise 3. sırada belediye tarafından açılan eğlence türleri ise 4. sırada yer almıştır. Açık park ve oyun alanlarının ise oldukça az olduğu dikkat çekicidir.

Tablo 13- Eğlence Mekanlarına Katılım Oranları

Kurum Adı	Katılım Oranları%		
	Çocuklar	Yetişkin Erkekler	Yetişkin Kadınlar
Sinemalar	45	35	20
Kahvehaneler ve Birahaneler	0	99	1
Bira Bahçeleri	1	97	2
Meyhaneler	0	100	0
Deniz Banyoları			
Hamamlar			
Dans salonları	0	55	45
Dans Okulları	0	75	25

Kaynak:Sara Snell - Forsythe Margaret, **İzmir 1921 İzmir’de Eğlence**, Uluslar arası Araştırma Merkezi Raporları, Çev. Aykan Candemir , Rapor No: 69-70, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. İzmir 2000, s. 64.

Tablodan çıkarılabilecek genel yorum şöyledir: Eğlence tesislerinden erkekler kadınlardan daha fazla yararlanmaktadır. Özellikle kahvehaneler, birahaneler ve meyhanelerin tamamı erkekler tarafından kullanılmaktadır. Çocuklar bu tesislerin sadece sinema ve bira bahçelerini kullanmaktadır.

İzmir’in zengin eğlence hayatına ilişkin birtakım verileri dönemin anılarından da elde etmekteyiz. Osmanlı imparatorluğunda askerlik yapmış olan ve 9 Eylül 1922’de İzmir’i düşman işgalinden kurtaran ilk birliklerin arasında yer alan Hamit Ercan, İzmir’de İkiçeşmelik kahvehanelerinin meşhur, nargilelerinin ihtişamlı, Kordondaki gazinolarının gösterişli olduğunu ve İzmir’in meşhur Havra

sokağında birçok Rakı imalathanesinin bulunduğunu, meşhur Halifa Rakısının bu sokaktaki imalathanelerde yapıldığını belirtmiştir¹⁹⁸.

1.4.1. Tiyatrolar

II. Meşrutiyet'in 1908'de ilanı ile özgürlük, hak hukuk adalet kavramları Osmanlı siyasal hayatında yerini almaya başlarken, bu kavramların getirmiş olduğu coşkunun yansımaları tiyatro sahnelerinde de yer bulmuştur. İzmir Tiyatro hayatındaki canlılığını bu dönemde zirveye taşımıştır. İzmir İstanbul'dan sonra tiyatro hayatında ikinci sırayı almıştır.

Osmanlı Dram Kumpanyası, Osmanlı Komedi Kumpanyası, Milli Osmanlı Tiyatrosu, Heveskaran Kumpanyası, Sahne-i Milliye-yi Osmaniye, Milli Osmanlı Dram Komedi ve Operet Kumpanyası, Sahne-yi Bedayi, Milli Sahne, Osmanlı Donanma Cemiyeti, Türk Tiyatrosu, İstanbul Operet Heyeti, Sahir Opereti, Burhaneddin Bey ve Kumpanyası, Yeni Sahne, Edebi Tiyatro, Şark Dram Kumpanyası, Milli Operet Heyeti, Dar'ül Bedayi-i Osmanî II. Meşrutiyet döneminin bilinen sahne topluluklarıydı¹⁹⁹.

Bu dönemde Osmanlı toplumunda oyunculuğa ve yazarlığa özen duyulduğu görülmektedir. İzmir'de tiyatro faaliyetlerine ilişkin bilgileri o dönemde yazılmış bir takım oyun yazarlarının meydana getirdiği eserlerden de öğrenebiliriz.

---

¹⁹⁸ Levent Alpat, **Bir Osmanlı Askerinin Anıları**, Yayıncı Hazırlayan: Ahmet MehmetEfendioğlu-Ozan Arslan, Şenocak Yay. İzmir, 2010, s. 56- 60.

¹⁹⁹ Günver Güneş, "II. Meşrutiyet Döneminde İzmir'de Tiyatro Yaşamı", **Ankara Üniversitesi Osmanlı tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi OTAM**, S.18, Ankara, 2005, s.156.

Tablo 14- 20. Yüzyıl Başlarında Yazılmış Oyunlar ve Yazarları

YAZAR	OYUN ADI	YILI
Mehmet Raif Bey	Osmanlı-İtalya Tarblusgarp Muharebesi yahud Osmanlı Muzaffariyeti	1911
M.Sezai Bey	Midhat Paşa Yahud Hükm-i İdam	1912
Mehmet Sadullah Bey	Köylü Mürşidi	1913
Mahmud Reşat Bey	Osmanlı İstiklali	1913
Fuat Melekzade	Edirne Müdafaası Yahud Şükrü Paşa	1913
Mehmet Sırrı Bey	Gelin İntihabı, Türk kanı, Kafes ve Kümes	1912, 1913, 1914

Kaynak: Efdal Sevinçli, **İzmir’de Tiyatro**, İBBKY, İzmir, 2002. s. 30.

Tablodan da anlaşılacağı üzere bu dönemde İzmir’de oyun yazarları daha çok ülke meselelerini konu eden piyesler hazırlamışlar. Böylelikle Osmanlı İmparatorluğunun yaşamış olduğu buhran oyunlara konu olmuştur.

II. Meşrutiyet Dönemi’ne damgasını vuran İttihat ve Terakki Partisi’nin yenilikçi öncü olma sorumluluğunu yüklenen subaylar, Türk kadınının topluma katılımını sağlamak amacıyla İzmir’de Sporting Kulüp de, Şubat 1909’da bir gösteri düzenlemiş; ancak kadınla erkeğin birlikte oyun izleyeceğini duyan tutucu çevreler, Sporting Kulüp’ün çevresini sararak bu birlikte oluşu engellemeye çalışmışlardır²⁰⁰.

²⁰⁰ Efdal Sevinçli, **a.g.e.**, s.18.

1.4.2. Sinemalar

Eğlencenin makineleşmesi demek olan sinema, 20. yüzyılın başında, seçkin bir yere sahipti²⁰¹.

II. Meşrutiyet ile birlikte İzmir'e sinema gelmiştir. Café'de Paris'te en iyi filmler gösterilmekle beraber, Büyük İzmir Tiyatrosu ve Karşıyaka Kulüp sineması da sinema salonları arasında yerini almıştı²⁰². İzmir'de gösterilen filmler Avrupa'dan ithal edilmekteydi²⁰³. Sinemalarda Türkçe yazı olmayıp filmler sessiz oynatılmaktaydı²⁰⁴.

İlk Türk filmi olan V. Mehmet Reşad'ın Manastır Ziyareti Manaki Kardeşlerin 1907 yılında Londra'dan getirdikleri kamerayla çekilmiştir²⁰⁵.

Şahabettin Ege, Eski İzmir'den anılar adlı yapıtında Meşrutiyet döneminin İzmir sinemalarına ilişkin gözlemlerini şöyle aktarmıştır:

*“1913 senesinde Frenk mahallesinde “Frerler” Sineması'na beni ağabeyim götürmüştü. Sinema salonunun ortasında patinaj pisti vardı, kızlar erkekler burada patinaj kayarlar ve seyirciler de hem sinema hem de patinajı seyrederdiler. Sinema kararınca düşenler pek görülmediği için rağbet daha fazla olurdu. Şehrin Türk tarafında elektrik olmadığı için sinema da yoktu.”*²⁰⁶

İzmir'in ekonomik yaşantısında hakim kitle olan gayrimüslim tebaa sinema hayatında da bu üstünlüğü devam ettirmiş, Türkler ise yine geri planda kalmışlardır.

²⁰¹ Herve Georgelin, **a.g.e.**, s.170.

²⁰² Türkmen Parlak **Yunan Egeye Nasıl Geldi? İşgalden Kurtuluşa I**, İzmir, 1982 s. 155- 156.

²⁰³ Herve Georgelin, **a.g.e.**, s.170.

²⁰⁴ Bezmi Nusret Kaygusuz, **Bir Roman gibi**, İzmir, 1955 s. 115.

²⁰⁵ Oğuz Makal **a.g.e.**, s.58.

²⁰⁶ A. Şahabettin Ege, **a.g.e.**, s.20

III. BÖLÜM

1. I. DÜNYA SAVAŞI'NIN OSMANLI'YA ETKİSİ

1.1. I. Dünya Savaşı ve Osmanlı

I. Dünya Savaşı 28 Temmuz 1914 tarihinde Avrupa'da başlamış; ancak dünyanın dört bir yanındaki ülkelerin katılımıyla “Dünya Savaşı” olarak adlandırılmıştır. Bu savaş Avrupa'da dört merkezi devlete karşı Avrupa ve diğer kıtalarda bulunan 25 devletin giriştiği o tarihe kadar görülmemiş ilk büyük dünya savaşıdır²⁰⁷.

Fransız İhtilali'nin ortaya koyduğu yeni fikirler, yeni anlayış ve görüşler, devlet ve toplum hayatında değişikliklere yol açmış, siyasi ve sosyal kurumların kurulmasına yol açmıştır²⁰⁸. Tarihin önemli olaylarından birisi olan Fransız İhtilali siyasi, sosyal, ekonomik alanlarda önemli sonuçlar doğurmuş ve dünyayı etkilediği için de evrensel nitelikli bir boyut kazanmıştır. İhtilalin sonucunda, milliyetçilik, eşitlik, adalet, kişi ve mesken özgürlüğü ve demokrasi kavramları hızla yayılmaya başlamıştır. Mutlak krallıklar yıkılırken onların yerini artık milli devletler almaya başlamıştır. Fransız İhtilali'nin getirdiği en önemli ilke olan ve İmparatorluk yapılanmasındaki devletlere büyük zarar veren milliyetçilik akımını, Batılı devletler Osmanlı imparatorluğu içinde bulunan ulusları ayaklandırarak kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır. Yeni dünya anlayışı, devletlerin olduğu kadar milletlerin de davranışlarına yeni yönler vermiştir.

---

²⁰⁷ Hamza Eroğlu, **Türk İnkılap Tarihi**, Savaş yay., Ankara, 1990, s. 72.

²⁰⁸ **A.g.e**, s.72.

XVIII. yüzyılda Sanayi Devrimi ile Avrupa’da hammadde ve pazar arayışına gidildi²⁰⁹. Sanayileşmenin XIX. yüzyılda kazanmış olduğu yeni hız ve bu durumun sonucu olarak gelişen ve genişleyen sömürgecilik, Avrupa’nın dar sınırlarından çıkarak yeni kıtalara Afrika ve Uzakdoğu’ya yayılmıştır.²¹⁰

Sanayileşmiş ülkeler arasında dünyada iktisadi ve siyasi hâkimiyeti ele geçirme mücadelesi bu savaşın temel noktasını oluşturmuştur²¹¹.

I. Dünya Savaşı beklenildiği biçimde İtilaf ve İttifak devletleri arasında eylemli olarak başladıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu birçok nedenle bu savaşın dışında kalma olanağı bulabilmiş, elinde bulundurduğu stratejik noktalar ve taşıdığı özellikler nedeni ile İtilaf ve İttifak bloğunda bulunan devletlerin dikkatlerini üzerine çekmiş yani; tüm devletler Osmanlı İmparatorluğu’nun alacağı pozisyonlarla ilgilenmiştir²¹².

Yakınçağın başından itibaren I.Dünya Savaşına kadar, fetih yapmak siyasetini hep yenildiği ve toprak kaybettiği için terk eden Osmanlı devlet adamlarının başlıca gayesi, İmparatorluğun varlığını korumak amacıyla savunma siyaseti takip etmektir.²¹³. Ancak Avrupalı devletlerin Osmanlı topraklarını önemli stratejik noktalar olarak görmesi Osmanlı’yı savaşa en uygun koşullarda girmesini sağlayacak ittifaklara yönelmesine neden olmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti’nde İttihat ve Terakki Partisinin yönetimi elinde bulundurması, Enver Paşa’nın aşırı Alman hayranlığı ve savaşı Almanya’nın kazanacağına inanması Osmanlı’nın İttifak grubunda savaşa katılmasına neden olmuştur. Aslında Osmanlı’nın 3 Ağustos 1914’te Almanya ile gizli bir ittifak antlaşması imzalaması savaşa girmesinde önemli bir etkendi. Bu gizli antlaşmaya Osmanlı’nın yönelmesinin altında da bir

²⁰⁹ Willham H. Mc. Neill, **Dünya Tarihi**, Kaynak yay., Ankara, s.371.

²¹⁰ Hamza Eroğlu, **a.g.e**, s.73.

²¹¹ **İslam Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul,1992 s. 196.

²¹² Sabri Sürgevil, ”İtilaf Devletleri’nin I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı’ya Bakış Açıklarına İlişkin Belgeler”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, III/8, 1998 s.293-300.

²¹³ Enver Ziya Karal **Birinci Cihan Harbinden Lozan Muahedesine kadar Türkiye’nin Siyasi Olayları**, Yeni Türkiye, İstanbul,1959, s.44-45.

takım nedenler yatıyordu. Bu nedenlerden biri Osmanlı'nın İngiltere'den sipariş etmiş olduğu Sultan Osman I ve Reşadiye gemilerinin parası ödendiği halde Osmanlı'ya teslim edilmeyişiydi. Osmanlı Bankaları dört milyon Sterlinden daha fazla borç almak zorunda kalmıştı²¹⁴. Bu iki zırhlı gemi için alınan kredileri ödemek için Osmanlı epey borçlanmıştı. Bu borçlarını ödemek için halktan yardım amaçlı para toplanmıştı. O dönemin gözlemcisine göre; "*Hükümet elemanları, ev ev gezerek en ufak yardımları bile topluyordu*"²¹⁵. Ayrıca çeşitli gösteriler düzenlenerek bu borç ödenmeye çalışılıyordu. Ancak İngiltere, bu gemileri parası ödendiği halde Osmanlı'ya teslim etmek istemiyordu. Bunun nedeniyse 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahdının öldürülmesi sonucu patlak veren I. Dünya savaşıydı. Osmanlı'ya bu gemileri vermemek için türlü türlü bahaneler bulunuyordu. Bu nedenle Osmanlı bir nevi Almanya yanlısı politika izlemekten başka bir çare bırakılmıyordu. Bu savaş gemilerinin alımı için Osmanlı'nın birçok eyaletinde yardımlar yapılırken İzmir'de bu yardımların pek olmadığını görmekteyiz. Bunun da nedeni olarak İzmir'de yaşayan gayrimüslim tebaanın varlığı gösterilebilir. Osmanlı'nın bu gemilere sahip olabilmesi İzmir'de yaşayan Rum nüfusu oldukça rahatsız etmişti. Bu nedenle bu gemilerin Osmanlı'ya teslim edilmeyişi İzmir'de yaşayan gayrimüslim tebaayı oldukça rahatlatmıştı. Bu dönemde her ne kadar padişah V. Mehmet Reşad başta olsa da ülkenin kaderi İttihat ve Terakki partisinin elindeydi. İttihat ve Terakki Partisi'nin 23 Ocak 1913'te Bab-ı Ali baskınıyla ülkenin yönetimini ele geçirmesi I. Dünya savaşına girmeyi kaçınılmaz kılıyordu. Çünkü Enver Paşa savaşa girme taraftarıydı. Kısa bir süre sonra da İngiliz donanmasından kaçarak Osmanlıya sığınan iki Alman gemisini satın aldığını ilan eden Osmanlı devleti, bu gemilerin Rus limanlarını bombalaması ile savaşa resmen 12 Kasım 1914'te girmiş oldu.

---

²¹⁴ Giles Milton, **Kayıp Cennet Smyrna 1922**, Çev: Esra Aktuğlu, Şenocak Yay., İzmir, 2009, s. 49-50.

²¹⁵ **A.g.e.**, s. 50.

Balkan Savaşlarında yaşanan acı yenilgilere Birinci Dünya Savaşı sonun da yaşanan bozgun da eklenince Osmanlı'yı ve son Türk devletini tarih sahnesinden silinme aşamasına getirmiştir²¹⁶.

1.2. I. Dünya Savaşı ve İzmir

İzmir I. Dünya savaşı yılları boyunca diğer Osmanlı kentlerine nazaran farklı bir yerdedi. Savaşı diğer bölgelere göre daha az hissetse de, I. Dünya savaşının dört yılı, şehrin kendine özgü yapısının ticari ilişkilerden kaynaklanan refahın çeşitli unsurların oluşturduğu kozmopolit yapısının diğer dönemlere nazaran zarar gördüğü bir dönem olmuştur.

Savaşın gerçek boyutunu ancak Paris Barış Konferansı'nda Batı Anadolu bölgesinin İngiltere'nin desteğiyle işgal hakkının Yunanistan'a verilmesi sonucu 15 Mayıs 1919'da İzmir'in resmi işgaliyle hissetmişti. Bunun nedenleri olarak birçok durumu gösterebiliriz. Bunlardan ilki İzmir'de gayrimüslim tebaanın varlığıdır. İtilaf devletlerine mensup milletlerin varlığı İzmir'in Osmanlı'nın diğer kentlerine nazaran savaşı daha az hissetmesine neden olmuştu. İkincisi ise, İzmir'in Osmanlı ekonomisinde önemli ihraç ve ithal limanı olması bu durumu etkilemiştir.

Osmanlı, gayrimüslim tebaanın İzmir'de ekonomik hayatta üstün olması nedeniyle savaş yıllarında eğlencelerine, gündelik yaşantılarına çok fazla müdahale etmemişti. Bunun nedeni ise savaşa ekonomik destek sağlama düşüncesi idi. Bu yüzden savaş yıllarında gayrimüslim tebaanın eğlence hayatı devam ederken Türklerin cephelerde savaşması bu dönemde eğlence kültüründe Müslüman kitlenin pek yer alamamasına neden olmuştur. Müslüman kitle savaş yıllarında cephelerde Osmanlı'nın kötü kaderini değiştirmeye çalışmıştır.

Aslında, gerek Osmanlı İmparatorluğu içinde bulunan yabancı kitle gerekse de İzmir'de yaşayan yabancı kitle, yabancı devletlerin milletleri olmalarına rağmen

---

²¹⁶ Mehmet Coral, **a.g.e** , s. 25.

bu savaşı istemiyorlardı. Çünkü İmparatorluğun genelinde hem de İzmir’de, Osmanlı yönetiminin onlara tanıdığı geniş özgürlüklerini kaybetmek istemiyorlar, aynı zamanda ticari hayattaki üstünlüklerinden kaynaklanan refah yaşamı kendi ülkelerinde bulamayacaklarını düşünüyorlardı. Bu nedenle İngiltere İzmir’de bulunan bu vatandaşlarını biraz rahatlatmak için konsolosluğun bahçesinde toplantı yaparak onları Türkiye’den aniden ayrılmak zorunda kalabileceklerine dair uyarılmıştı²¹⁷.

1.3. Savaş Yıllarında İzmir’de Ekonomi

Osmanlı’nın I. Dünya Savaşı’na Üçlü İttifak devletlerinin yanında girmesiyle ülkenin kaderini elinde tutan İttihat ve Terakki Partisinin ulusal bir ekonomi yaratma çabası ve Müslüman nüfusun gayrimüslim tebaaya nazaran ekonomik hayatta var olmasına olanak sağlayan politikaların izlendiği görülmektedir. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşa girmesinden kısa bir süre önce kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırdığını bildirmesi bunun önemli bir göstergesiydi.

Kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılması İzmir’de yaşayan yabancı kitlelerin tepkisine neden olmuştu. İzmir’de o dönemlerde İngiliz konsoloslu Heathcote-Smith bu tepkisini şöyle dile getirmiştir:

“Türk nüfusun bütünü kapitülasyonların kaldırılmasını bariz bir hoşnutsuzlukla karşıladı. Çünkü Türklere kapitülasyonların kaldırılması Avrupalı sakinleri övündükleri üstünlükten yoksun bırakmak anlamına geldiği, onları Türk’ün dengi yaptığı ve pek de dürüst olmayan bir şekilde sahip olduğu avantajlı durumunu ortadan kaldırdığı açıklanmıştı”²¹⁸.

Osmanlı her ne kadar savaş yıllarında Kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırdığını bildirse de kapitülasyonların olumsuz etkisi gerek ülke genelinde gerekse de İzmir’de devam etmekteydi. 1881 yılında Avrupalıların borçlarını tahsis etmek için kurduğu Duyun-u Umumiye Osmanlı maliyesini savaş yıllarında elinde tutmaktaydı. İzmir’de de Duyun-u umumiye vergi gelirlerini denetimi altında

²¹⁷ A.g.e., s. 53.

²¹⁸ Marie-Carmen Smyrnelis, a.g.e., s. 213.

tutmaktaydı. Örneğin; 1331 senesinden itibaren 3'er yıllık Alaçatı, Çeşme, Rodos ve İstanköy'ün av vergileri İzmir Duyun-u Umumiye idaresince, Başmüdürlükçe, Alaçatı Balıkhanesi 42100,Çeşme köşe balıkhanesi 16500, Çeşme çiftlik Balıkhanesi 15200,Rodos Balıkhanesi 75000, İstanköy Balıkhanesi 32000kuruş'tan arttırmaya çıkarılmıştı²¹⁹.

Savaş yıllarında İzmir ekonomisine ilişkin bilgileri 1915 yılında kurulmuş olan Vilayet İstatistik müdürlüğünün vermiş olduğu bilgilerden öğrenmekteyiz. Öyle ki bu daire dükkanlardaki hindilere ördeklere ehli kuşlara kadar halkın elinde bulunan tüm malların kayıtlarını²²⁰ tutmuştur.

Yine İzmir'in ekonomik yaşantısına ilişkin anılardan da birçok bilgiler elde etmek mümkün olmuştur. Buna göre:

“Kışın şeker bulabildiğimiz bazı geceler yine Şükrü Onbaşı'nın kılavuzluğu ile Pişmaniye yapıyorduk. Çok eğlenceli dakikalar geçirten bu helva alemini devam ettirmek için günden güne azalan şekerini bulabilmek bir marifet oluyordu”²²¹.

I. Dünya Savaşının getirmiş olduğu siyasi buhran, ekonomik yaşantıda da kendini gösterdi. Bu dönemde dış ve iç borçlanmaya gidildi. Bu dönemde un fırınlara belediyeler tarafından dağıtılmıştır. Un, şeker, yağ, süt, peynir vb. gıda maddelerinin fiyatlarının halkın ödeme gücünün çok üstüne çıkması, bir çok gıda maddesinin karneye bağlanmasına rağmen kara borsanın doğmasına yol açmış; örneğin, etin resmi fiyatı 20- 35 kuruş iken piyasada 200 kuruşa, yumurtanın tanesi 0.5'ten 8 kuruşa, şekerin okkası 3 kuruştan 300 kuruşa yükselmiş, bunun sonucunda Osmanlı Devletinde 1915'ten sonra yıllık enflasyon hızı yüzde 300'e ulaşmıştır²²². Görüldüğü gibi bu dönemde fiyatlarda aşırı artış vardır. Bu durumun temel nedeni savaş ekonomisi ve spekülasyon durumlarının etkisidir. Bir başka deyişle, efektif talebin artması emisyon hacmini genişletirken, spekülasyon bir durumun yaşanmasına neden olmuştur. Yani, Savaş ekonomisi sırasında harp zenginleri olarak adlandırabileceğimiz bir takım kişilerin gıda maddelerini stoklayarak, artan talep

²¹⁹Sabri Sürgevil, **a.g.e.**, s. 63.

²²⁰**A.g.e.**, s. 70.

²²¹Levent Alpat, **a.g.e.**, s. 70.

²²²Ergün Aybars **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Zeus Kitabevi İzmir, 2007, s.73.

karşısında bir takım kazanca geçmiş olmalarıdır. Bu durumu “*Vagon Koli Yolsuzlukları*” başlığı adı altında Yaşar Aksoy Bir Kent Bir İnsan adlı yapıtında şu alıntılarla belirtmiştir:

“İzmirliiler, savaş boyunca fırınların önünde uzun kuyruklar oluşturarak, bakla unu, palamut tozu ve süpürge tohumundan hazırlanan 50 dirhemlik ekmekle yetineceklerdi. Bu ekmekler yerine bazen sarı darıdan yapılan ekmek verildiğinde İzmir’de bayram edilirdi. Halk kurtlu ekmek yemekten usanmıştı. Daha sonra çığ gibi artan harp malulleri kenti doldurmaya başladı. Fırıncılar ve Polisler o günlerin en güçlü kişileri idi. Birçok savaş zengini de türemişti. Vagonla mal alıp satan ve büyük vurgunlar yapanlar çoğalmıştı”²²³.

Yine savaş yıllarının getirdiği ekonomik buhranın halk üzerindeki olumsuz etkisini, dönemin diğer anılarından da görebilmekteyiz:

“Halk sabahtan akşama kadar fırınlarda sürünmek zorunda kalıyordu... O zaman insan başına okka 400 dirhem hesabıyla 50 dirhem yani bir ekmeğin sekizde biri hak tanınmıştı... Bakla unu, Palamut tozu, süpürge tohumundan yapılan bu ekmekler yerinme arada bir sarı darıdan çıkarılınca bayram yapılırdı... Gün geldi ekmek bulamaz olmuştuk. Şeker yoktu, pekmez ve keçi boynuzundan çıkarılan ballarla tatlı yapılır ve kahve pişirilirdi... Gaz bulunamayınca zeytinyağına müracaat edilirdi”²²⁴.

Savaşın getirmiş olduğu ekonomik sıkıntılar nedeniyle I.Dünya savaşı sırasında kadın iş hayatına girmiştir. İttihat ve Terakki Partisinin de teşvikiyle ordunun himayesi altında kadınların çalıştığı cemiyet kuruldu. Cemiyet ordu için, uniformaları, çamaşırları ve kum torbalarını dikiyordu²²⁵.

İzmir’de I. Dünya Savaşı’nın etkisinin diğer bölgelere nazaran daha az hissedilmesini ekonomik hayattaki önemine bağlayabiliriz. İzmir’in savaş yıllarında ekonomiye önemli katkıları olmuştur. Önemli bir ihraç limanı olması, farklı milletlerin yaşadığı sancak olması bunda önemli etkendi. İzmir I.Dünya Savaşında

²²³ Yaşar Aksoy, **Bir Kent Bir İnsan, İzmir’in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı’nın Yaşamı ve Anıları**, Teknografik Matbaacılık, İstanbul, 1986, s.131.

²²⁴ Naci Gündem, **Günler Boyunca Hatıralar**, İBBKY, İzmir, 2002, s. 30.

²²⁵ Sina Akşin, **Çağdaş Türkiye Tarihi**, C.4, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s.64.

da ticari etkinliğini sürdürse de diğer yıllara nazaran İzmir ve hinterlandı savaşın getirdiği olumsuzlukları yine de yaşamıştır. Örneğin: İzmir ve art bölgesindeki ekonomik hayatta önemli bir role sahip olan deveciler, I.Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu olumsuzluklardan nasibini almıştı. Deveciliğin ortadan kalkmasında savaşın iki etkisi olmuştu: Birincisi, moratoryum ilanının krediyi ortadan kaldırması; ikincisi de, savaş nedeniyle ihracat olmadığından satılıp satılmayacağı belli olmayan bir ürün için hiç kimsenin avans vermeye cesaret edememesiydi²²⁶.

20. yüzyılın başlarında ekonomik yaşantıyı ellerinde bulunduran gayrimüslim tebaadan bu üstünlüğü Türklere geçirmek için bir mücadele başlamıştı. Örneğin: 1914 yılı Ağustos ayından itibaren Osmanlı hükümeti İzmir'deki bütün yabancı kuruluşlardan, bütün Rum görevlilerin işlerinden çıkarılarak yerlerine Müslümanların alınmasını ister²²⁷. Bu tedbirlerin amacı iç pazarı Müslümanlara açmak ve onları ticari hayata katmaktı²²⁸.

1.4. I. Dünya Savaşı ve İzmir Valisi Rahmi Bey

I. Dünya savaşı yıllarında İzmir Valisi olan Rahmi Bey 13 Eylül 1913 tarihinde bu göreve atanmıştır²²⁹.

Rahmi Bey'in valilik dönemlerinde İzmir 1914 yılında, 42400 kilometrekarelik bir alan üzerinde olup, 4 sancak 35 kaza 50 nahiye 2797 köyden oluşuyordu²³⁰. Bu dönemde İzmir valiliğine Rahmi Bey'in getirilmesi bir tesadüf değildi. Getirilmesinin altında yatan birçok neden vardı. Bunun en önemli nedenlerinden biri, I. Dünya savaşı yıllarında ülkenin kaderini eline geçiren İttihat ve Terakki Partisinin bölgeye verdiği önemdi. Bu önem ise; I. Dünya savaşı yıllarında Osmanlı ekonomisinin savaşa destek amacıyla İzmir'den sağlanacağı

---

²²⁶ Cihan Özgün, **a.g.t.** s. 121.

²²⁷ Fikret Tartan, **a.g.e.** s. 15.

²²⁸ Stefanos Yerasimos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, C.III, İstanbul, 1976, s.1177-1178.

²²⁹ Sabri Sürgevil, **a.g.e.**, s.95.

²³⁰ Ahmet Mehmet Efendioğlu, **Rahmi Arslan Yaşamı ve İzmir Valiliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir,1990, s. 44.

düşüncesiydi. Aynı zamanda İzmir'in kozmopolit yapısından dolayı Müslim tebaa ile gayrimüslim tebaa arasında köprü görevi görecek olması bu göreve getirilmesinde önemli bir etkendi. İzmir'de yaşayan gerek yabancı gerekse de azınlık tebaanın, Rahmi Bey'e oldukça olumlu düşünceler beslediğini görmekteyiz.

Rahmi Bey sadece İzmir'de yaşayan gayrimüslim tebaaya iyi davranmakla kalmamış aynı zamanda esir alınan İtilaf Donanmasında ki İngiliz askerlerine de oldukça iyi davranmıştı²³¹.

İzmir Valisi Rahmi Bey'in izlediği politikalar nedeniyle de savaştan daha az etkilenen bir bölge olmuştu. Savaş yıllarında İzmir'de Osmanlı'nın diğer kentlerine nazaran yaşanan ekonomik rahatlık Vali Rahmi Bey'in İzmir ekonomisini korumaya yönelik uyguladığı faaliyetlerden kaynaklanmaktaydı. Aynı zamanda gayrimüslim tebaanın ticari hayatta yükselişi, Türklerin ise gerileyişini önlemeye yönelik Milli İktisadi politikalarıyla da Türklerin ticari hayatta biraz daha fazla yer almasına yönelik etkinlikleri de izlediği önemli bir siyasetti. Askeriyenin günlük ihtiyaçlarının her şeyin üstünde tutulmasını isteyen tutumuna sivil idarenin karşı çıkması sivil halkın ihtiyaçlarının gündeme getirilmesi savaş yıllarında olunmasına rağmen üretimin normal seyrini izlemesi ve elde edilen ürünlerin tüketiciye sunulması yollarının açık tutulması konusunda idarenin gösterdiği az ya da çok başarıda kuşkusuz dirayetli bir Vali olan Rahmi Bey'in payı büyüktü²³².

Vali Rahmi Bey'in girişimleriyle I. Dünya savaşı içinde gerçekleştirilen Osmanlı Piyango çekilişleri de dikkat çekmektedir. Özellikle savaşın dünya tarihinde başlangıç yılı olan 1914 senesinde yapılan piyango çekilişi dönemin basınında yer almıştır²³³. Burada üzerinde durulması gereken asıl konu bu tür piyango çekilişlerinin dünya savaşları sırasında yapılması ve gerçekleştirilen bu etkinliğin ikramiyesinin 25 bin guruş gibi büyük meblağlarda olmasıdır. Bu durum savaş ekonomisi içinde olan Osmanlı İmparatorluğu'nda İzmir'in dönem içindeki

²³¹ Sabri Sürgevil, **a.g.e.**, s.95-96. Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı İmparatorluğunun girmesine karşı olan Vali Rahmi Bey'in savaşa girişten bir süre sonra istifa ederek Cihad'a iştirak edeceği ve Mısır seferine katılacağı şayiası çıkmış bu da derin üzüntüye neden olmuştu.

²³² Sabri Sürgevil, **a.g.e.**, s 95-96.

²³³ **Ahenk**, 23 Ağustos 1330.

sosyal ve ekonomik boyutu hakkında da önemli bir durumu göstermektedir²³⁴. Aynı zamanda bu durum mülki idarenin, eğlence hayatında doğrudan etkisinin ve katkısının olduğunun bir göstergesidir.

Osmanlı İmparatorluğu'na gönderilen bir İngiliz casusu olan Gerthure Bell, Rahmi Bey'in Türklerin ticari hayatta üstünlüğü ele geçirmesine yönelik bir takım politikalar izlediğini belirtmiştir. Bu durumu da yayınlamış olduğu günlüklerinde şöyle dile getirmiştir:

*“Vali Rahmi Bey, Rumlara karşı sert politika izlemekte ve bunun sonucu olarak da Rumları İzmir topraklarından çıkarmayı amaçladığını, aynı zamanda ticari hayattaki üstünlüğün Türklerin eline geçmesini istemektedir”*²³⁵.

Rahmi Bey'in özellikle İtilaf devletleriyle kurduğu ilişki, I. Dünya savaşının sonunda imzalanan Mondros ateşkes antlaşmasının imzalanmasında etkiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Aslında, bu etkide, Osmanlı devletine hiçbir müsamaha gösterilmedi ancak imzanın akdi sürecinde bir nebze de olsa mutedil davrandılar ki, bunun nedeni Kutü'l-Amare'de Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa'ya esir düşen İngiliz generalin Türkler tarafından misafirperverlik ve ihtimamla ağırlanması da etkili olmuştu.

Rahmi Bey I. Dünya savaşı yıllarında yaşanan sıkıntıları azaltmak için birçok önlemler almıştır. Cephede savaşan askerlere yardım amacıyla ve sivil halkın ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli yardım komisyonları oluşturmuştu. Savaşın İzmir şehrinin az etkilenmesi için büyük çabalar sarfetmişti.

---

²³⁴ **Ahenk**, 11 Teşrinevvel 1332.

²³⁵ www.gerty.ncl.ac.uk Letters/Diaries, 12/05/1914.

Vali Rahmi Bey'in savaş sırasında yabancılara iyi davranması ve onların güvenini kazanmış olmasına ilişkin bilgiler aldığımız 20 Aralık 1914 tarihli mektup Ahmet Mehmetefendioğlu'nun aktarımıyla şoyledir:

“Biz İzmir'deki İngiliz Fransız ve Rus yurttaşları olarak yıllardan beri yaşadığımız misafirperver ülkenin içinde bulunduğu güç koşullar karşısında kendimiz ve hemşerlerimiz adına derin saygılarımızı sunmaktan mutluluk duyarız. İngiltere Fransa ve Rusya her türlü değişen koşullar içinde Türkiye ile olan ilişkilerini sürdürmeye özen gösterdiler. Bugün size içinde bulunduğumuz durumun ne kadar acılı olduğunu ve hepimizin gücünü aştığını açıklamak isteriz.

Aynı zamanda enerji ve ileri görüşlü görevinize karşı duyduğumuz ilgiyi de dile getirmek isteriz. şuna inanıyoruz ki bizim çıkarlarımız her türlü tehlikeden uzak olarak sizin elinizin altındadır. Bizim açımızdan, şuna kesin olarak inanmanızı istiyoruz ki iyi niyetimiz ölçüleri içinde görevinizi kolaylaştıracak ve şehir halkını sükünete çağırarak her türlü buyruğu yerine getirmeye hazır olduğumuzu bildiririz”²³⁶.

Mektuptan da anlaşılacağı üzere, Vali Rahmi Bey'in bu göreve getirilmesi bir tesadüf değildi. İzmir'de yaşayan gayrimüslim tebaa Vali Rahmi Bey'e oldukça güveniyor ve savaş nedeniyle refahlarını kaybetmemek adına buyruklarına uyacaklarını bildiriyorlardı.

Vali Rahmi Bey'in izlediği bu politika İtilafla flört eden bir görüntü içindeydi²³⁷. Bunun nedenleri arasında İttihat ve Terakki Partisi'nin verdiği geniş yetkiler gösterilebilir. Vali Rahmi Bey İzmir'de kozmopolit yapıdan ve bu yapıda ekonomik hayatta gayrimüslim tebaanın önde olması nedeniyle dengeli bir politika izlemek zorundaydı. Aldığı kararlarda gayrimüslim tebaanın dikkatini çekmemeye büyük özen gösteriyordu²³⁸.

²³⁶ Ahmet Mehmet Efendioğlu, **a.g.t.**, s. 55-56.

²³⁷ Sabri Sürgevil, **a.g.e.**, s. 95-96

²³⁸ **A.g.e.**, s.96. Rahmi Bey İzmir Metropolitisi Hirisostomos'u İzmir'den uzaklaştırma yoluna gittiğinde Ortodoks tebaanın tepkisini çekmemek için Müftü Rahmetullah Efendi'yi de görevden almıştı

IV. BÖLÜM

1. I. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA OSMANLI EĞLENCE HAYATININ SEKTEYE UĞRAMASI

1.1. Savaş Bunahmında İzmir’de Eğlence

I. Dünya savaşı boyunca İzmir, içinde barındırdığı insanlar ve onların meydana getirdiği, toplumsal hayatın sonuçları olarak kabul edilen insan için var olan ve insan eliyle yaşatılan kurum ve kuruluşlarıyla, kendine has görüntüler içinde olup renkli bir mozaik halindeki İzmir’in nüfusundan kültürel yapısına, hizmet sektörüne varana kadar değişmeyen bu özellik savaş süresi boyunca da gelişmiş, dönemin İttihat ve Terakki Partisi’nin politikasıyla uyumlu bir duruma getirilmiştir²³⁹. 15 Mayıs 1919 öncesine kadar İzmir gerek ticari gerek sosyal gerekse de kültürel hayatta oldukça gelişmiş bir durumdaydı.

Osmanlı’nın son dönemlerinde yaşanan siyasi olaylar, sosyal yaşantıyı da etkilemişti. Özellikle İttihat ve Terakki partisinin benimsemiş olduğu Türkçülük fikri sadece siyasi hayatta değil kültürel hayatta da kendini göstermişti. Bu nedenle bu dönemde sergilenen oyunlarda bu fikrin etkileri yer almıştı.

İzmir’de Vali Rahmi Bey başta olmak üzere özellikle 1913 yılından sonra kente İttihat ve Terakki’nin Katib-i Mesulü olarak gelen Celal(Bayar) Bey, Anadolu Gazetesi sahibi Haydar Rüştü (Öktem) Bey, İttihat Terakki’ye bağlı Türk Ocağı ve Müdafaa-ı Milliye Cemiyetleri bu kampanyanın öncüleri olarak dikkati çekiyorlardı²⁴⁰. 2 Eylül 1912 tarihinde resmen faaliyete başlayan Türk Ocağı’nın ise İzmir’in kültürel yaşamında etkisi oldukça fazla olmuştur²⁴¹.

²³⁹ Sabri Sürgevil, **a.g.e.**, s. 107.

²⁴⁰ Günver Güneş, **a.g.m.** s. 158.

²⁴¹ Günver Güneş, **İzmir Türk Ocağı Faaliyetleri (1923 – 1931)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1990, s.23.

O dönemde yaşamış bir Levanten olan Petros Brussalis savaş zamanında günlük hayattaki düzenlerinin çok az değiştiğini belirtmiş bu durumu şöyle ifade etmiştir: *“Tabii ki eksik bazı şeyler var ama her zaman yaşadığımız gibi yaşamaya devam ettik”*²⁴².

Bu durum yabancı sermayenin gerek ülke gerekse İzmir genelinde ekonomik yaşamın büyük ve vazgeçilmez bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Savaş sırasında üretim ve tüketim ilişkilerinde başat rol oynayan yabancı sermaye dünya savaşının etkilerinden uzak tutulmaya çalışılmış, eğlence kültürlerinin devamının sağlanarak İzmir ekonomisindeki pay ve katkıları canlı tutulmaya çalışılmıştır.

Görüldüğü gibi; İtilaf devletleri kendi vatandaşlarının yoğun olarak yaşamış olduğu bu kenti bombalamak istemiyordu. Bu nedenle İzmir’de bombalanan yerler genellikle tren istasyonları, kaleler limanlar ve diğer askeri öneme sahip yerlerle sınırlı kalmaktaydı²⁴³. İtilaf devletleri I. Dünya savaşında yoğun olarak kendi milletlerinin yaşamış olduğu İzmir’i düşünmekteydi. Bu nedenle de İzmir’de yaşayan Levantenler ve diğer azınlık tebaa gündelik hayatlarından pek bir şey kaybetmese de, yine de az da olsa kaygı duymuşlardır.

Savaşın Dünya tarihinde başlangıç yılı olan 1914 yılına ilişkin İzmir’in ünlü gazetecisi olan Hüseyin Rıfat’ın vermiş olduğu bilgiler şehrin savaş yıllarında da eğlence hayatına ilişkin ipuçlarını sunmaktadır:

*“Şehrin Birinci ve İkinci Kordon, Karşıyaka, Karantina, Göztepe, Kokaryalı mevakiinde oldukça dil-nişin ve latif binalar, büyük ferhane (frenkhaneden muhaffef) ve ticarethaneler pek kesirdir. En işlek çarşı ve pazarları Frenk Mahallesi ile Kemeraltı, Paşadurak, Arasta, Odun Pazarı, Parmakkapı, Ayayorgi, Meyhane Boğazı, Fasulye ’dir”*²⁴⁴.

---

²⁴² Giles Milton, **a.g.e.**, s.65.

²⁴³ **A.g.e.**, s.70.

²⁴⁴ Hüseyin Rıfat, **İzmir 1914**, Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir, 1997, s.15.

Bu dönemde yine İzmir’de yaşayan gayrimüslim tebaa ile müslümanlar arasındaki ilişkilerinde değiştiğini görmekteyiz. Marie- Carmen Smyrnelis’in aktarımıyla Köklüce köyünden Yunanlı Ilias bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Türklerle gayet iyi anlaşıyorduk, sık sık görüşüyorduk, mülklerimiz birbirine komşuydu. Ortak eğlencelerimiz vardı. Ortak bir Futbol takımı vardı. Anayasadan sonra ilişkilerimiz yavaş yavaş bozulmaya başladı. Özellikle de I. Dünya Savaşı’ndan sonra. Kısımlar başladı, Fanatizm başladı, İnsanlar propagandalarıyla halkı fanatikleştirdi”²⁴⁵.

Savaş yıllarında İzmir’in genel durumu hakkında dönemin anıları önemli ipuçları vermektedir. Bunlardan biri olan İzmir’in eğlence hayatına ilişkin bilgiler elde ettiğimiz Mehmet Kamil Dursun’un İzmir hatıralarında İzmir’de gayrimüslim tebaa ile Avrupalıların bir takım eğlenceleri belirtilmiştir.

“Senenin birinde İngilizlerin iki filosu birden İzmir Limanına geldi. Körfez tamamen irili ufaklı gemilerle doldu. Her zaman yaptıkları gibi bu sefer de donanmanın askerleri şehre çıktılar. Şehrin cadde ve sokakları, çarşı ve pazarları İngiliz erleriyle pek ziyade kalabalıklaştı. Bu askerleri himaye (!) için gemilerden silahlı müfrezeler şehre çıkarıldı. Bunlar ortalıkta devriye gezmeğe başladılar. Hükümet, devletin haysiyet ve istikbaliyle alay eden bu icraata ses çıkarmazdı... İngiliz askerleri Frenk mahallesinde, Meyhane boğazı semtinde, umumi evlerin bulunduğu sokaklar arasında, Birinci ve İkinci Kordonlarda eşeklere biner, zil zurna sarhoş bir halde şarkı söyleyerek dolaşır, eğlenirlerdi. Rum palikaryaları (delikanlıları) latarnalarla bu alayın önünden arkasından koşturur ve sarhoş alaylarını coştururlardı. Bu sırada bir cinayet oldu. O zamanın uçarı çapkınlıklarından Tamaşalık Kınakına Mehmet isimli bir delikanlı ile iki İngiliz bahriyelisi arasında Birinci Kordon’da şimdiki Çolakzadelerin mağazasının yerinde bulunan Viyana Otelinin ferhanesinde- Birinci Kordon’dan İkinci Kordon’a kadar alt koridorunda bir kavga oldu. İngiliz Mehmed’i yaraladılar. Mehmed de bıçakla İngilizleri öldürdü... (Kınakına Mehmed yakalandı ve müebbed kürek cezası yedi”²⁴⁶.

Giles Milton’un Levanten günlüklerine ilişkin aktarımlarından, İzmir şehrinde yaşayan gayrimüslim tebaanın savaş yıllarında eğlence hayatına devam ettiğini anlamaktayız.

²⁴⁵Marie- Carmen Smyrnelis, a.g.e., 212.

²⁴⁶M.Kamil Dursun, **İzmir Hatıraları**, Haz. Ünal Şenel, Akademi Kitabevi, İzmir 1994 s.29- 30.

“1914 yılında Smyra'nın nüfusu hayattan zevk almaya devam etmekte. Kulüplerin salonlarında öğleden sonraları danslı çay partileri, Elhamra'da bahçe tiyatrosunda İtalyan opera sezonu başlamıştı. 1860'lardan 1914'lere kadar Smyrna dünyanın kültürlü ve eğitilmiş şehirlerinden biri oldu. İzmir'de savaş yıllarında şehirde yaşayan azınlıklar, kıyının devamlı bir şekilde bombalanmasını büyülenmişcesine izlemişler, Rıhtım kenarındaki barların birinden akşam bombardımanını seyretmek şehrin en popüler etkinliği olan akşam yürüyüşlerinin yerini almış, bombardımanı izlemek için rıhtımdaki kafelerin terasları körfezi karşıdan gördüğü için en gözde mekanlar arasında yerini almış, Hatta Horton ve arkadaşları ve çalışanlar şehrin dış kaleleri bombalanırken cinlerini yudumlardı. Dönemin Valisi Rahmi Bey şehrin bombalanmasından keyif alan kişiler arasında yer aldı”²⁴⁷.

Her ne kadar Vali Rahmi Bey'in şehrin bombalanmasından keyif alan kişi olarak bir takım Levantenlerin günlüklerinde gösterilse de bu durum pek inandırıcı gelmemektedir. Vali Rahmi Bey'in İngilizlerin şehri kendilerine teslim etmeleri için büyük baskı yapmaları ve bu baskıya karşılık verdiği ünlü yanıtı bu durumu daha net ortaya koyacaktır.

“- İzmir, cayır cayır yanar, yinede İngiliz olamaz. Bu davranışınızla şehrin içindeki tüm Hristiyanları ateşin içine atıyorsunuz. Şehri dövüşerek alsanız bile tek bir Hristiyanı sağ bulamayacaksınız...”²⁴⁸.

Vali Rahmi Bey savaş yıllarında İzmir'de ekonomiye destek amacıyla, bir çok etkinlik düzenlemiş, savaştan İzmir şehrinin ve özellikle de yabancı kitlenin daha az zarar görebilmesi için büyük çabalar sarfetmişti.

Yine, savaş yıllarında İzmir'de eğlence hayatının devam ettiğine dair dönemin anılarından önemli ipuçları elde edebilmekteyiz.

“Harp'te güzel vakit geçirilen günler yerler oldu. Bornova'da Rene Lochner'in evinde esaslı musiki ziyafetleri verilirdi. Madam Evleyn Lochner piyanoya geçer, güzel sesi ile operalardan resitalleriyle

²⁴⁷ Giles Milton, a.g.e., s.45- 65.

²⁴⁸ Yaşar Aksoy, a.g.e., s. 133.

misafirlerini ağırlardı.Karşıyaka'da Madam Fernand Guifray'ın salonunda verilen ziyafetlerde pek parlak olurdu.Gençler Aliottiller'in Karşıyaka'daki Villa des Algues'ında piknikler, Cock Tailler hafif müzik partileri tertiplerdi... İzmir eğlenceleri İstanbul gençlerini, bir kolayını bulup şehrimizde memuriyet almaya sevk ederdi. Maliye , Dahiliye, Maden Ziraat müfettişleri bir türlü teftişleri bitiremezlerdi”²⁴⁹.

1913 yılında İzmir'e gelmiş olan Bezmi Nusret Kaygusuz'un, şehrin genel görünümüne ilişkin gözlemleri Tülay Alim Baran'ın aktarımıyla şöyledir:

“ İzmir, şehri çok sönük, hiçbir gelişme olmayıp her tarafı derin bir hüznün kaplamıştı. Hayat sabahtan akşama kadar günlük meşgaleler arkasında dolaşarak geceleyin sigara ve nargile kokularıyla dolu kahvelerde oturmaktan ibaretti, radyo henüz keşfedilmediği için müziğin gramofon kovanlarından dinlenirdi. Koca şehirde bir tiyatro bir konser veya edebi bir müsamere yoktu”²⁵⁰.

Ancak Hüseyin Rıfat ise İzmir 1914 adlı anı kitabında İzmir'in savaşın başlarında sosyal aktivitelerini devam ettirdiğini belirtmektedir.

“...Kütüphane-i Milli Sineması'nda ayrıca tiyatro temsili içinde ufak bir şano olduğu için İzmir'in Türk gençlerinden mürekkep Heveskaran tarafından ara sıra oyunlar verilmektedir. Sair sinemaların kısm-ı azamı da tiyatro oynamaya müsaittir. Hatta bunlar hadd-ı zatında tiyatro oldukları halde sonradan sinemalara karşı ahalinin fevkalade devamlı bir rağbet göstermeleri neticesinde sinemaya mahsus makine, alet ve edevat getirtmeye mecbur olmuşlardır. İzmir tiyatroları içinde en mükemmeli binanın letafeti ve gerek tarz-ı inşasının zarafet ve mefruşatının nefaseti nukat-ı nazarından en mümtazı bundan iki sene evvel hitam bulan “Misir Kumpanyası'nun taht-ı tasarrufundaki Kordon üzerinde kâin “ İzmir Tiyatrosu” dur. Bu tiyatro taksimat-ı esasiye'ce de dört parçaya mümkasım ve dört kat üzerine mebnadır. Son derece zarif ve müzeyyen levhaları müteaddittir. Ayrıca balkonu'da havadır. Velhasıl buna Avrupa tiyatrolarının küçük mikyasta bir modeli denilebilir. Yalnız harik gibi bir kazaya karşı bir de İkinci Kordon cihetinden kapısı bulunmaması bu mükemmel tiyatro için en büyük bir noksanıdır. Bundan sonra ikinci derecede Sporting Kulüp Tiyatrosu gösterilebilir. Diğerleri ise her türlü

²⁴⁹ Nail Moralı, a.g.e., s. 46.

²⁵⁰ Tülay Alim Baran, **Balkan Harplerinin Bitimiyle I. Dünya Savaşı Arasında Yerel Basına Göre İzmir**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), D.E.Ü. Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir,1988, s.88.

müzeyyinatın ari, gayet sade ve basit oldukları için zikir ve tadatı caiz bile değildir. İzmir’de memleket namına belediye tarafından inşa edilmiş milli bir tiyatro ve binası bulunmaması pek büyük teessüflere sezadır. İzmir gibi mütemeddin ve mamur beldelerde umumi bağçelerin, parkların vücudu nasıl elzem ise bunun vücudu da o derece de elzem ve elhemdir”²⁵¹.

Savaş bunalımında İzmir’de eğlence hayatının kesintiye uğramamasında, İzmir’in canlı ekonomisi ve kozmopolit karakteri çok etkili olmuştur. Lütfü Dağtaş İzmir Gazinoları adlı eserinde; Dr. Funda Barbaros’un İzmir’de Sanayileşme adlı kitabında, 1830-1930 arası 100 yıllık dönemde İzmir’i Osmanlı İmparatorluğu’nun iç dinamikleri ile Avrupa Kapitalizminin çakışma noktası olarak gösterdiğini belirtmiş ve eserden şu alıntıyı yapmıştır:

“Kimilerine göre Güzel İzmir, kimilerine göre Gavur İzmir olarak adlandırılan bu kent bence Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde, merkezi otoritenin en zayıf noktası, dünya ülkeleri ile dinamik iletişimin sağlandığı bir serbest ve sivil şehirdir.”²⁵²

Lütfü Dağtaş aynı eserinde Dr. Funda Barbaros’un bu saptamasına katıldığını şu cümleleriyle de ifade etmiştir:

“Bu saptamanın doğruluk payının özünde İzmir’in Ege’nin ihracatına yönelik tarım ürünleri ile madenlerinin sevkedildiği bir liman kenti konumunda olması Kentin gayrimüslim tüccar, banker, aracılara dayalı burjuva yapısı gereği, kültür-sanat ve eğlence yönüyle de öne çıkmış olmasını sağlamış, bu nedenle İzmir nüfusu içerisinde Türklerin dışında Rum, Ermeni, Musevi, İtalyan ve diğer ulusların bireylerinin sayıca çok olarak yer aldığı gerçeğinin bunda önemli rolü vardır”²⁵³.

Savaş Osmanlı’nın siyasi sosyal ve ekonomik yaşantısında büyük değişimleri de beraberinde getirdi. Ancak, İzmir’de savaşa rağmen eğlence hayatı canlılığından pek bir şey kaybetmemiştir. Çünkü İzmir I. Dünya Savaşı’nın askeri hareketlerinden doğrudan etkilenmeyen bir şehir olmuştur; savaş sırasında şehrin üzerinde sadece bir İngiliz uçağının uçtuğu bilinir²⁵⁴. Gerçekten de İzmir I. Dünya Savaşını diğer Osmanlı şehirleri gibi yaşamamış olup ancak savaşı 15 Mayıs 1919’da Yunanlıların

²⁵¹ Hüseyin Rıfat, a.g.e., s.21 – 22.

²⁵² Lütfü Dağtaş a.g.e., s.4-5

²⁵³ A.g.e., s.4-5.

²⁵⁴ Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, İstanbul, 2000, s.175.

İzmir’i işgaliyle hissetmişti. Birçok bölgede savaşın etkileri yoğun olarak hissedilirken İzmir’de yaşam eski özelliğinden pek bir şey kaybetmemişti.

20. yüzyılın başlarında İzmir’in Buca ve Bornova semtleri bir Levanten ve azınlık semtlerinin tüm lüks ve ihtişamını gösteriyordu²⁵⁵.

Bu nedenle Kordondaki kafeler restoranlar ve çeşitli eğlence yerleri eski canlılığından bir şey kaybetmemişti. Tanzimat dönemiyle değişen eğlence kültürü savaşın olumsuzluklarına rağmen devam etmişti. Batı Anadolu’da yaşayan hiçbir Rum’un harple ilgili hiçbir eğitimi olmayıp barış şartlarında yaşamış, ticaret ve sanatla uğraşmıştır²⁵⁶. Savaş nedeniyle yabancı nüfusun hayatı çok az etkilenmişti Tiyatrolar ve meyhaneler savaş öncesinde olduğu gibi dolup taşıyordu. Gece kulüpleri ise eğlencelerini devam ettirdikleri için, Osmanlı yönetiminden rahatsız olmaktaydılar.

Görüldüğü üzere; İzmir’in farklı milletle farklı inançlara açık bir pencere oluşu onun savaş yıllarında da eğlence kültürünün devam etmesine neden olmuştur. İzmir’de yaşayan azınlık tebaanın varlığı ve azınlık tebaa ile birlikte hızla gelişen ekonomik yaşamda bu durumda etkili olmuştur. Çünkü Osmanlı savaşa ekonomik destek sağlamak amacıyla İzmir’de eğlenceler düzenlenmesine izin vermiştir. Düzenlenen birçok etkinlik savaşa ekonomik destek sağlama amacı taşıyordu.

Mustafa Kamil Dursun, İzmir Hatıraları adlı anılarında şöyle belirtmiştir:

*“Vali Rahmi Bey’in İzmir’e geldiği tarihte henüz I. Cihan Harbinin başlamamıştı. O sırada Harbiye Nezaretinde bulunan Enver Paşa orduyu tensik ve ihrazla meşgul etmiş, bu amaçla da İzmir’e gelmiş ve Enver Paşa’ya Sporting Kulüp’te gayet mükemmel bir ziyafet verilmiştir”*²⁵⁷.

---

²⁵⁵ Ergün Aybars, **a.g.e.**, s.73.

²⁵⁶ Murat Köylü, **a.g.e.**, s.15.

²⁵⁷ Mustafa Kamil Dursun, **a.g.e.**, s.69.

Ayrıca Vali Rahmi Bey Sporting Kulüp'te kurulmuş olan Tiyatroda İzmir hanımlarının izlemeleri için tiyatro oyunu sahneye koydurur²⁵⁸.

Yine Rıhtımda yer alan Hotel de la Commune'ın alt katında İngiliz Usulü çalışan Cafe Neon'da da müzikli eğlenceler düzenlenir, yurt dışından getirilmiş kadınlar burada dans ederlerdi²⁵⁹.

Giles Milton'un eserinde Levantenlerin anıları başlığı adı altında aktardığı I.Dünya savaşının en karanlık yıllarından biri olan 1917 yılında İzmir'de Yunanlılar, Türkler, Levantenler ve Yahudilerin siyah elbise ve kravatlarla Smyrna Opera Salonunda Verdi'nin Rigolettosu'nun galasını izledikleri, ailelerin öğleden sonra çayı için toplandıkları, baloların devam ettiği birçok Levanten ailelerin günlüklerinde belirtilse de,²⁶⁰ Çınar Atay İzmir'de o dönemde böyle bir tiyatronun olmadığını vurgulamaktadır. Bülent Şenocak da böyle bir tiyatronun İzmir'de bulunmadığını, tiyatroya ait fotoğrafın Avrupa ülkesine ait olabileceğini belirtmekte ve bunun da gerekçesi olarak İzmir'de böyle bir yapının olmayışını göstermektedir. Adnan Bilget ise geniş balkonları olan İzmir tiyatrosunun varlığından bahsetmektedir²⁶¹.

I. Dünya Savaşın son yılı olan 1918 'de kentte ikisi Müslümanlara, üçü Rumlara, dördü de Ermenilere ait olmak üzere toplam dokuz tiyatro bulunuyordu²⁶².

Savaş yıllarında gayrimüslim tebaa eğlence hayatına devam etmekteydi. Örneğin gayrimüslim tebaanın Hristiyanlar tarafından Mesih olarak kabul edilen

---

²⁵⁸ A.g.e., s.69.

²⁵⁹ Lütfü Dağtaş a.g.e., s.17.

²⁶⁰ Giles Milton, a.g.e., s. 76.

²⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Adnan Bilget, **Son Yüzyılda İzmir Şehri**, Meşher Basımevi, İzmir, 1949.

²⁶² Erkan Serçe, **İstatistiklerle İzmir (1917 – 1918)** Kebikeç, Sayı. 4, İstanbul, 1996, s.169.

İsa'nın doğum gününün geleneksel olarak kutlandığı yıllık tatil olan Noel kutlamaları bu dönemde de İzmir'de devam etmiştir²⁶³.

Giles Milton'un Kayıp Cennet adlı eserinde belirttiği Levanten günlüklerinde eğlenceye ilişkin çarpıcı tasvirler yer almaktadır. Bornova'daki hayatın eskiden olduğu gibi devam ettiği, Ailelerin hala öğleden sonra çayı için toplandıkları, sosyal kulüp, aidat ödeyen üyelere açık olduğu, büyük evlerde aile balolarının devam ettiği Baloların inanılmaz olduğu böyle baloları bir daha görmenin çok zor olduğunu²⁶⁴ vurgulamışlardır.

Osmanlı'nın sağlamış olduğu dinsel hoşgörü Rumların savaş yıllarında da dini ayinlerini ve dini bayramlarını gerçekleştirmelerini sağlıyordu. Bu nedenle Rumların önemli dini eğlenceleri olan Paskalya yortuları İmparatorluğun genelinde devam ettiği gibi İzmir'de de devam etmekteydi. Ancak, İzmir'de yaşayan Zencilerin dana bayramlarına ilişkin I. Dünya savaşına kadar olan bilgileri dönemin basınından takip etmemize rağmen, savaş yıllarında dana bayramına ilişkin herhangi bir veriye yer verilmemiştir. Bu durum I. Dünya savaşı yıllarında zencilerin gayrimüslim tebaaya nazaran eğlence hayatının sönük olduğunu göstermektedir.

Levanten topluluğunun günlük yaşantısı sineması tiyatrosu, kulüpleri partileri ve kokteyleriyle devam ediyordu²⁶⁵. Aynı zamanda I. Dünya savaşının getirmiş olduğu ekonomik buhranın etkisini azaltmak için her ne kadar Türkler yardım amacıyla çeşitli gösteriler eğlenceler düzenlerken gayrimüslim tebaanın da çeşitli eğlenceler düzenlediğini görmekteyiz. İaşe-i Fukara ve Muhacirin Komisyonlarına yardım edenlere madalya verilirdi²⁶⁶.

---

²⁶³ Giles Milton, **a.g.e.**, s. 76.

²⁶⁴ **A.g.e.**, s. 77.

²⁶⁵ Sabri Sürgevil, **a.g.e.**, s. 117.

²⁶⁶ **Ahenk**, 11 Nisan 1331.

1.1.1. Eğlenceye Dayalı Mekanlar

1.1.1.1. Tiyatrolar

Savaşın getirmiş olduğu buhran, İzmir'in tiyatro hayatında da kendini göstermiştir. II. Meşrutiyet dönemiyle başlayan Tiyatrodaki canlılık savaş ile birlikte gücünü yitirse de yine de devam etmiştir.

I. Dünya Savaşı sırasında ülkenin içinde bulunduğu olumsuz durumun etkisiyle tiyatro faaliyetlerinde de gerileme yaşanmıştır. Çünkü II. Meşrutiyet dönemi ile canlanan İzmir Tiyatro hayatı, 1916 yılından itibaren eski canlılığını kaybetmiştir. Dönemin gazetelerinde savaşın sonlarına doğru tiyatro etkinliğine ilişkin haberler oldukça azalmıştır. İzmir'in kozmopolit özelliğinin doğurduğu bir sonuç olan farklı milletlerin yer aldığı sahne yaşantısını savaşın buhranı olumsuz yönde etkilemiştir. Yine de tüm olumsuzluklara rağmen devam etmiş olduğunu görmekteyiz. 1914 yılında İzmir'de Fransız hastanesinde bir tiyatro gösterisinin verildiği bilinmektedir²⁶⁷.

Bu sırada başlayan Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı çeşitli güçlüklerin tiyatronun çalışmalarını engellemesi nedeniyle, ilk oyun ancak 1916 yılı başında sahneye konulabilmiştir. Konulan bu oyunun ismi, Hüseyin Suat'ın Çürük Temel uyarlaması olup, onu Halit Fahri'nin Baykuş'u izlemiştir²⁶⁸. Savaş yıllarında Tiyatro gösterilerinde aşırı milliyetçilik duygularının da hâkim olduğunu görmekteyiz. Bu sadece Tiyatro sahnelerinde değil; Türk milliyetçiliğinin dilde de kendini göstermiş olduğunu görmekteyiz. İşletmelerde Türkçe kullanma zorunluluğu, gayrimüslimlerin okulları da dâhil olmak üzere Türkçenin zorunlu eğitim dili olması, başlıklarını

²⁶⁷ Bülen Şenocak, **a.g.e.**, s. 102.

²⁶⁸ Olcay ÖnerToy, "Milli Edebiyat Döneminde Tiyatro ve Öteki Türler", **Çağdaş Türk Edebiyatı**, Anadolu Üniversitesi Yay., No: 1070, Editör: Canan İleri, Eskişehir, 1998, s. 81.

Türkçe belirtmeleri için de gazetelere yapılan dayatma, Yunanca, İngilizce, Fransızca yer adlarının değişmesi bunun kanıtıdır.²⁶⁹

İzmir'in savaş yıllarında tiyatro faaliyetlerinin devam ettiğine dair bir kanıtta bu dönemde İzmir tiyatro topluluklarından Behçet Efendi Kumpanyası ile Heveskaran'ı Temsiliyesi'nin savaşın son yılları olan 1918 yılında gerçekleştirdiği Bir Müsamere İzmir'in toplumsal yaşantısını yansıtması açısından çok ilginçtir²⁷⁰.

“Bir Müsamere- Türk, Ermeni ve Rum Kumpanyalarının iştirakiyle ahiren vefat eden sanatkar-ı şehir Ahmed Şefik Beğ'in tezkir namı için Kanun-ı Evvelin 20. Cuma günü gündüz ikide hanımlara ve akşamı sekiz buçukta umuma İzmir Tiyatrosu'nda:

1. *Sakallı Gelin, Komedi raks, 1 perde. Behçet efendi Kumpanyası Tarafından*
2. *İstanbul Gülü, Operet, 1 perde. Zaharya Martika Kumpanyası tarafından*
3. *Sanatkarın Kalbi, Dram, 1 perde: Minak Efendi Kumpanyası tarafından*
4. *Zor Nikah, Komedi 1 perde. Heveskaran Heyeti tarafından. Arapça Dans, Alafranga Raks, Biletler Beğler Sokağı'nda İkbâl Ticarethanesi'nde satılmaktadır”.*

1918 yılında İzmir'de sergilenen oyunlardan da anlaşılacağı üzere halkın savaş yıllarının moral çöküntüsünü tiyatro sahnelerinde gösterime sunulan komedi oyunları ve çeşitli dans gösterileriyle atmaya çalıştığı kanısına varabiliriz.

İzmir'de Heveskaran Kumpanyası adı altında I. Dünya savaşının getirdiği buhranı sahneye yansıtmak adına çeşitli oyunlar savaşın sonlarında da sergilenmeye devam etmişti. Sporting Kulüp ve Birinci Kordondaki Ferah Sinemasında 1916 Kasım ayında birer oyun oynadıktan sonra aynı yılın aralığında Kordondaki Palas

²⁶⁹ Erkan Serçe, “İzmir Mahalleleri” **İzmir Kent Kültür Dergisi**, S.1, İzmir, 2000, s. 167. Örneğin; Mortakia Muradiye, Triada Turfanda, Eduard Talat Paşa, Allioti Rahmi Bey, Paradiso Osmancık, Malkots Tahir Bey, Tomaso Hüseyinler olur.

²⁷⁰ Efdal Sevinçli, **a.g.e.**, s. 33.

Sinemasında Aşk Ferdası piyesini 1917 Şubatında da Karşıyaka Kulüp Sinemasında Kafkas'ta Hilal piyesini sahneye koymuşlardı²⁷¹.

Bu dönemde tiyatrodaki sergilenen oyunlarla halka moral verilemeye çalışılmıştır. Böylelikle savaşın getirmiş olduğu buhranın etkileri azaltılmaya çalışılmıştır.

1914 tarihinde İzmir'de oynanan "Sultan Murad" adındaki Piyenin büyük beğeni kazanması nedeniyle tekrar izlenmesine yönelik talebin gelmesinden dolayı Karşıyaka da ki Kulüb Sineması'nda kadınlara tekrar gösterilmeye başlanmıştır²⁷².

İzmir'in Tiyatro hayatında önemli bir yeri olan Kaf Kemal'in Irgat Pazarı'nda 12 Nisan 1916'da açılan Osmanlı Sinema ve Tiyatrosunda Mes'ul müdür olarak çalıştığı günlerde Şark Dram Kumpanyası, Kordondaki İzmir Tiyatrosu'nda Mazlum bir Miralayana Vaziyeti adlı beş perdelik piyesle Kahraman Türk Zabiti veya Kafkasya'da Rus Mezalimini sahnelemiş; böylelikle tiyatrolar siyasal olayları sahneye aktararak halkın moralini yükseltmeye çalışmıştır²⁷³.

İzmir'de dönemin basınından yardım amaçlı çeşitli gösterilerinde yapıldığını görmekteyiz. Bu dönemde Osmanlı'nın savaş ekonomisine destek amacıyla, çok sayıda temsiller verilmiştir. Yunan, Yahudi, Fransızların, İtalyanların ve İngilizlerin, katıldıkları Smyrna Amatör Tiyatrosu gibi gruplar, İzmir'de ve civarında yardım amaçlı çok sayıda temsil vermişler, dönemin Valisi Rahmi Bey, bir tiyatro piyesinin başarısından haberdar olunca oyuncuların Kızılay yararına oynamalarını talep etmiş, onlara bir çuval un on beş kilo şeker bağışlamıştır²⁷⁴.

---

²⁷¹ Ömer Faruk Huyugüzel, **İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar**, İBBKY, İzmir, 2004. s.92.

²⁷² **Ahenk**, 17 Kanun_1 Sani 1330.

²⁷³ Efdal Sevinçli, **a.g.e.**, s. 28.

²⁷⁴ Marie Carmen Smrynelers, **a.g.e.** s.218.

Savaş yıllarında İzmir Milli Kütüphane’de temsillerin verildiğini görmekteyiz. Bu binanın tarihi önemi özellikle mahalli idarenin hemen yanında inşa edilmiş olması ve İzmir’in kültürel çehresinde kozmopolit bir yapıyı temsil etmesinden kaynaklanmaktadır. İzmir Milli Kütüphane Heyet-i Temsiliyesi’nin yapmış olduğu gösteriler Ahenk Gazetesi’nin ilanlarında şöyle yer almıştır:

“Fevkalade Müsamere: Milli Kütüphane Heyet_i Temsiliyesi tarafından İzmir Tiyatrosunda Haziran’ın 14. Perşembe akşamı beğlere ve ertesi Cuma günü hanımlara verilecek müsamerenin amacı fakara iaşesi menfaatinedir. Bu Müsamerenin Programı:

Birinci Bölüm: Canlı Tablolar

İkinci Bölüm: Aşk_ı Füsün

İkinci Fasil_ı Dram: Sanatkarın Gururu(I Perdelik temaşa)

Üçüncü Fasil: İzmir aleminden bir Parça(Dokuz kısımdan oluşacak Aşk_ı Füsün ve Raks)Bestekar İsmail Zühtü Bey’in idaresinde bir orkestra heyeti şarkılara iştirak edecektir. Tafsilat el ilanlarında... ”²⁷⁵.

İlandan da anlaşılacağı üzere savaş yıllarında yardım amacıyla bir takım tiyatro gösterilerinin yapıldığı ortadadır. Özellikle, Hilal-ı Ahmer ve Salib-i Ahmer yararına gösteriler düzenleniyordu²⁷⁶.

Savaşa destek amacıyla İzmir’ de kurulan cemiyetlerden biri olan Müdafa-ı Milliye Cemiyeti, ülke ekonomisinin yaşamış olduğu buhrandan etkilenen yoksul halka destek amacıyla çeşitli tiyatro gösterileri yapılmasına destek vermiştir²⁷⁷.

Bu dönemde sergilenen oyunlarda genellikle işlenen konular savaş temalarını içermekteydi. Örneğin; Kafkasya’da Rus Mezalimi²⁷⁸, 1917 yılında sergilenen Kafkas’ta Hilal²⁷⁹ oyunları dönemin basınında yer almıştır. I. Dünya Savaşı’nın getirmiş olduğu moral çöküntüsü nedeniyle sahneye konulan oyunların daha çok dram ve trajedi olduğu görülmektedir. Böylelikle yaşanan dram sahnelerde

²⁷⁵ Ahenk, 13 Haziran 1917.

²⁷⁶ Ahenk , 10 Kanun-i evvel 1330.

²⁷⁷ Ahenk , 26 Şubat 1914.

²⁷⁸ Ahenk , 3 Ocak 1917.

²⁷⁹ Ahenk , 16 Şubat 1917.

dile getirilmeye çalışılmış sahnelenen oyunlar daha çok Müslim tebaanın sesini dile getirmeye çalışmıştır. Müslim tebaa olarak belirtmemizin ana nedeni bu dönemde İzmir de yaşayan gayrimüslim tebaanın savaştan uzak bir yaşantı sergilemesi Müslümanların ise savaşın getirdiği olumsuzluğu daha çok yaşamasından kaynaklanmaktadır.

Savaş yıllarında İzmir’de dönemin Tiyatro etkinliklerini Ahenk gazetesinden takip edebilmekteyiz. Ahenk gazetesinde yer alan bir ilana göre; İzmir Tiyatrosu’nda “Yabancı Kız” adlı bir oyunun sahnelendiğini ve küçük çocukların tiyatroya kabul edilemeyeceği belirtilmekte, ayrıca William Shakespeare’nin yazmış olduğu ünlü trajedilerden biri olan Othello’dan uyarlanmış “Arabe Jan” adlı oyununda İzmir Tiyatrosunda hem de yeni bir tiyatrodaki oynanacağı duyurulmaktadır²⁸⁰.

Gayrimüslim tebaa içerisinde savaşta Türkler gibi sıkıntı yaşayan bir topluluk vardı ki, o da Yahudilerdi. Yahudilerin gerek dini bayramları gerekse de savaş yıllarında eğlence hayatında Rumlara nazaran daha sönük geçirdiğini görmekteyiz. Bunun ana nedenlerinden biri de, savaşın getirmiş olduğu seferberlikti. Yahudi toplumu özellikle İzmir Yahudileri tüm cephelerde savaşmıştı²⁸¹. Savaşa katılmayan erkekler ise tarımsal üretimi arttırmak amacıyla kurulan taburlarda veya giyecek üretmek için çalıştı²⁸². Hatta Yahudi toplumunun savaş yıllarında Osmanlı tebaasına oldukça bağlı olduğu dikkat çekicidir. Bu yüzden İzmir’in eğlence hayatında savaş yılların da tıpkı Türkler gibi Yahudi toplumunun da Rumlara göre daha sönük bir hayat yaşadığı bir gerçektir.

2 Şubat 1923 günü Atatürk İzmir’de bir konuşma yaptığı sırada Avukat Rafael Amado, ona şu soruyu yöneltmiştir.

“Paşam, Türklerin hem kötü hem de iyi günlerinde yanında olana ve aynı duyguları paylaşan Yahudi vatandaşlarımız için ne düşünüyorsunuz? Gazi şöyle cevap verdi: Bizimle kader birliği etmiş vatandaşlarımız vardır ki

²⁸⁰ Ahenk ,15 Teşrin evvel 1918.

²⁸¹ Sara Pardo, a.g.e., s. 57.

²⁸² Siren Bora, **İzmir Yahudileri Tarihi(1908-1923)**, Gözlem Yay., İstanbul,1995, s. 237, 1995.

bunlar hakiki Türk milletidir. Bilhassa Yahudiler bu millete ve bu vatana bağlılıklarını ispat etmişlerdir”²⁸³.

Yine Karataş hastanesinin müdürü olan Nesim Levi Yahudilerin I. Dünya savaşı yıllarında İzmir’de yaşayan farklı etnik uluslardan Osmanlı yönetimine karşı olan bağlılıklarını şöyle dile getirmektedir:

“Yahudi toplumunun I.Dünya savaşında çektiği bir ıstırap vardır. Savaş yıllarında birçok cephede Musevi doktorlar yer almış, Levanten ve Rum toplumunun ise savaş kaygısından uzak oldukça gösterişli bir hayat sürdürmüşlerdir”²⁸⁴.

İzmir, savaş yıllarında sadece tiyatro etkinliğini sürdürmemiş aynı zamanda bu dönemde açılan resim sergileri de İzmir’in kültürel yaşantısı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Efdal Sevinçli’nin aktarımıyla 1918 Kasım ayında güzel sanatlara yönelik resim kursunun açılışı dönemin basınında yer almaktadır:

“İtalyan Sanayi-i Nefise Mektebi Meşhur İtalyan ressamlarından Mösyö Pizani tarafından Bellavista’dan Punta’ya giden üçüncü sokakta 4 nolu hanesinde İtalyan Sanayi-i Nefise Mektebi’nin şubesi küşad edilmiştir. Şakirdlerini resim akademilerine ihzar etmiş olan Pizani, Roma Resim Akademisi’nden birincilikle mezun olduğu gibi şehrimiz menazırına ait kıymet dar tablolarıyla da iştihar edilmiştir. Erkekler her gün hanımlar Pazar günü dokuzdan bire kadar müracaatlar kaydolabilirler”²⁸⁵.

1.1.1.2. Sinemalar

Eğlence kültürü içinde sinema 20. yüzyılın başlarında önemli bir yere sahipti. İzmir’de gösterilen hemen hemen tüm filmler Avrupa’dan ithal edilmekteydi. Türkler sinema hayatında etkin olan gayrimüslim tebaaya nazaran oldukça geriydi. Bunun için de Rumlar bu dönemde çeşitli sinema salonları açmış, film makineleri edinmişlerdi. İmparatorluğun son dönemlerinde İzmir’de sinemaya gitmek, Batı’nın ürettiği imgeleri tüketmek ve bilinçli ya da bilinçsiz olarak değerlerini sahiplenmek,

---

²⁸³ Sara Pardo, **a.g.e.**, s. 58.

²⁸⁴ Kaynak Kişi: Nesim Levi ile yapılan 7/10/2009 tarihli söyleşi.

²⁸⁵ Efdal Sevinçli, **a.g.e.**, s.29-30.

başka bir yerde tanımlanmış psikolojik durumları, mizah usullerini kadın erkek ilişkilerini bireyselliğe bakışı paylaşmak demektir²⁸⁶.

Savaşın getirmiş olduğu olumsuzluklar sinema hayatında da kendini göstermişti. Özellikle bu dönemde Avrupa'dan filmlerin eskiye nazaran daha az ithal edildiğini görmekteyiz. Bununla birlikte nedeni olarak İtilaf devletleriyle Osmanlı'nın savaş halinde olduğu gösterilebilir. Yine savaş yıllarında az da olsa filmlerin ithal edilmiş olması, İzmir'in kültürel hayatında olumsuz bir tavrın olmadığını göstergesidir. İthal edilen filmlerde ise alt yazıların çoğunlukla Fransızca²⁸⁷ olması bu dönemde ülkenin kaderini elinde tutan İttihat ve Terakki partisini ve mensuplarını oldukça rahatsız etmekteydi. Filmlere Osmanlıca alt yazısının yazılmasını talep etmekteydi. Görüldüğü gibi savaş sadece cephelerdeki sıcak savaş ile değil eğlence hayatında da Türklerin İtilaf devletlerine mensup gayrimüslim tebaaya üstünlük kurma çabasıyla da devam etmekteydi. Eğlence dünyası da milli bir mesele haline almıştı²⁸⁸.

İzmir'in sinema hayatında Milli Kütüphanenin büyük bir yeri vardı. İzmir Milli Kütüphane 10 -11 Mart 1913'de Edirne Müdafaası veya "Şükrü Paşa" adlı Piyas ile perdelerini açmıştı²⁸⁹.

İzmir'de Dünya savaşı boyunca sinema gösterilerinin devam etmesinde şu etken de vardı. Savaş ile ilgili filmler gösterilmekteydi. Ayrıca bu filmlerden elde edilen gelirler Savaş için Müdafa-i Milliye gibi cemiyetlere bırakılıyordu. Örneğin: Kordondaki Palas, İris, Ferah, Pate, İzmir sinemalarıyla, Buca da ki sinemalar savaş yararına 1 günlük hâsılatları toplamı 31047 kuruşu vermişlerdi²⁹⁰.

Savaş yıllarında sinema sadece eğlence mekânı değil aynı zamanda bilgi alma mekânı olarak görülmekteydi. Osmanlı toplumu savaş yıllarındaki gelişmeleri sinema salonlarından öğrenmekteydi. Örneğin; I. Dünya Savaşı'nı İzmir halkı Harp

---

²⁸⁶ Herve Georgelin, **a.g.e.**,s. 171.

²⁸⁷ İzmir'de gayrimüslim tebaa içinde en yaygın dil Rumca olmasına rağmen sinemada kullanılan dil Fransızca idi. Bknz , Herve Georgelin, **a.g.e.**, s. 172.

²⁸⁸ **A.g.e.**, s. 172.

²⁸⁹ Sabri Sürgevil, **a.g.e.**, s.134.

²⁹⁰ **Anadolu** 16 Teşrin-i sani 1331.

Gazetesi'nden öğrenmiştir. 1915 Haziranında Milli Kütüphane sineması Harp Gazetesi gösterdiğini duyurarak izleyicisini çoğaltmaya çalışmıştır²⁹¹. Yine bu sinema salonlarında propaganda amaçlı filmlerin sahnelendiği görülmektedir. Ancak savaşın başlangıcından itibaren, sinema yöneticileri çok sayıda ve yüksek kalitede film temin etmekte güçlük çektikleri için, gösterilen filmlerin kalitesi düşmüştür²⁹².

Meşrutiyetle birlikte İzmir'e gelen sinemalarda Türkçe yazılar olmayıp, filmler sessiz oynatıldığı için İzmirli milliyetperver gençler sık sık Türkçe açıklamalı sinema şeritlerinin getirilmesi için gösteri yapıyorlardı²⁹³. İzmir'de bu dönemde filmlerin Türkçe açıklamalı olmasına dair bilgileri çeşitli gazetelerin haberlerinden öğreniyoruz. Anadolu gazetesinin bir ilanına göre; İzmirli gençlerin filmlerin Rumca, Musevice, Fransızca açıklamalarının yanında, Türkçe açıklamalarının da olması gerektiği konusunda ısrarlı talepleri sonucunda film direktörlerinin bu konuda söz verdiklerini görmekteyiz²⁹⁴.

Bu dönemde Irgat Pazarında bulunan Otoman Sineması ve Beyler sokağında bulunan Osmanlı sineması dönemin sosyal ve kültürel hayatın bir parçasıydı.

İzmir'in bu dönemde sosyal ve kültürel yaşamının bir parçası olan, bu sinemalarda gösterilen filmlerden bazıları şunlardır:

---

²⁹¹ Oğuz Makal, **a.g.e.**, s. 68.

²⁹² Sara Snell- Margaret Forsythe, **a.g.r.**, s.72.

²⁹³ Tülay Alim Baran, **a.g.t.**, s. 88.

²⁹⁴ **Anadolu**, 12 Şubat 1330.

Tablo 15- Otoman Sinemasında Gösterilen Filmler

Film Adı	Türü
Ağızlık Fabrikası	Hakiki
Düşman Aileleri	Dram
Artist Hayatı	Dram
İmparatoriçe Jozefin	Büyük Dram
Fecaat	Komedi
Kafe Şanta'nın Madamı	Komedi
Küçük Asker	Büyük Dram
Amerikalı'nın Vaadi	Dram
Bansiyonlar'ın Evi	Komedi

Kaynak:Tülay Alim Baran, **Balkan Harplerinin Bitimiyle I. Dünya Savaşı Arasında Yerel Basına Göre İzmir**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir,1988, s. 90.

Tabloda da görüldüğü üzere, dönemde gösterimde olan filmlerin türü çoğunlukla dramdır. Savaşın olumsuz etkilerini bir nebze azaltmak amacıyla, komediye de yer verilmiştir.

Tablo 15'ten de anlaşılacağı üzere İzmir'in Otoman Sinemasında gösterilen filmler ve filmlerin türleri ilanlarda belirtilerek izleyici bilgilendirilmiştir.

Tablo 16- Osmanlı Sinemasında Gösterilen Filmler

Filmin Adı	Türü
Parlayan Oklar	Dram
Aile Faciaları	Dram
Emniyetli Varidat	Komedi
Kahraman Hamidiye'nin Sergüzeştleri	Hakiki Türkçe İzahlı
Pate Gazetesi	Dünya Havadisleri
Kayıp Gerdanlık	Amerikan Dramı
Maks Linder'in Kıskançlığı	Komik

Kaynak: Tülay Alim Baran, **Balkan Harplerinin Bitimiyle I. Dünya Savaşı Arasında Yerel Basına Göre İzmir**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir,1988, s. 90.

Tablo 16'da belirtilen Kahraman Hamidiye'nin Sergüzeştleri adlı filmin Türüne Hakiki Türkçe İzahlı yazılmasındaki neden, Türkçe yazıların yazılmasından duyulan hoşnutsuzluktur. Filmlerde Türkçe yazılar okunmadığı için özellikle ilanda böyle bir ibare yer almıştır.

Bu durumla ilgili halkın hoşnutsuzluğu dönemin basınında şöyle dile getirilmiştir:

“İzmir Tiyatrosu Direktörü Mösyö Polenskinin Türkçe yazıların okunmasından dolayı meydana gelen şikâyetleri değerlendirdiği bu sıkıntıyı gidermek için güzel yazı yazan kişilere başvurduğu bildirilmiş, bu davranışı da diğer meslektaşlarına örnek teşkil edilmesi gerektiği vurgulanmış ve Mösyö Polenski bu davranışından ötürü takdir edilmiştir”²⁹⁵.

Burada dikkat çeken nokta batı kökenli sinema gösterimlerinin nicel anlamda fazlalığıdır. Batıyla girilen büyük savaşta, siyasal ve askeri alanlarda verilen mücadelelerde, kültürel bir kesintinin olmaması, batıya olan hayranlığın, kültürel

²⁹⁵ **Ahenk**, 9 Nisan 1329.

anlamda bir nefrete dönüşmemiş olması ve batı dünyasına karşı bir büyük tepkinin yaratılmamasıdır.

İzmir’de sinema kadınlar için de ayrı bir hizmet vermekteydi. Milli Kütüphane sineması ise, Pazartesi günleri öğleden sonraları kadınlara ayrılmıştı²⁹⁶.

1.1.1.3. Operetler

I. Dünya Savaşı yıllarında çeşitli operetlerin, konserlerin düzenlenmiş olduğunu dönemin anılarından öğrenmekteyiz. Nail Moralı bu durumu şöyle dile getirmiştir:

“Harp içinde Rumların bir operet türü türedi. Başları tek gözlü, yöneticisi kambur piyanist olan bu trup, Garp operetlerini Rumcaya adapte edip Kokoli’de oyunlar verirdi... Muallim Reşat Bey arkadaşları ile bu opereti sahneye koydu. Operetin nakaratı ise şöyleydi:

**“Kurtulduk, kurtulduk biz yağmurdan
Diz boyu bulanık bir çamurdan”.**

Yine Harp içinde İzmir’e Viyana Operet Kumpanyası geldi. Primadon Miloviç, Yeni Tiyatro da bir ay süreyle oyunlar verdi. Frans Lehar’ın, Sraus’ın eserlerini doya doya seyrettik. “La veuve Joyeuse, Çardas Fürsten, Çingene Aşkı, Reve de Valse operetlerini bir ay süreyle seyrettik, bazı geceler onları Kraemer Oteli’nin Şark Salonu’na Super’e davet ederdim. Klonaridi’de İtalyan Baldini Orkestrası’nda konserler, keman ustası Fusco’nun resitalleri durunca Rumca şarkılar Atina sokaklarını İzmir’e taşırdı. Cafe Corso’nun çifte mandolinli, gitarlı Politakyası Atina’yı aratmazdı”²⁹⁷.

Yine savaş yıllarında müzikli eğlencelerin savaştan önceki döneme göre azalsa da devam ettiğine dair dönemin raporları önemli bilgiler vermektedir.

---

²⁹⁶ Ahenk, 3 Temmuz 1330.

²⁹⁷ Nail Moralı, a.g.e., s. 93-94.

“Savaş boyunca müzikli eğlenceler doğal olarak azalmıştır, ancak yine de yerel bir orkestra sık sık konser vermiştir. Bunların yanında, Avusturya ve İstanbul’da gelen orkestralar da konserler vermiştir”²⁹⁸.

İzmir’de Levantenlerin de I. Dünya savaşına yardım amacıyla çeşitli müsamereler düzenlendiğini de görmekteyiz. Bu müsamereler hem yardım amaçlı hem de savaşın getirdiği buhranın gündelik hayatlarındaki özgürlüklerini kısıtlamalarına engel olmuştur.

“İzmir Frenkleri, Levantenler harp içinde sık sık müsamereler düzenlerlerdi. Operalardan Operetlerden sahneler hazırlarlardı. Bunu kız erkek gençler yapardı. Katılan gençlerin çoğu öğrenimlerini Paris, Londra Viyana Milano ve sair yerlerde ilerletmiş istidatlı gençlerdi. Müsamerelerde Tableaux Vivantslar balet gösterileri yapılırdı. Hayırsever müsamereleri için bizden de para toplarlardı. Sporting Club’te maskeli balolar da verilirdi. Hayırsever müsamerelerinde balolarda Vals başta gelir”²⁹⁹.

1.1.1.4. Kahvehaneler

I. Dünya Savaşı sırasında kahve, ülkede karaborsaya düşmüş, fiyatı birkaç misli arttığı için kahve bulamayan tiryakiler, arpa ve nohut kavurarak sun’î kahveler içmeye başlamışlardır³⁰⁰. Böylelikle suni kahve ile kahvehaneler dünya savaşında da gidilen sosyal mekanlardan biri olmaya devam etmiştir.

Savaş yıllarında da kahvehanelerin özellikle İzmir’de devam ettiğini görmekteyiz. Bunun en önemli nedeni ise kahvehanelerin bu dönemde savaş ile ilgili konuların konuşulduğu ve savaşa yönelik haberlerin alındığı yerler olması olarak gösterilebilir.

Ersin Doğer’in aktardığı, 1917 yılındaki bir istatistikte İzmir’in Menemen kaza sınırları içinde Müslümanlara ait 43, Hıristiyan Rumlara ait 5 adet kahve vardır³⁰¹.

²⁹⁸ Sara Snell- Margaret Forsythe, **a.g.r.**, s.73.

²⁹⁹ Nail Moralı, **a.g.e.**, s.52.

³⁰⁰ Yahya Kemal Taştan, **a.g.m.**, s. 72.

³⁰¹ Ersin Doğer, **a.g.e.**, s.104-105.

I. Dünya Savaşı yıllarında kahvehaneler gündüz kahvenin içildiği ve cephelerde Osmanlı'nın kaderini değiştirmek için yapılan mücadelelere ilişkin haberlerin alındığı, ülke meselelerine ilişkin konuların konuşulduğu, Ramazan gecelerinde ise Karagöz- Hacivat gibi çeşitli oyunlarının sergilendiği yerler olmuştur. Özellikle kahvehaneler Ramazan aylarında gece gündüz açıktı.

İzmir'in eğlence hayatında belki de yabancıların pek de rağbet etmedikleri mekan olan kahvehanelerin Müslümanlar tarafından daha çok işletilmesinin en temel sebeplerinden birinin de kahvelerin Türkler için sadece dinlenip eğlendikleri bir yer olması değil; aynı zamanda birer konaklama noktaları olmasından da kaynaklanmış olmalıdır. Bir başka deyişle, taşımacılık sektörünün bir yapısı ve özellikle kervanların uğrak yerleri olan kahveler hem birer eğlence mekanı hem de şehrin ekonomik hayatında ticari değiş tokuşun olduğu önemli komplekslerdi.

1.1.1.5. Birahaneler-Meyhaneler

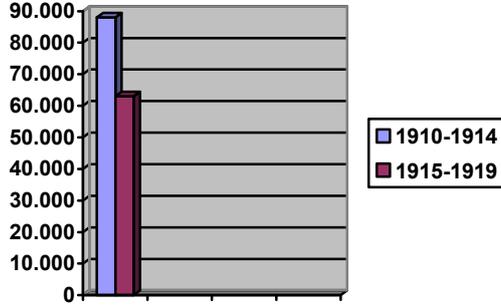
20. yüzyıl başlarında Osmanlı da bira tüketimi oldukça fazla iken savaş yıllarında tüketimde azalmaların olduğunu görmekteyiz.

Tablo 17 - 1910- 1919 Yılları Arası Bira Üretimi(hl)

1910-1914	880.00
1915-1919	63.000

Kaynak: Turgut Yazıcıoğlu, **Türk Malt ve Bira Sanayi**, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fak., Ankara, 1965, s.9.

Şekil 5- 1910- 1919 Yılları Arası Bira Üretimi(hl)

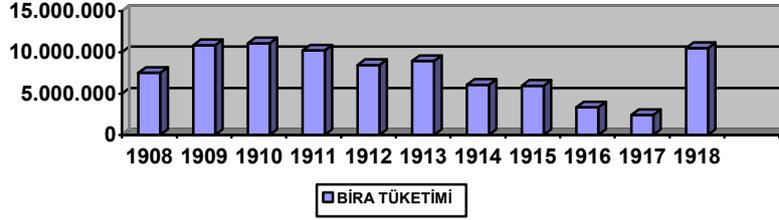

Tablo 18- 1908- 1918 Yılları Arası Bira Tüketimi (Lt)

1908	7.512300
1909	10.851.110
1910	11.082.110
1911	10.216.900
1912	8.455.800
1913	8.952.200
1914	6.079.300
1915	5.950.200
1916	3.353.500
1917	2.414.500
1918	10.501.200

Kaynak :Turgut Yazıcıoğlu, **Türk Malt ve Bira Sanayi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ankara, 1965, s. 9.

Şekil 6- 1908- 1918 Yılları Arası Bira Tüketimi (Lt)

Tablo 17, Şekil 5 ve Tablo 18, Şekil 6'dan anlaşılacağı üzere, Osmanlı İmparatorluğu içinde bira tüketiminin savaş yıllarında diğer dönemlere nazaran azaldığıdır. 1913 yılında bira tüketimi 8.952.200 iken savaşın başladığı yıl olan 1914'te bira tüketiminin 6.079.300'e düştüğü, 1915 yılında ise 5.950.200, 1916 yılında 3.353.500, 1917 yılında ise 2.414.500 lt tüketimle en az tüketimin gerçekleştiğini görmekteyiz. Hatta 1913 yılında Bira üretimi tüketimin yaklaşık olarak, % 91.6'sını karşılamaktaydı³⁰². Savaşın son yılında ise bira tüketiminin hızlı bir şekilde arttığını görmekteyiz. Her iki tablodan anlaşılacağı üzere, 1908- 1910 yılları arasındaki Bira üretimi tüketimi karşılarken, savaş yıllarında bu durumun gerçekleşmemiş olduğunu görmekteyiz. Dikkat çeken bir özellik ise, gerek bira tüketimi gerekse de üretiminde meydana gelen düşüş ve artışlarda bir istikrar yoktur.

Bu bağlamda, bira yapımında kullanılan arpanın savaş döneminde askeriye için ayrılması, ya da tarımsal kesimi oluşturan çiftçilerin savaş süresince cephelelerde bulunması ve tarım ekonomisinin sıkıntı içinde olmasından kaynaklanması muhtemel sebepleri arasında gösterilebilir. Savaş süresince bira üretiminin gözle görülür düşüş yaşamasının yukarıda verilen grafiklerden takip edilmesi ve bunun tarım kesimiyle yakın ilişkisinin olduğunu belirtmek doğru bir tespit olacaktır.

³⁰² Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908- 1918*, Yurt Yay., Ankara, 1982, s. 190.

1.1.1.6. Fuhuşhaneler

Limanı sayesinde dış dünya ile bağlantıları olan, çeşitli etnik ulusları içinde barındıran ve eğlence hayatı açısından oldukça gelişmiş olan İzmir, fuhuş sektöründe de belirgin bir farklılık göstermiştir³⁰³. Osmanlı toplumunda işsizlik ve sefalet fuhuşu arttırmıştır.

İzmir genelevlerini Rum çaçalar işletmiş, genelevlerin en meşhurları “Maison Doree”, “Madam Eme” olup, İkinci Kordonda Postane karşısındaki Cafe Costi’ye çıkan sokak, baştan başa genel ev mahallesi idi³⁰⁴.

Osmanlı Devletinde savaşın getirmiş ekonomik sıkıntı İzmir’de fuhuş sektörünün artmasına neden olmuştur. Nail Moralı’ya göre; I.Dünya Savaşı sırasında İzmir Valisi Rahmi Bey Kemer semtinde yeni bir mahalle kurulmasına ve kontrolsüz ortalarda dolaşan fahişelerin oraya yerleşmesine izin vermiş bu nedenle Vali Rahmi Bey’e “Büyük Patron” diyenler oluşmuştur³⁰⁵.

I.Dünya Savaşı yıllarında İzmir’de fuhuş zararlı eğlence arasında tarihteki yerini aldı. Hatta I.Dünya Savaşında frengililerin askerliği ertelenmiş, Selimiye kışlasında ve daha bazı birliklerde “Frengi Bölükleri” teşkil edilmiş, bu ayırım ve tedavi ile yayılmanın önü alınmak istenmiştir³⁰⁶. Aslında Almanya dünyayı kasıp kavuran kuşaktan kuşağa geçen bu salgına karşı “Neosalvarsan” adlı bir ilaç elde etmişti. Bu nedenle I. Dünya Savaşı’ndan sonra İtilaf devletlerinin Almanya ile imzaladığı Versay Antlaşması’nın bir hükmünde de Almanların frenginin tedavisinde kullandığı “Neosalvarsan” adlı ilacın yapılışını açıklamalarını istemiş

---

³⁰³ Fatma Bulut, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tehlikeli Bir Miras: Frengi” **Tarih Okulu**, S.3, İzmir 2009,s. 113.

³⁰⁴ Nail Moralı **a.g.e.** s.74.

³⁰⁵ **A.g.e.**, s. 74.

³⁰⁶ Mehmet Karayaman, **20.Yüzyılın İlk Yarısında İzmir’de Sağlık**, İBBKY, İzmir,2008, s.177.

olduklarını ancak; Almanların ilacın nasıl yapıldığını söylemediklerini görmekteyiz³⁰⁷.

İzmir’de giderek gelişen bir sektör olan fuhuş nedeniyle İzmir’de zührevi hastalıklar artış göstermiştir. İzmir’deki bu tabloyu buraya gelen seyyahlar şöyle tasvir etmiştir:

“Bembeyaz evlerin olduğu bu koca mahallede saç başı dağınık o kadar çok kadın var ki... İki bir yanıp sönen bu kenar mahallenin çıkmaz sokaklarına tekinsiz bir hava veren iç karartıcı sokak lambalarının ışığında ihtiyar Yahudi kadınlar yabancıların kulağına tuhaf sözler fısıldıyor, o kadar iç gıcıklayıcı ki sözleri elinde olmadan insan ürpertiyor, iştah kabartıyor”³⁰⁸.

İzmir’de fuhuş sektörünün diğer illere nazaran belirgin bir artış göstermesi şehirde Frengi salgınlarını doğurmuştu. 5 Ekim 1915’te yayınlanan Emraz-ı Zühreviye’nin Men-i Sirayetine dair Nizamnamenin 1. maddesi ile frengi hastalığının önlenmesi için gerekli teşkilatları yapmakla sorumlu makam olarak İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi taşrada ise, valiliklere bağlı teşkilatlar olduğu belirtilmiştir³⁰⁹.

Aslında Fuhuş sektörünün I. Dünya Savaşı yıllarında artmasının ana nedenlerinden biri; savaşın getirdiği ekonomik buhrandı. İzmir’de de farklı milletlerin yer alması ekonomik sıkıntıların getirmiş olduğu zorluklar fuhuş sektörünü önemli ölçüde hızını arttırmaktaydı. İzmir’de genelevleri sadece gayrimüslim tebaanın kadınları oluşturmamaktaydı. Türk kadınları da fuhuş sektörünün içindeydi. Ancak çoğunluğu gayrimüslim tebaanın kadınları oluşturmaktaydı. Frengi hastalığının önüne geçilebilmesi için 1332 senesi bütçesine bir kalem tahsisat konulması ve taşrada uygun yerlerde Frengi hastaneleri kurulması uygun görülmüştü³¹⁰. İzmir’de artan salgın hastalıklar nedeniyle birçok gayrimüslim tebaa kenti terk etmek istemiş ancak izin verilmemesi nedeniyle

³⁰⁷ Jerome Fracastor, **La Syphilis Golvalılarının Hastalığı Üzerine 3 Kitap**, Çev. Feridun Nafiz Uzluk, Ank. Üniversitesi Tıp Fak. Yay. Ankara 1945. s.50.

³⁰⁸ Herve Georgelin, **a.g.e.**, s. 164.

³⁰⁹ Mehmet Karayaman, **a.g.e.**, s. 177

³¹⁰ Sabri Sürgevil, **a.g.e.**, s.71.

gerçekleştirememiştir. Frengi salgınları özellikle yabancı kadınların İzmir'e yerleşmesiyle de artış göstermiştir. Özellikle Yahudi bayanlar ile Yunan İspanyol İtalyan Fransız kadınlarının İzmir'e gelmeleri bu artışta önemli bir etkindir. Polis kayıtlarına göre bu kadınların sayısı 2000 olarak³¹¹ belirtilmektedir.

İzmir'de ahlak zabıtasının kurulacağı dönemin basınında yer almıştır³¹². Bu da İzmir'de fuhuş sektörünün oldukça ilerlemiş olduğunun devletinde bunu önlemeye yönelik bir takım faaliyetlerde bulunduğu göstergesidir. Özellikle alınan önlemlerin dünya savaşı içinde artırılmış olması, fuhuşun takip ve denetlenmesinde yer alan görevlilerin savaş süresince askeri mücadelenin sevk ve idaresini yürütenlerce çeşitli görevlere getirilmelerinden ve ayrıca fuhuş eyleminin yarattığı hastalıklarla mücadelede görev yapan sağlık görevlilerinin cephede görev yapmalarından kaynaklanmış olmalıdır. Bu durum İzmir ve çevresinde fuhuş olaylarının azalması için sergilenen çabaların en önemli nedenleri arasında gösterilebilir.

Bu dönemde sadece Frengi salgını İzmir'de yoktu Aynı zamanda birçok salgın hastalığın olduğunu görmekteyiz. Örneğin Tifo, Tifüs, Suçiçeği, Kızıl, Kızamık Yılancık, Difteri, Yerli Humma Verem gibi salgın hastalıkları söyleyebiliriz.

Fuhuşhanelerin I. Dünya Savaşı'ndan sonra da Cumhuriyet'in ilk yıllarında da Basmane ve çevresinde varlığını devam ettirdiklerini, dönemin basınından takip etmekteyiz. Bu haberlerden anlaşılan, fuhuşun yoğunlaşması nedeniyle bir takım randevu evlerinin kapatılacağıdır³¹³. Otellerde yapılan fuhuş nedeniyle otellerin üç ay boyunca kapatılacağı duyurulmuştur. Tilkilik'te Cihanpalas otelinin sahibi hakkında tahkikat yapılmış ve otel fuhuş yaptırdığı gerekçesiyle üç ay

---

³¹¹Ramazan Çalık, Muzaffer Tepekaya, "Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu'daki Salgın Hastalıklar ve Ermeniler" **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Dergisi**, S.16, Konya, 2006, s.212.

³¹² **Ahenk**, 15 Temmuz 1332

³¹³ **Anadolu**, 5 Mart 1929.

kapatılmıştır³¹⁴. Sadece bununla da yetinilmemiş, 150 fahişe toplanarak muayeneye sevk edilmiştir³¹⁵.

1.1.1.7. Deniz Banyoları Kaplıcalar Ve Hamamlar

İzmir’de insanların sosyal aktivitelerinden biri de deniz banyolarıydı. Bu deniz banyolarına örnek olarak Rumlara ait olan Alsancak ve Karataş’taki deniz banyoları gösterilebilir. Ayrıca Karşıyaka’da da deniz banyolarının olduğu bilinmektedir. Yüzme için kullanılabilir en iyi yer İzmir’in bugünkü Alsancak semti olan Punta’ydı. Şahabettin Ege Eski İzmir’den anılar adlı kitabında bu deniz banyolarından şöyle bahsetmektedir.

“Banyo binası ağaç kazıklar üzerinde yapılmıştı. Erkekler ve kadınlara ait olmak üzere iki bölmeli idi. Deniz yüzeyinden bir metre kadar derinlikte ağaç döşemesi ve deniz üzerinde de oturmak için taraçaları vardı. Banyoya gelenler ya denize girerler ya da taraçada oturarak girenleri seyrederdiler”³¹⁶.

. Dönemin basımında savaş yılları boyunca kaplıcalara gidilmesi için bir çok ilan yer almıştır³¹⁷. Bu durum, savaş sırasında sağlığa ilişkin faaliyetlerin olduğunun göstergesidir.

Bu dönemde hamamların eğlence kültüründe yer almasının bir nedeni de savaş yıllarında meydana gelen çeşitli salgın hastalıkların tedavi edilmek istenmesidir. I. Dünya savaşı yıllarının sonlarına doğru İzmir’de başlayan tifüs salgını nedeniyle 5 umumi hamamın açıldığını³¹⁸ görmekteyiz.

---

³¹⁴ Anadolu, 6 Teşrin evvel 1929.

³¹⁵ Anadolu, 8 Nisan 1930.

³¹⁶ Şahabettin Ege, a.g.e., s. 20.

³¹⁷ Ahenk, 10 Teşrin evvel 1330.

³¹⁸ Mehmet Karayaman, a.g.e., s. 257

1.1.2. Spora Dayalı Eğlence Etkinlikleri

1.1.2.1. Avcılık

Savaş yıllarında İzmir Valiliği yapan Rahmi Bey'in, gayrimüslim tebaaya gösterdiği müsamaha nedeniyle avcılık sporu devam etmiştir. Yabancıların İzmir yakınlarında avlanmalarına izin vermiştir³¹⁹. Böylelikle Türklerin ata sporu olan Avcılık I. Dünya Savaşı'n da da devam etmiştir. Ancak daha çok gayri Müslim tebaa tarafından bu spor devam ettirilmiş, Müslümanlar bu spor dalında pek yer alamamışlardır. Bununda en önemli nedeni Müslüman kitlenin savaşı daha çok önemsemesiydi.

1.1.2.2. At Yarışları

Türklerin tarihinde savaş, binek ve yük hayvanı olarak büyük yer kaplayan ve tarih boyunca gösterilen ilgi bağlamında sosyal hayatta önemli bir yere sahip olan at, Türk eğlence kültürünün ana unsurlarından biri olmuştur. At yarışları Osmanlı'nın gerekse de İzmir'in eğlence hayatının temel yapı taşlarından biriydi. At yarışları halk tarafından büyük bir keyifle izlenirdi. Ancak savaş öncesi döneme ilişkin gazeteler, bu etkinliğe oldukça yer verirken, İzmir'in eğlence hayatının temel yapı taşlarından biri olan at yarışlarının yeterince izlenememesi Atların savaş sırasında binek hayvanı olarak kullanıldığı ihtimalini akla getirmektedir. Atların cephelerde kullanıldığı düşünülürse İzmir'in eğlence kültüründe önemli bir yeri olan At yarışlarının azalması doğal bir gelişme olacaktır.

İzmir At yarışları Kulübü I. Dünya savaşı sonlarına doğru ününü ve ona yaşam veren zengin Levanten üyelerini kaybetmiştir³²⁰. Bu doğal sonuç İzmir ve çevresinde at yarışlarının eski canlılığını kaybetmesine neden olmuştur.

---

³¹⁹ Marie Carmen Smyrnelers, **a.g.e.**, s. 219.

³²⁰ Osman Öndeş, **a.g.e.**, s. 183.

1.1.2.3. Güreş

İzmir’de en yaygın spor dallarından biri de yağlı güreşti.

I. Dünya savaşı yıllarında İzmir’de Güreş sporunun devam ettiğini görmekteyiz. Güreş sporu bu dönemde özellikle donanma yararına düzenlenmekteydi. Dönemin başında bu duruma ilişkin yer alan bir haberde; İzmir Tiyatrosunda Türk, Fransız, Alman güreşçilerinin yer aldığı güreş müsabakalarının olduğu buradan sağlanacak gelirlerin Donanmaya harcanacağı, bu nedenle halkın bu müsabakalara katılması gerektiği vurgulanıyordu³²¹. Türk ve yabancı pehlivanlar arasında güreş turnuvaları düzenleniyordu.

Güreş müsabakaları sadece İzmir Tiyatrosunda değil İzmir’in sinema yaşamının bir parçası olan Key sinemasında da devam etmekteydi. Türklerin bu alandaki başarıları gazetelere de yansımıştı. Anadolu gazetesinde yabancıların Avrupa’da çok iyi güreşçi olduklarını ancak Türklere karşı başarılı olamadıkları; bu nedenle de Türklerin başarılarının büyük olduğu ve tebrik edilmesi gerektiği vurgulanmıştı³²².

1.1.2.4. Deve Güreşi Şenlikleri

I. Dünya Savaşı İzmir’de bazı eğlence kültürünü olumsuz yönde etkilemiştir. Bunlardan biri de Deve Güreşi Şenlikleridir. Bu şenlikler, diğer dönemlere nazaran azalmıştır. Bu dönemde elde ettiğimiz veriler, deve güreşleri sayısının savaş süresi boyunca oldukça az olduğunu göstermektedir.

19. yüzyılda daha çok Deve Güreşi Şenliklerinin şehrin merkezlerinde yapılmasına karşın savaşın İzmir’in merkezinde daha yoğun hissedilmesinden dolayı bir takım yerel geleneklere bağlı şenliklerin, İzmir’in art bölgelerinde devam ettiğini

---

³²¹ **Ahenk**, 12 Kanun-i Sani 1330.

³²² **Anadolu**, 1 Şubat 1330.

görmekteyiz. Ayrıca bu dönemde yapılan bu yerel şenliklerin daha çok yardım amacıyla tertiplendiğini söyleyebiliriz. Hilal-i Ahmer Cemiyeti³²³ ve Osmanlı Donanma Cemiyeti 1915 yılında Burhaniye Deve Güreşi şenliklerini düzenlemiştir³²⁴. Bu da Savaş yıllarında yardım amacıyla çeşitli faaliyetlerin düzenlenmiş olduğunun kanıtıdır. 1916 yılında Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Birinci Kordon'daki İzmir Şubesi 653.337 kuruş yardım toplamıştır³²⁵.

Olağanüstü koşullar altında her şeyin değişmeye başladığı bu dönemde 1914 yılından itibaren doğrudan doğruya Dâhiliye Nezareti'nin himayesi altında faaliyetlerini sürdüren Hilal-i Ahmer Cemiyeti hızla kitleselleşmiş, 1914'ten sonra cemiyetin bir de hanımlar şubesi kurulmuş, son derece aktif çalışan bu şubenin bilfiil faaliyetlere katılan üye sayısı 1914 yılında yüzleri bulmuştur³²⁶.

1.1.2.5. Koşu

İzmir'de atletizm yarışmaları da spor faaliyetleri arasında yerini almıştır. Bu etkinliklerin daha çok 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendini göstermeye başladığını görmekteyiz. I. Dünya Savaşı yıllarında öğrencilerin kendi aralarında yapmış oldukları koşu yarışmalarına dönemin basınında da yer verilmiştir. 25 Nisan 1914'te Paradiso (Bugünkü Şirinyer) mevkiinde yapılan Atletizm yarışmalarına öğrenciler katılmıştı. Öğrencilerin katılmış olduğu koşular şu yarışmalardan oluşmaktaydı:

---

³²³ Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1860'ların sonundan itibaren Avrupa'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nda daha çok savaş sırasında yaralanan askerlere yardımcı olmak ve cephe gerisinde sağlıkla ilgili faaliyetleri yürütmek üzere oluşmuş yarı sivil yarı askeri bir teşkilattir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin İzmir şubesinin ne zaman kurulduğuna dair çeşitli bilgiler mevcuttur. Yaşar Aksoy 1908 olarak belirtirken Siren Bora ise **İzmir Yahudileri Tarihi** adlı eserinde, 1911 Trablusgarp Savaşı sırasında kurulduğunu belirtmektedir. Bknz. Siren Bora, **a.g.e.**, s.233.

³²⁴ İhsan Yakut **Ege'nin Deve Güreşi Şenlikleri**, İBBKY, İzmir, 2009, s.110.

³²⁵ Mehmet Karayaman, **a.g.e.**, s. 257.

³²⁶ Nadir Özbek, "Savaş ve Toplumsal Mobilizasyon: II.Meşrutiyet Döneminde Sivil Toplum ve Kamusal Alan", **Çağdaş Türkiye Seminerleri**, <http://www.obarsiv.com> . 15 Aralık 2007.

Tablo 19- 1914 Şirinyer Mevkiinde Yapılan Atletizm Yarışmaları

KOŞU TÜRÜ	MESAFE
Ayak Koşusu	100 metre
Çuval Koşusu	120 metre
Sürat Koşusu	100 metre
Mukavemet Koşusu	500 metre

Kaynak: **Ahenk**, 20 Nisan 1330.

20 Nisan 1330 tarihli Ahenk gazetesine göre koşu yarışmalarının dışında Boks, Halat çekme, Futbol karşılaşmaları gibi çeşitli yarışmalarında öğrenciler arasında düzenlenmekte olduğunu görmekteyiz.

Tablo 20- 1914 Yılında Düzenlenen Karşılaşmalar

Sultani Mektebi	Boks
İttihat ve Terakki Mektebi	Değneklerle İdman
Bütün mekteblerden seçilecek 24 kişilik	Halat Çekme
Bütün mekteblerden seçilecek 22 kişilik	Futbol karşılaşmaları

Kaynak: **Ahenk** 20 Nisan 1330.

Bu yarışların hanımlar tarafından izlenebilmesi içinde ayrı yerler hazırlanıyordu. Bilet fiyatları 2 Kuruş ila 20 kuruş arasında değişiyordu³²⁷.

Savaş yıllarında Spora dayalı eğlence etkinliklerinin İzmir’de devam ettiğini görmekteyiz. Örneğin Yunan Spor Cemiyeti Panionios³²⁸ 1915 yılında 17.

³²⁷ **Ahenk** 20 Nisan 1330.

³²⁸ Panionis Spor Klubü, 1890 yılında kurulmuş olup 500 civarında üyesi vardır. Atletizm, futbol, yelken, yüzmeve atıcılık dallarında faaliyet göstermiştir. Bu kulübün yönetim kurulu, 16 kişiden oluşmuştur. Başkan D.Dallas,Başkan Yardımcıları Hacı Apostolos, ve I. Sakellaridos.Genel sekreter M.Grigoriadis.Uzman Doktor A. Eleadis,Veznedar S.Stabadopulos Ayrıntılı bilgi için bkz., Engin Berber, **a.g.e.**, s. 32.

Panaionios Oyunları'nı düzenlemiş; ancak 1916, 1917'de bu oyunların devamı gelmemiştir³²⁹. Aynı zamanda 1915 yılı başlarında Türk spor kulüpleri arasında bir Futbol müsabakası düzenlenmiş olup Altay, Trablusgarp ve Midilli Futbol takımları arasındaki bu müsabakaların birincisine dönemin Valisi Rahmi Bey imzalı bir vazosunu hediye etmişti³³⁰. Bu müsabakaların yapılması İzmir'in gündelik hayatının savaşı pek yansıtmadığının kanıtıdır. Görüldüğü gibi İzmir'de sosyal hayat eski canlılığından pek bir şey kaybetmemişti. Yine bu dönemde önemli spor faaliyetleri düzenleyen bir başka Yunan spor kulübü ise Pellops Kulübü'dür³³¹. 1918 yılında Türk Derneği olan Altay'ın da katıldığı spor yarışmaları düzenlenmiştir³³². Özellikle bu müsabakaların gayrimüslimlerin sosyal hayatında önemli bir yer kapladığı ortadadır.

1.1.2.6. Futbol

1914 yılında Altay İdman yurdu, Panyonyos, Apollon, takımlarının faaliyet gösterdiğini görmekteyiz³³³. İzmir'in bu ilk Türk spor kulüplerinin futbol takımları ilk resmi maçlarını 1914 yılında eski adı "Panionios Sahası" olan bugünkü Alsancak Stadi'nda oynamışlardı³³⁴

İzmir'de spor hayatında İngilizler önemli bir yer edinmişti. İngilizlerin ardından ise Rumlar spor hayatında önemli bir toplumdur. 20. yüzyılın başlarında İzmir'de Rumların Panionios, Apollon, ve Pelops kulüplerinin yanı sıra Ermenilerin Vartanyan isimli futbol takımları bulunuyordu³³⁵. Türklerin ise Futbol hayatında İngilizler ve de Rumlar gibi faal olmadığı dikkat çekicidir. Bu durum hakkında

³²⁹ Marie Carmen Smyrnelis, **a.g.e.**, s.218.

³³⁰ Ahmet Mehmetefendioğlu, **a.g.t.**, s. 57.

³³¹ Pelops Kulübü yelken ve jimnastik kulübüdür. 1905 yılında kurulmuştur. Her yıl kürek yarışları düzenlemiştir. 80 civarında sporcusu vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Engin Berber, **a.g.e.**, s. 32.

³³² Marie Carmen Smyrnelis, **a.g.e.**, s. 218.

³³³ Ayrıntılı bilgi için bkz., Adnan Bilget, **a.g.e.**, s. 136-137. İzmir'in ilk sporcuları arasında İzmirli Talat, Mazlum, Edip, Hamit Arslan, Hüseyin Ağabey, Saim Seymener, Vahyi Çeko, Burhan, Altalı, Hasan, daha sonra Muzaffer, Vahap, İsmail Hakkı, Altın ordulu Şevki, Karşıyakalı Halil, Baron Feyzi, Hoca Mehmet, Mustafa Balöz

³³⁴ Erdoğan Sungur, **İzmir Spor Tarihi**, İzmir İl Özel İdare Müdürlüğü Yayını, İzmir, 2002, s. 29.

³³⁵ Osman Öndeş, **a.g.e.**, s. 179.

İstanbul'da futbolun kurucularından biri olan James La Fontaine anılarında Türklerin bu durumu hakkında şunları söylemektedir:

“Ülkenin içinde bulunduğu durum, Bir yandan ailelerin taassup baskısı bir yandan yönetim baskısı yüzünden Türk gençleri, futboldan daha bir süre uzak kalacaklar, Türkiye’de futbol, bu dönemde İngilizler ve Rumlarla sınırlı kalacaktı”³³⁶.

Savaş yıllarında futbol müsabakalarının az da olsa devam ettiğini görmekteyiz. Örneğin, 1918 yılında Apollon İngiltere Milli Takımını özel bir maçta yenilgiye uğratmıştı³³⁷. Bu durum da bize savaşın son yıllarında spora dayalı eğlence etkinliklerinden biri olan futbolun devam ettiğini göstermektedir. Aynı zamanda savaş yılları içinde İngiltere’nin formasını giyen bir takımın mağlup edilmesi, savaş psikolojisi içinde bulunan halka bir özgüven ve moral vermiş olmalıdır. Bu durum da eğlence hayatının seyri ve sürekliliğinin sağlamış olduğu sosyal hayat düzeninin önemini bir kez daha tespit etmektedir.

---

³³⁶ A.g.e., 179.

³³⁷ A.g.e., s. 179.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nda var olan millet sistemi Müslim ve gayrimüslim tebaa olarak ikiye ayrılmış, gayrimüslim tebaada yönetim kuralları, Tanzimat dönemine kadar, Osmanlı'nın yönetiminde yer alan gayrimüslim tebaaya ilişkin hükümlere göre belirlenmişti. Osmanlı'da Müslümanlar gayrimüslim tebaaya nazaran daha üstün olduğu gibi gayrimüslim tebaa da kendi içerisinde belirli bir hiyerarşiye sahip olmuştur. Özellikle, Rumlar azınlık kitle içerisinde önemli bir konuma sahipti. Ülke genelindeki bu kozmopolit yapı, İzmir'de de kendini göstermiş ve İzmir'de Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler gayrimüslim tebaa içerisinde en kalabalık kitleyi oluşturmuştu. Osmanlı'nın bu kozmopolit yapısının oluşumunda en önemli etken hoşgörü ve müsamahaydı. Bu hoşgörü ve müsamaha İzmir Sancağında da kendini göstermiş, dolayısıyla İzmir'de farklı milletlere ve farklı dünya görüşlerine sahip milletlerin yaşamasına neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitülasyonlarla birlikte yabancı nüfusun artmasıyla da kozmopolit özellik daha da çeşitlenmiş ve İzmir Sancağı adeta yarı özerk duruma gelmiştir. Gayrimüslim tebaanın kendi kültürlerini de İzmir'e aktarmasıyla sosyal hayatta yerli kültür ve yabancı kültürün sentezi sonucunda birleşik kültür ortaya çıkmıştır.

İzmir'de yaşayan azınlık tebaanın Rum, Musevi, Ermeni topluluklarının sadece ticari hayatta değil, kültürel hayatta da gelişmişliği İzmir'in eğlence yaşamının renkli olmasını sağlamıştır. Gayrimüslim tebaanın Osmanlı'nın son dönemlerinde ekonomik hayatı elinde barındırmaları Türklerin ise ekonomik hayatta gerileyişi gerek Osmanlı'nın, gerekse de İzmir'in eğlence hayatında gayrimüslim tebaanın ön plana çıkmasına neden olmuştu.

Tanzimat dönemine kadar klasik eğlence hayatı varken, Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı etkisiyle eğlence hayatında değişimler başlamıştır. Tanzimat döneminin getirdiği bu yeni eğlence anlayışı I.Dünya Savaşı'nda kesintiye uğrasa da İzmir'de devam etmiştir.

Anadolu'nun diğer kentlerinde savaş yıllarında eğence hayatı kesintiye uğramış olsa da, bir takım olumsuzluklara rağmen eğence kùltürünün İzmir'de devam etmesinin nedenlerinden biri, şehrin Batı Anadolu'nun önemli bir ihraç ve ithal limanı olmasıydı. 20. yüzyıl başlarında da İzmir kenti Osmanlı ekonomisinde büyük bir paya sahipti. Bu ekonomik pay İzmir'in eğence hayatının, savaş sırasında diğer şehirlere nazaran devam etmesinde etkili bir durumdu. Gayrimüslim tebaanın ekonomik hayatta üstünlüğü ve İzmir'de kendi ÷lkelerinden daha çok özgürlüklere sahip olmaları nedeniyle de İzmir'in eğence kùltürünü daha çok bu kitlelerin sosyal yaşantısı oluşturmuştur. Bu nedenle de İzmir'de savaş yıllarında eğence devam etmiştir.

Osmanlı bu dönemde savaşa destek sağlamak için İzmir'e ayrı bir önem veriyordu. Batılı devletlerin Sanayi Devrimi sonucunda ortaya çıkan hammadde ve Pazar gereksinimleri, Osmanlı ile ticari ilişkilerin artmasına neden olmuş, bu nedenle de Batı, Osmanlıdaki gayrimüslimleri ticari ilişkilerinde aracı olarak kullanmıştı. Bu nedenle İzmir'de de yabancı kitlenin varlığı ve bu kitlelerin önemli bir kısmının İtilaf devletlerine mensup milletlerden olması, İzmir'in savaşın olumsuz etkilerini daha az hissetmesine neden olacaktı. İzmir de ki gündelik hayat ve gündelik hayatta yer alan eğence anlayışı bir takım kesintilere uğramasına rağmen canlılığını sürdürmüştü. Yine İzmir'de özellikle farklı milletlere mensup insanların yaşaması da şehrin Türklerin dışında savaşa kayıtsız kalmalarını sağlamıştı. İzmir'de yaşayan gayrimüslim tebaanın savaş sırasında yaşadığı tek bir kaygı vardı. Bu da, kendi memleketlerinde bile bulamayacağı İzmir'deki yaşantılarını ve bu yaşantı içindeki refahı kaybetme endişesiydi.

Türklerin bu dönemde eğence hayatında çok az yer almasının nedenleri arasında, Türklerin cephelerde savaşmaları, buna karşılık gayrimüslim tebaanın, özellikle Rumlar ve Ermenilerin pek çoğunun Türkiye'yi kendi vatanları olarak görmediklerini bütün dünyaya göstermek istiyormuşçasına savaşın kendilerini ilgilendirmiyormuş gibi davranmaları gösterilebilir.

Osmanlı, Savaş yıllarında İzmir'e Anadolu'daki diğer kentlere nazaran daha ılımlı yaklaşmıştı. Bu durum, ülkenin kaderini elinde tutan İttihat ve Terakki Partisi'nin politikalarının sonucuydu. Bu yüzden de Vali Rahmi Bey savaş yıllarında İzmir Valiliği görevine getirilmiştir.

Vali Rahmi Bey Levantenlerin savaş yıllarında günlük hayatlarını tıpkı savaştan önceki dönemlerde olduğu gibi devam etmesine izin vermişti. Bu müsamaha, özellikle savaş yıllarında eğlence kültürünün devam ettirilmesinde önemli bir etkendi.

İttihat ve Terakki'nin, Savaşa destek sağlamak amacıyla çeşitli oyunlar tertiplelediğini de görmekteyiz. İktidarda olan İttihat ve Terakki Partisi'nin yoğun olarak uyguladığı milliyetçilik hareketlerinin yansımaları; sinema ve tiyatrolarda Türk milliyetçiliğini aşılama ve arttırmaya yönelik olarak kendini göstermiştir. Ancak II. Meşrutiyet Dönemi ile canlanan Tiyatro hayatı, savaş yıllarında eskiye nazaran kesintiye uğramıştır. Savaşın son yıllarına doğru Tiyatro etkinlikleri gazetelerde daha az yer almıştır.

Bu dönemde cephe gerisinde kalan halk için kahvehaneler de, birer haber alma merkezi olmuştur. Kahvehanelere gelen halk, Osmanlı'nın kötü gidişatına ve savaş sırasında yaşadıklarına ortak olmaya çalışmıştır.

Yine, eğlence etkinlikleri arasında yer alan spora dayalı eğlence anlayışı, özellikle At Yarışları ve Deve Güreşi Şenlikleri, Atların ve Develerin cephelerde kullanılması ile eski canlılığını yitirmiştir.

Savaşın getirdiği ekonomik sıkıntılar işsizlik ve sefaleti de beraberinde getirmiş, bu nedenle de fuhuş sektörü İzmir'de diğer kentlere göre belirgin bir farklılıkla yerini almıştır.

Sonuç olarak; İzmir’de savaş yıllarında birtakım eğlenceler kesintiye uğrasa da diğer Anadolu kentlerine nazaran, İzmir sokaklarındaki gündelik hayat savaşın etkilerini pek yansıtmamıştır. Bunda en önemli neden, savaşa destek amacıyla yabancı sermayenin dışarıya çıkmasının önlenmesi yatmaktadır. Böylelikle, insanoğlunun hayatının her aşamasında var olan bir etkinlik olan eğlence, savaş yıllarında da devam etmiş ve İzmir, bunun en güzel örneğinin verildiği bir Osmanlı şehri olarak tarihteki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

I-ARŞİVLER

A-Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hariciye Nezareti Evrakı

HR. MKT. 56/46.

Hatt-ı Hümayun Tasnifi

HAT. 206/10845.

II-SÜRELİ YAYINLAR

Ahenk

Anadolu

Hizmet

Köylü

III-İNCELEME YAPITLARI VE ANILAR

A-KİTAPLAR VE TEZLER

AKURGAL, Ekrem, **Eski İzmir I. Yerleşme katları ve Athena Tapınağı**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1983.

AKSOY, Yaşar, **Bir Kent Bir İnsan, İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları**, Teknografik Matbaacılık, İstanbul, 1986.

AKŞİN Sina, **Çağdaş Türkiye Tarihi**, C.4, Cem Yayınevi, İstanbul,2000.

ALPAT, Levent, **Bir Osmanlı Askerinin Anıları**, Yayına Hazırlayan: Ahmet MehmetEfendioğlu-Ozan Arslan, Şenocak Yay., İzmir, 2010.

AND, Metin, **Türkiye’de İtalyan Sahnesi**, Metis Yay., İstanbul, 1989.

ATAY, Çınar, **İzmir’in İzmir’i**, Esiad Yay., İzmir, 1993.

ATEŞ, Toktamış, **Türk Devrim Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2007.

AYBARS, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Zeus Kitabevi, İzmir, 2007.

BALIKHANE NAZIRI ALİ RIZA BEY, **Bir Zamanlar İstanbul**, Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser 11, (T.Y)

BARAN Tülay Alim **Balkan Harplerinin Bitimiyle I. Dünya Savaşı Arasında Yerel Basına Göre İzmir**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir,1988.

BAYKARA, Tuncer, **İzmir Şehri ve Tarihi**, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir,1974.

BERBER, Engin, **Yeni On binlerin Gölgesinde Bir Sancak: İzmir (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,1999.

BERBER, Engin, **İzmir 1920, Yunanistan Rehberinden İşgal Altındaki Bir Kentin Öyküsü**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998.

BEYRU, Rauf , **19.yüzyılda İzmir’de Yaşam**, Literatür Yay., İstanbul, 2000.

BİLGET, Adnan, **Son Yüzyılda İzmir Şehri**, Meşher Basımevi, İzmir, 1949.

BORA Siren, **İzmir Yahudileri Tarihi(1908-1923)**, Gözlem Yay., İstanbul, 1995.

BOZKURT, Fuat, **Türk İçki Geleneği**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2006.

CORAL, Mehmet, **Ateşin Gelini Gavur İzmir**, Doğan Egmont Yay., İstanbul, 2008.

DAĞTAŞ, Lütfü, **İzmir Gazinoları(1800'lerden 1970'lere)**, İBBKY, İzmir, 2004.

DEAVER, G. Gilbert, Eğlence, **İstanbul 1920**, Çev. Sönmez Taner, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1995.

DOĞER, Ersin, **İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen (ya da Tarhaniyat) Tarihi**, Sergi Yayınevi, İzmir, 1998.

DURSUN, M. Kamil, **İzmir Hatıraları**, Haz. Ünal Şenel, Akademi Kitabevi, İzmir 1994.

EGE, A. Şahabettin, **Eski İzmir'den** Anılar, Yayına Haz: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İzmir, 2002.

ERCAN, Yavuz, **Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001.

EROĞLU, Hamza, **Türk İnkılap Tarihi**, Savaş yay., Ankara, 1990.

FARAOGHI, Suraiya, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**, Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mayıs 1997.

FRACASTOR, Jerome, **La Syphilis Golvalıların Hastalığı Üzerine 3 Kitap**, Çev: Feridun Nafiz Uzluç, Ankara Üniversitesi Tıp Fak. Yay., Ankara, 1945.

GEORGELIN, Herve, **Smyrna'nın Sonu**, (Çev. Saadet Özen), Bir Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2008.

GEORGEON, François, Paul Dumont, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşamak**, İletişim Yay., İstanbul, 2000.

GÜLTEKİN, Ertuğrul, **İzmir Tarihi**, Korsini Basımevi, İzmir, 1932.

GÜNDEM, Naci, **Günler Boyunca Hatıralar**, İBBKY, İzmir, 2002.

GÜNVER, Güneş, **İzmir Türk Ocağı Faaliyetleri (1923 – 1931)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1990.

GÜRSOY, Deniz, **Harcıalem İçki Bira**, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2004,

HATTOX, Ralph S., **Kahve ve Kahvehaneler**, Tarih Vakfı Yurt Yay., Çev: Nurettin El Hüseyini, İstanbul, 1998.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, **İzmir'de İlk Tiyatro Faaliyetleri ve Sultan II.Abdülhamit Zamanında Tiyatro Hayatı**, 1992.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, **İzmir'de Edebiyat ve Fikir Hareketleri Üzerine Araştırmalar**, İBBKY, İzmir, 2004.

İNUGUR, Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1982.

İslam Ansiklopedisi, C.6, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1992.

İslam Ansiklopedisi, “Eğlence”, C. 10, Türk Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1994.

KALÇAS, E.L. **Gateways to the Past Houses and Gardens of old Bornova**, Bilgehan Matbaası, Bornova, İzmir, 1978.

KARAL Enver Ziya **Birinci Cihan Harbinden Lozan Muahedesine kadar Türkiye'nin Siyasi Olayları** ,Yeni Türkiye, İstanbul,1959.

KARAYAMAN, Mehmet, **20.Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sağlık**, İBBKY, İzmir, 2008.

KARL VON SCHERZER, **İzmir 1873**,(Çev. İlhan Pınar), İBBKY, İzmir, 2001.

KARPAT, Kemal, **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, Çev: Dilek Özdemir, İmge Kitabevi, İstanbul, 2006.

KASABA, Reşat, **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi**, Belge Yay., İstanbul,1993.

KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, **Bir Roman Gibi**, İzmir, 1955.

KAYIN, Emel, **İzmir Oteller Tarihi**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yay., İzmir, İzmir, 2000.

KERİMOĞLU, Rahşan Demir Kerimoğlu, **Osmanlı'nın Son Yüzylında İzmir'deki Rum Tebaa(1823- 1923)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2003.

KÖYLÜ, Murat, **Küllerinden Doğan Şehir İzmir 1922**, Kripto Yay., Ankara, 2010.

LEWIS, Raphaela, **Osmanlı Türkiyesi'nde Gündelik Hayat**, Çev. Mefkure Poroy, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1973.

MAKAL, Oğuz, **Tarih İçinde İzmir Sinemaları** Güsev yay., İzmir, 1999.

MARTAL, Abdullah, **Belgelerle Osmanlı Döneminde İzmir**, İzmir, 2007.

MEHMETEFENDİOĞLU, Ahmet, **Rahmi Arslan Yaşamı ve İzmir Valiliği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1990.

MERİÇ, Nevin, **Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi**, Kaknüs Yay., İstanbul, 2000.

MİLTON, Giles , **Kayıp Cennet Smyrna 1922**, Çev: Esra Aktuğlu, Şenocak Yay., İzmir, 2009.

MORALI, Nail, **Mütareke Döneminde İzmir**, Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, İBBKY, İzmir, 2002.

NAHUM, Henri, **İzmir Yahudileri**, İstanbul, 2000.

NEILL, William, H. Mc., **Dünya Tarihi**, Kaynak yay., Ankara, (T.Y).

NEZİHİ, Raif, **İzmir'in Tarihi**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1975.

ÖNDEŞ, Osman, **Asıl Efendiler Levantenler**, Şenocak Yay., İzmir, 2010.

ÖZGÜN, Cihan, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Aydın İlinde İktisadi Değişim**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2006.

ÖZMAKAS, Yavuz, **Rum Metropoliti Hrisostomos'un İzmir Günleri**, Şenocak Yay., İzmir, 2008.

PARDO, Sara, **Dünden Yarına İzmir Yahudileri**, Etki Yay., İzmir, 2007.

PARLAK, Türkmen, **Yunan Egeye Nasıl geldi? İşgalden Kurtuluşa I**, İzmir, 1982.

PINAR, İlhan, **Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler Ve İzmir Yabancıların Gözüyle Osmanlı Döneminde İzmir, (1608-1918)**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay.,İzmir, 2001.

PINAR, İlhan, **Yabancı Gezginler Gözüyle İzmir**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994.

RAMAZANNAME, Tercüman 1001 Temel Eser Haz:Amil Çelebioğlu Kervan Kitapçılık , (T.Y).

RIFAT, Hüseyin, **İzmir 1914**, Haz. Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir 1997

SAMİ, Cevat - Hüseyin Hüsni, **İzmir 1905**, Haz. Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Bel. Kült.Yay., İzmir, 2000.

SEVİNÇLİ, Efdal , **İzmir'de Tiyatro**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yay., İzmir, 2002.

SHAW, Stanford J. , **Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler**, (Çev:Meriç Sobutay), Kapı Yay., İstanbul, 2008.

SMYRNELIS, Marie-Carmen, **İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar**, (Çev. Işık Gürden), İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2008.

SNELL, Sara - Forsythe Margaret, **İzmir 1921 İzmir'de Eğlence**, Uluslar arası Araştırma Merkezi Raporları, Çev. Aykan Candemir , Rapor No: 69-70, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay. İzmir 2000.

SUNGUR, Erdoğan, **İzmir Spor Tarihi**, İzmir İl Özel İdare Müdürlüğü Yayını, İzmir, 2002.

SÜRGEVİL, Sabri , **II. Meşrutiyet Döneminde İzmir**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İzmir, 2009.

ŞAFAK, Bora, **Türk Bira Sektörü Analizi ve Türk Bira Firmalarının İhracat Olanakları**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Pazarlama Programı(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006.

ŞENOCAK, Bülent, **Levant'ın Yıldızı İzmir**, Şenocak yay., İzmir, 2008.

TARTAN, Fikret, İzmir Devlet Tiyatrosu(1944-2003), İBBKY, İzmir, 2004.

TEZ, Zeki, **Gündelik Yaşam ve Eğlencenin Kültürel Tarihi**, Doruk Yay., İstanbul, 2009.

TOPRAK, Zafer , **Türkiye’de Milli İktisat 1908- 1918**, Yurt Yay., Ankara, 1982.

Türk Ansiklopedisi, “Levanten” C.XXIII, Ankara, 1976.

ULLA, Heise, **Kahve ve Kahvehane**, Dost yay., Ankara, Temmuz 2001.

UMAR, Bilge, **İzmir’de Yunanlıların Son Günleri**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1974.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya Uşaklıgil, **Kırk yıl**, İstanbul İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1969.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya Uşaklıgil, **İzmir Hikayeleri**, İstanbul İnkılap Kitabevi, 1991.

ÜLKER, Necmi, **XVII. ve XVIII.Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi I**, Ticaret Tarihi Araştırmaları, Akademi Yay., İzmir, 1994.

ÜRER, Harun, **İzmir Hamamları**, TTK Basımevi, Ankara, 2002.

VERE Onur Gülsün Vere, **Mütareke'den İşgale İzmir'de Rumlar**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2007.

WOODS, Sir Henry Woods, **Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesi'nde Kırk Yıl (1869-1909))**, Çev., Em. Amiral Fahri Çoker, Milliyet Yay., Ekim, 1976.

YAKUT, İhsan, **Ege'nin Deve Güreşi Şenlikleri**, İBBKY, İzmir, 2009.

YARANGA, Olaf , **XIX.Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezinlerin Anlatımlarında İzmir**, (Çev.Gürhan Tümer), İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İzmir, 2002.

YAZICIOĞLU, Turgut. , **Türk Malt ve Bira Sanayi**, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ankara, 1965.

YERASİMOS, Stefanos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, C.III, İstanbul, 1976,

YORULMAZ, Şerife, **İzmir Basınında Levantenler(XIX.Yüzyılın ikinci Yarısı)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 1988.

Yahudi Cep Takvimi(2007 - 2008), Tiglat Matbaacılık, İstanbul, 2007.

Yurt Ansiklopedisi, "İzmir", Cilt 6, İstanbul, 1982.

B- MAKALELER

ANDER Paul Lindau West Ktle- Asein Berlin “1899 1900’lar da İzmir”, Çev:Dr. Selçuk nl **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı 10, 1985.

ARI, Kemal, “Türk Kurtuluş Savaşı’nın Bitiminde İzmir’in Genel Ekonomik Durumu”, **ağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi- Kuruluşunun 70. Yılı Dolayısıyla İzmir Sempozyumu-**, I/3, İzmir,1993.

ARIKAN, Zeki, “ II. Meşrutiyet Dönemi’nde İzmir” , ** İzmir**, Yapı Kredi Yay. İstanbul, 1992.

ARIKAN, Zeki, “XV.-XVI. yüzyıllarda İzmir” ** İzmir**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1992,

ARENDONK, “Kahwa” **Encyclopedia of Islam**, Vol: IV, Leiden, 1997.

BALTAZZI, Alex, “Levatenler ve Levantenizm” **Avrupalı mı Levanten mi?**, Bağlam Yay., İstanbul, (T.Y).

BAYKARA, Tuncer, “100 Yıllık İzmir Ekonomisi” 1885-1985 Türkiye Ekonomisinin 100. yılı, **İzmir ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu**, Cilt I, Sayı I, İzmir.

BEYRU, Rauf, “İzmir’in Gezi Ve Eğlence Yaşamı”, ** İzmir**, Yapı Kredi Yay. İstanbul, 1992.

BEYRU, Rauf, “19. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir’de Sosyal Yaşam”, ** İzmir**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1992.

BOZKURT, Nebi, “İçki”, **İslam Ansiklopedisi**, C.21, İstanbul, 2000.

BULUT, Fatma, “İzmir Eğlence Hayatında Rumlar”, **İzmir Tarih Ve Toplum**, Sayı:7, Şenocak Yay., İzmir, 2010.

BULUT, Fatma, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tehlikeli Bir Miras:Frenği”, Sayı:3, **Tarih Okulu**, İzmir, 2009.

BRAUDEL, Fernand, “Kahvenin Batı’da Yayılması” (Çev. Mehmet Genç), **Tarih ve Toplum**, Sayı: 14, 1985.

CUINET, Vital, “İzmir Sancağı, 1893”, Çev. Saadet Özen, **Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu’ndan Kartpostallar ve Vital Cuinet’nin İstatistikleri ve Anlatımlarıyla Bir Zamanlar İzmir**, Editör, Osman Köker, Bir Zamanlar Yay., İstanbul, 2009.

ÇALIK, Ramazan, Muzaffer TEPEKAYA, “Birinci Dünya Savaşı Esnasında Anadolu’da Salgın Hastalıklar ve Ermeniler”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Dergisi**, S. 16, Konya, 2006.

DARKOT , Besim “İzmir”, **İslam Ansiklopedisi**, C.V /II, M.E.B., Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fak., 1997.

ELDEN, Edhem, “ Levanten Kelimesi Üzerine”, **Avrupalı mı Levanten mi?**, Bağlam Yay., İstanbul, (T.Y).

ERDOĞDU, M. Akif “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresi”, **Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri.**(Haz: Prof. Dr. Tuncer Baykara), İzmir,1994.

FİDANOĞLU, İbrahim, “Bergama’nın Gavur mahalleleri”, **İzmir Tarih ve Toplum**, Şenocak Yay. İzmir, 2010.

GÜNEŞ, Günver, “İzmir’de At Yarışları(1850-1900)”, **Tarih ve Toplum** ,
Sayı:240, Aralık, 2003.

GÜNEŞ, Günver, “II. Meşrutiyet Döneminde İzmir’de Tiyatro Yaşamı”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM** ,Sayı:18, Ankara, 2005.

IŞIN, Ekrem, “Kahvehaneler”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994.

KAYIŞ, Yasin , “İzmir Tarih ve Toplum Paradiso’ya Rakip olarak Tepeköy Çiftlik-i Hümayunu At Yarışları”, **İzmir Tarih ve Toplum**, Şenocak Yay. İzmir, 2010.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. “İzmir”, **İslam Ansiklopedisi**, C. XXIII, İstanbul, 2001.

ORTAYLI, İlber , “Levantenler”, **Avrupalı mı Levanten mi?**, Bağlam Yay., İstanbul, (T.Y).

ÖNERTOY, Olcay, “Milli Edebiyat Döneminde Tiyatro ve Öteki Türler”, Anadolu Üniversitesi Yay. No:1070, **Çağdaş Türk Edebiyatı**, Editör: Canan İleri, Eskişehir,1998.

ÖZBEK, Nadir, “Savaş ve Toplumsal Mobilizasyon: II.Meşrutiyet Döneminde Sivil Toplum ve Kamusal Alan”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Seminerleri 2007-2008**, <http://www.obarsiv.com>, 15Aralık 2007.

PINAR, İlhan , “Levant, Levanten ve Levantenlik ya da Öteki’ni Tanımlama Bağlamında Kavramların Yeniden Üretimi”, **Avrupalı mı Levanten mi?**, Bağlam Yay., İstanbul, (T.Y).

PINAR İlhan, “Levant, Levanten ve Levantenlik”, **İzmir Kent Kültür Dergisi**, S.3, İzmir, 2001.

PINAR, İlhan, “ 1720’li yıllarda İzmir’den Bir Mektup”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, S.6,İstanbul, 1994.

SERÇE Erkan, “İzmir Mahalleleri” **İzmir Kent Kültür Dergisi**, 2000.

SERÇE, Erkan, “İstatistiklerle İzmir (1917 – 1918)”, **Kebikeç**, Sayı. 4, İstanbul, 1996.

SÜRGEVİL Sabri , “İtilaf Devletleri’nin I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı’ya Bakış Açıklarına İlişkin Belgeler”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, III/8, 1998.

TAŞTAN, Yahya Kemal, “Sufi Şarabından Kapitalist Metaya Kahvenin Öyküsü” **Akademik Bakış** Cilt 2, Sayı 4,Yaz, 2009.

TEKELİ, İlhan, “Ege Bölgesinde Yerleşme Sisteminin 19. Yüzyıldaki Dönüşümü”,**Üç İzmir**, Yapı Kredi Yay., İstanbul,1992.

UMAR, Bilge “Kordelio-Karşıyaka - ve Smyrna -İzmir - Adlarının Anlamı Üzerine”, **Üç İzmir**,Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1992.

YUMUL, Arus Yumul, “Melez kimlikler” **Avrupalı mı Levanten mi?**, Bağlam Yay, İstanbul, (T.Y).

IV. WEB SAYFALARI

www.gerty.ncl.ac.uk Letters/Diaries, 12/05/1914.

<http://www.obarsiv.com>, 15/12/2007.

EKLER

EK-1

TABLolar LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1- 1891 Aydın Vilayeti Salnamesi	11
Tablo 2- 1891 Aydın Vilayeti Nüfusunun Sancaklara Göre Dağılımı	12
Tablo 3- 1846 Ouetin Rehberine Göre İzmir’de Nüfus	13
Tablo 4- 1885 yılından 1914 yılına kadar İzmir’de Nüfus	13
Tablo 5- 1860 Yılından 20. Yüzyıl Başına Kadar İzmir’in Nüfus Dağılımı	15
Tablo 6- 1912 Osmanlı Kaynaklarına Göre İzmir’de Nüfus	16
Tablo 7- I.Dünya Savaşı Yıllarında İzmir’de Nüfus	17
Tablo 8- 1917 İzmir(Kent) ve İzmir(Sancak) Nüfusu	18
Tablo 9- 19. Yüzyıl sonları ile 20. Yüzyıl başlarında İzmir Rumlarına Ait Başlıca Büro ve Ticarethanelerin Tabelaları	38
Tablo 10- 1891 Osmanlı İhracatı	39
Tablo 11- Çeşitli Etnik Grupların Milli ve Dini Bayramları	55
Tablo 12- İzmir’de 20. Yüzyılın Başlarında Eğlence İle İlgili Kuruluşlar	80

Tablo 13- Eğlence Mekanlarına Katılım Oranları	81
Tablo 14- 20. Yüzyıl Başlarında Yazılmış Oyunlar ve Yazarları	83
Tablo 15- Otoman Sinemasında gösterilen Filmler	113
Tablo 16- Osmanlı Sinemasında Gösterilen Filmler	114
Tablo 17 - 1910- 1919 Yılları Arası Bira Üretimi(hl)	117
Tablo 18- 1908- 1918 Yılları Arası Bira Tüketimi (Lt)	118
Tablo 19- 1914 Şirinyer Mevkiinde Yapılan Atletizm Yarışmaları	127
Tablo 20- 1914 Yılında Düzenlenen Karşılaşmalar	127

EK 2-

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No

Şekil 1- 1891 Aydın Vilayeti Salnamesi	11
Şekil 2- 1846 Ouetin Rehberine Göre İzmir’de Nüfus	13
Şekil 3- 1885 yılından 1914 yılına kadar İzmir’de Nüfus	14
Şekil 4- I.Dünya Savaşı Yıllarında İzmir’de Nüfus	17
Şekil 5- 1910- 1919 Yılları Arası Bira Üretimi(hl)	118
Şekil 6- 1908- 1918 Yılları Arası Bira Tüketimi (Lt)	119

EK 3-

BAYKUŞ'tan

Üçüncü meclisin devamı.

(Uzakta baykuş öter ve türbenin içinde yanmakta olan kandil bağlı olduğu telden kurtularak

bir anda yere düşer, sandukanın üstünde parçalanır. İhtiyar hayretle geri çekilir.)

YOLCU – Ne o?

İHTİYAR – Kandil kırıldı, bak, yâhû

Düşecek belki hasta bir âhû

Gibi evlâtlarım da kış gecesi.

Baykuşun çınlıyor uzakta sesi.

Bir boğuk sayha, bir kırık kandil:

Bunu sen çifte bir şeâmet bil!..

YOLCU – Bir tesadüf...

İHTİYAR – Hayır; ölüm, toprak.

Dilerim âsümâna haykırmak,

Ben de bir baykuşum...

YOLCU – O halde bağır!

Şu derin, hıçkırıklı kubbe sağır:

İnletirken ufuklarında kışı,

Yer yüzünden çıkan bu haykırışı,

Bu zaiif-iştikâyı dinler de

Bir teselli verir mi?...

İHTİYAR – İnlerde

**Canavarlar susar da ben ulurum,
Kudurursam sonunda kurtulurum.**

(Ufukta başlıyan tulûu göstererek)

Bak, bulutlar tutuştu her yanda!

Bir semâvi, kızıl buhurdanda

Kanlı bir gün parıldıyor... Heyhât!

Ölümün şu'lesiyle soldu hayat...

Yere batsın bu ateşin-ülke!...

(Birdenbire durur, ormana bakarak)

O ne?... Birkaç beyaz, sönük gölge...

Yürüyor... Titriyor... Gelenler kim?...

(Yüzü güler)

Belki oğlum, yanında bir de hekim...

(Daha dikkatli bakar; derhal bütün vücudu ürperir)

İki üç köylü geçtiler dereyi.

Taşıyorlar bir-eski teskereyi.

(Birkaç köylü, üzeri çulla örtülü bir teskere taşıyarak sahneye dahil olur. Güneş artık ufukta yükselmiştir.)

Dördüncü meclis

(Evvelkiler, köylüler)

KÖYLÜLERDEN BİRİ – Merhaba, köy yakın mıdır?

(İhtiyar olanlara doğru atılmak ister; YOLCU bir eliyle buna mani olur ve diğerleriyle sahnenin

solunu göstererek)

Orada...

GENE AYNI KÖYLÜ – Yürüyorken sabahleyin burada,

Yolda gördük bir-insan-iskeleti;

O kadar parça parça olmuş-eti:

Onu kurtlar bu hâle koymuştur...

(İhtiyar çılgın bir halde atılır. Köylüler bu anda şaşırarak teskereyi yere bırakmışlardır.

İhtiyar tezkerenin üstündeki çulu atar, elleriyle araştırır, et ve kemik yığınları arasında oğlunun kırmızı kuşağının bir parçasını ve mintanının lime lime olmuş yakasını bulur. O zaman sanki mezardan gelen inilti bir sesle)

İHTİYAR – Nâilim, Nâilim, o baykuştur

En felâketli düşmanın bence.

Seni baykuştur-öldüren bu gece.

(Çulu uzaklara fırlatarak)

Böyle bir eski çul mudur kefenin?

Kar boyandıkça al kanınla senin,

Ölüyorken baharı andın mı?

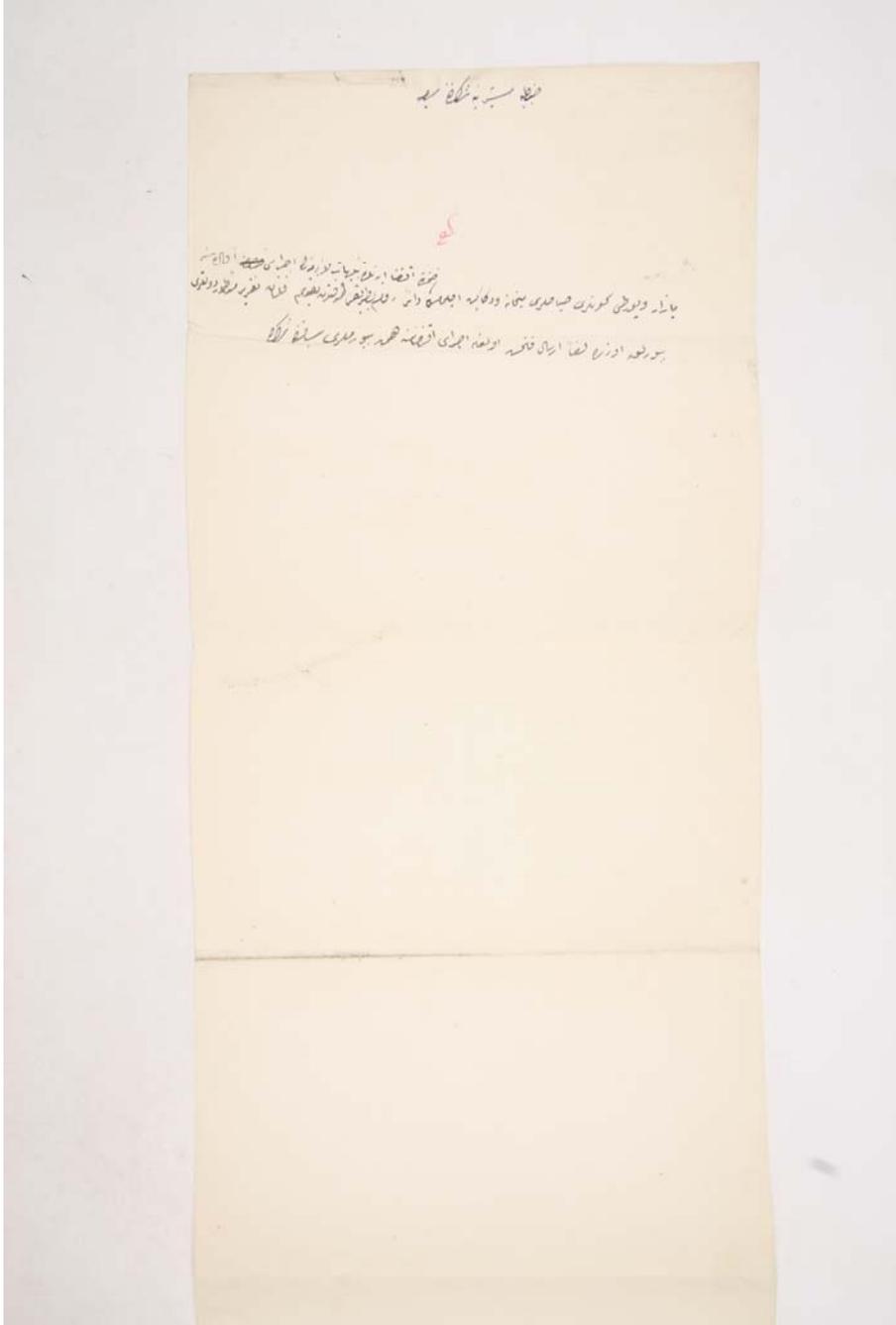
Parçalandın mı, parçalandın mı?...

(Feryat ederek oğlunun cenazesini göğsünde sıkarken gene baykuş, hain ve lâkayt öter, öter.

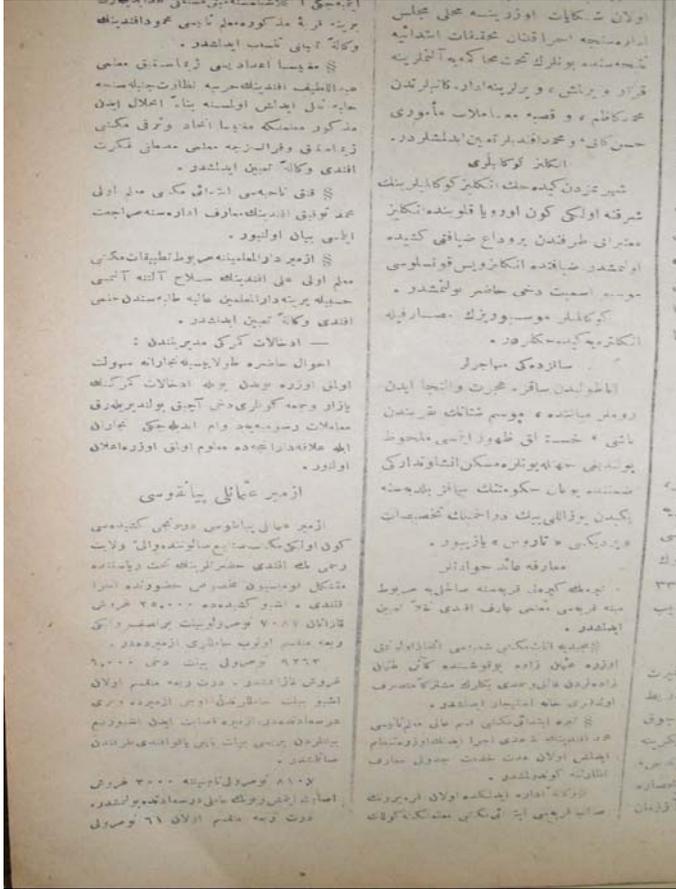
Yolcu ve köylüler, mahzun, diz çöküp cenazenin baş ucunda düaya başlarlar ve perde kapanır.)

(Halit Fahri OZANSOY, Baykuş, p. 2, II, III, 1916).

EK 4-

Belge 1- Pazar ve yortu günleri sabahları dükkan ve meyhanelerin açılmaması Rum Patrikliği'nce istendiğinden, gerekenin icrasına yönelik Arşiv belgesi.

Belge 2- Vali Rahmi Bey'in girişimleriyle I. Dünya savaşı içinde gerçekleştirilen Osmanlı Piyango çekilişlerine ilişkin Ahenk Gazetesi'nde yer alan bir haber.

از یر عثمانلی بیاتقوی
 اوچی کشیده سی ۲۴ اغستوس سنه
 ۳۳۰ تاریخده اجرا ایدیله جکدر .
 بوکرده اوچی کشیده عائد
 بیلتر موقع فروخته چیه ولش اولدیلندن
 بیاتقوی اشتراک ایدنلره اولجه بیلت
 آلدقلى محللره بالمراحه بدلرنده کی
 نومرولری تبدیل و تجدید ایتیلدرلر .
 کشیده تاریخدن درت کون اولن قدر
 بیلت اصحابی بو باده مراجعتده بولندقلى
 تقدیرده تعلیقاتنامه رسمینک لتجی
 ماده سی موجبنجه حقلری ضایع ایتمش
 اوله حقلردن اصحابی طرفدن التیبان
 بوقیل بیلتر دیگر طالبلره فروخت
 ایدیله جک و بو خصه وصده هیچ بر
 اعتراض قبول ایدیله جکدر .
 شمده بیلت آلمیوبده بولدن
 صکره بیلت آلمق ارزو ایدن ذوات بیاتقو
 تعلیقاتنامه سنک ماده مخصوصه سی موجبنجه
 قرعه سی اجرا ایداش اولکی کشیده لر
 بدلاتی ده تأدیہ ایلک شرطیله متعهد ایدیلرک
 شیشه جیلر ایچنده اسپارطلی فرخان سنده
 کاش مرکز اداره لرینه کرک بو خصوص
 و کرک اولدنبری آلدقلى بیلتر تجدید
 ایچون مراجعت ایده بیلرلر . باعبلردن
 بیلت آلانلر دنخی تجدید معامله سی
 ایچون بیلت آلدقلى محللره مراجعت
 ایتیلدرلر .

Belge 3- I. Dünya Savaşı'nın başlangıç yılı olan 1914'te gerçekleştirilen Osmanlı Piyango çekilişine ilişkin Ahenk gazetesinde yer alan bir haber.

معاینه وقتی آفرانقه ساعت اون بردن
بره قدر واوچدن بشه قدره ۷۲-۳۳

قوی وزنده بر وجوده پارلاق بر سخته
مالک اولق ایسترمیسکز

آلا شهر قابلیجه لرینه

کیدیکز

بش التی سنه ظرفنده محترم مشتریله بردن
صالحی بانیولرنده کورمش اولدیم توجیهه
بنا بویکره آلا شهر بانیولرنی وجودهدها
فائده لی کوردیکمدن استیجارایلدیم. تجربه مه
بنا بویصولر حقنده اوزون تفصیلاته لزوم
کوره مدیکمدن یالکیز بویصولر ایسته نلدیکی
درجه ده حرارتی بویکسه دیلور. رومه تیزمه
چلده، سیکر، معده، قوم، صوم، هضمسز لقلرنی،
تیول زحمتلرنده، آق چکر بویبرک و قره چکرده
ومشانه ده تشکل ایدن طاشلری اریتمک
خصوصنده، اویوزده و بالجله قاشینتیلرده تأثیرات
شفائیه سی وارد. بوتأثیرات حسیلله درکه کین
سنه لرتدای ایچون و بوی قابلیجه لره باش
اوران خستکاتک و حکیملرک تقدیرینه
مظهر اولشدر. موقتک لطافتی و بویکسکلی
واوراده بولنان اوتلک مفروشاتی و ایچنده
بولنان لوقاطه سی غایت نفیس طریف اولدینی
کبی ساری قیز نامیله هر طرفه یاره ایله ساتیلان
مشهور معدن صوینک منبی اوراده اولدینی
ایچون معده یهدها فائده لی و ایسته نلدیکی قدر بجاناً
ایچیله بیلور. پارلاق بر سخته مالک اولق ایسترسه کز
آلا شهر قابلیجه لرینه قوشیکز.

آلا شهری تشریف ایدن ذوات محترمه
راحت ایتمک ایسترسه ساری قیز اوتلک باش
اورسون. مستأجری چاوش زاده
ابراهیم ادم ۳۸-۵۰

Belge 5- I. Dünya Savaşı yıllarında İzmir şehrinde kaplıcalara gidilmesi için Ahenk gazetesinde verilen bir ilan.

FOTOĞRAFLAR VE RESİMLER

HENRY BENAZUS ARŞİVİ

Frenk Mahallesi - İzmir, 1905

SMYRNE. - La Manifestation pour la reconstitution de la Communauté
Grecque Orthodoxe

ΔΙΑΔΗΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΕΠΙ
ΤΗ ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΕΙ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ.

Tarih İçinde İsmir Sinemaları

FILM D'ARTE ITALIANA

IL SIGNOR ERMETE NOVELLI

SHYLOCK

OU LE MARCHAND DE VENISE

D'APRÈS LA TRAGÉDIE DE W. SHAKESPEARE

SÉRIE D'ART PATHÉ FRÈRES

LOCATION & VENTE DE FILMS & APPAREILS PATHÉ FRÈRES 14 RUE FAVART - PARIS

ileri Rum-
ve S. Du-
ini Pathé,
'dan al-
tria So-
ca sine-
hli Me-
dı Al.
lerini
a, ve
akta-
ı za-
alo-
ne-

arak
ş o eski "düş şatoları"
muzu belirtmeliyiz.

Le Ciné Alhambra et la Banque Agricole
کوزتہ ترا موای جاده سنده الحمراسه ساسی
وزراعت بانقہی

S. J. Lapointe, Smyrne, 13851

Smyrne

Souvenir d'Orient

40

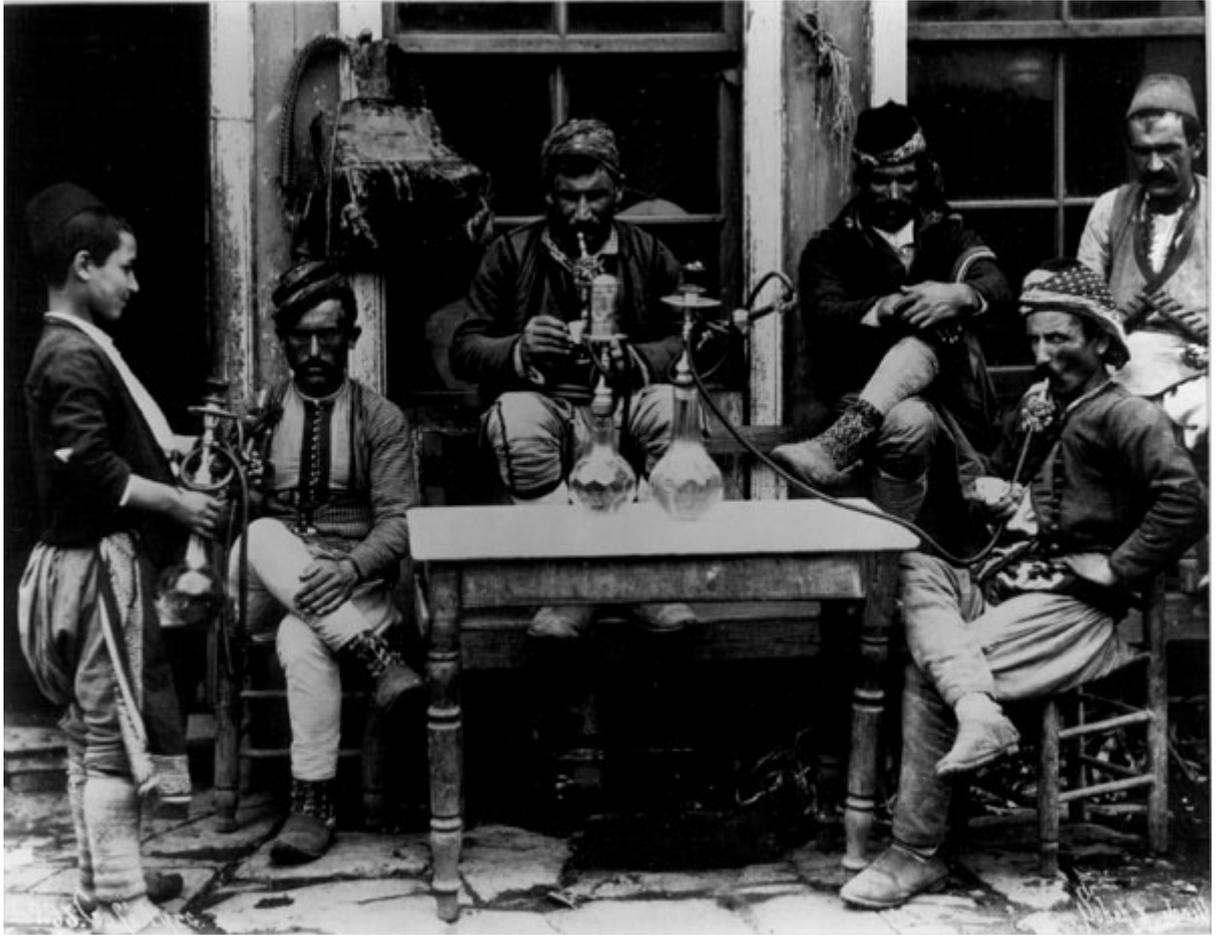
Nous les bien se souvient que ces meses
en etes de memm se pour. Trad. de
Smyrne pour les meses - une et d'elles
esperance. Les meses de Smyrne
et d'elles de Smyrne. Les meses de Smyrne

**BELLEVUE MAHALLESİNDE (15 Mart Bayramı sırasında)
(Dimanche Gras) Rubellin, 1890 civarı**

Smyrne
Café Turc
Türkisches Café

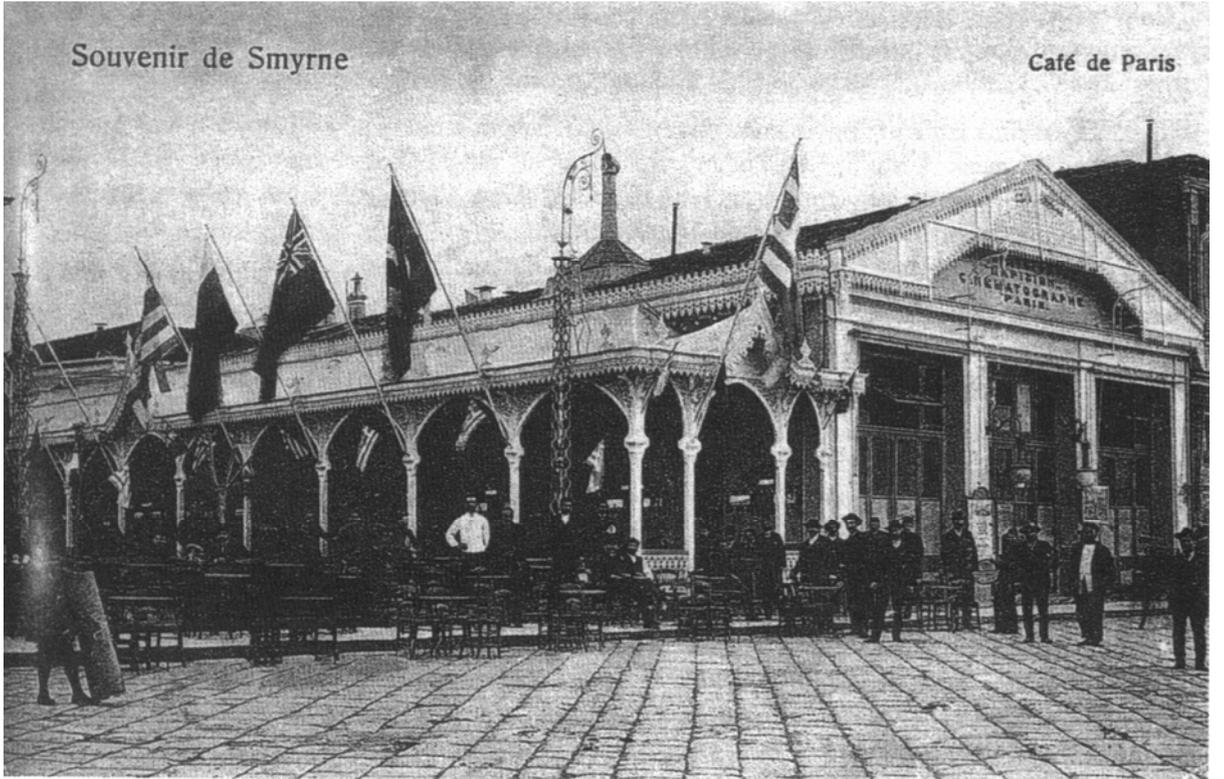
*1912 Paskalya Bayramı'ndan bir Kırkica hatırası...
Tütün tüccarı Vassili (beyaz giysili) ve ailesi*

Souvenir de Smyrne

Café de Paris

ERKI DEVLET HASTANESİ KONAK

Osmanlı İmparatorluğu

